

**PRÆVENTIVE EFFEKTER
AF STRAF OG ANDRE TILTAG
OVER FOR LOVOVERTRÆDERE
– EN FORSKNINGSOVERSIGT**

Tanja Tambour Jørgensen, Britta Kyvsgaard,
Anne-Julie Boesen Pedersen og Maria Libak Pedersen
Justitsministeriets Forskningskontor
April 2015

ISBN: 978-87-92760-30-2

INDHOLD

1. Indledning	5
1.1. Litteratursøgning	5
1.2. Krav til effektevalueringer	6
1.3. Effektstørrelse	9
2. Effekten af behandling og straf.....	10
2.1. Samarbejde mellem myndighederne	10
2.2. Mentorordninger.....	15
2.3. Tiltag vedrørende arbejde og uddannelse.....	19
2.4. Kognitive programmer	31
2.5. Tiltag vedrørende familien	37
2.6. Tiltag vedrørende kvindelige afsonere	40
2.7. Tiltag vedrørende vold i parforhold	43
2.8. Tiltag vedrørende rockere og bandemedlemmer	45
2.9. Tiltag vedrørende seksualforbrydere.....	47
2.10. Tiltag vedrørende alkohol- og narkotikaproblemer.....	51
2.11. Særligt om drug courts.....	56
2.12. Afskrækkelsesprogrammer	58
2.13. Tilsyn	60
2.14. Restorative justice.....	65
2.15. Samfundstjeneste	68
2.16. Andre alternativer til en frihedsstraf.....	71
2.17. Straffens længde	73
2.18. Inkapacitering	74
2.19. Særlige afsonings- og anbringelsesformer.....	76
2.20. Former for frihedsberøvende straffe	82
2.21. Fængselsforhold.....	85
2.22. Sanktioner og andre særlige tiltag over for unge.....	89
2.23. Særligt om unges møde med retssystemet.....	97
2.24. Effekten af en plettet straffeattest	106
2.25. Ekstralegale effekter af straf	107

3. Sammenfatning vedrørende effekten af behandling og straf.....	111
4. Litteratur	119

1. INDLEDNING

I 2012 blev Justitsministeriets Forskningskontor anmodet om at bidrage med forskningsbaseret viden om risikofaktorer for kriminalitet, om kriminalpræventive effekter og om nytteværdien – cost-benefit – ved forskellige former for behandlende og straffende tiltag over for lovovertrædere (Jørgensen et al. 2012). Dette skete som led i et udredningsarbejde, der var igangsat med henblik på udarbejdelse af en aftale om kriminalforsorgens økonomi, og rapporten, der blev udarbejdet, skulle derfor alene omfatte tiltag af relevans for kriminalforsorgen.

Nærværende rapport er en opdatering af den tidligere. Vi har fundet det relevant at gennemføre denne opdatering, da forskningen på området er blomstrende, således at der i disse år gennemføres et stort antal effektevalueringer. Det kan derfor være af værdi at undersøge, hvorvidt de konklusioner, der kunne drages i den tidligere rapport, fortsat er gyldige.

Denne rapport er desuden blevet udvidet med informationer om effekten af tiltag over for unge lovovertrædere. Da den tidligere rapport som nævnt alene omfattede effekten af tiltag med relevans for kriminalforsorgen, indgik oplysninger om effekten af initiativer over for de helt unge ikke deri. Fokus er dog fortsat tiltag knyttet til det strafferetlige system. Det betyder, at præventive tiltag, der ikke er relateret til en strafferetlig sanktion eller indgriben, ikke er inkluderet.¹

1.1. Litteratursøgning

Den litteratursøgning, der er gennemført, svarer til den, der er gennemført som baggrund for den tidligere rapport, idet der er opdateret med litteratur, der er publiceret fra 2012 til 2015. Dvs. at der er foretaget en elektronisk søgning i *Criminal Justice Abstracts* vedrørende engelsksproget litteratur udgivet i perioden fra 2012-2015, der beskæftiger sig med effekten af tiltag over for lovovertrædere. En indledende søgning er sket på ordet *meta-analysis* i kombination med ordene *recidivism* eller *reoffending* og *correctional*.² Såfremt det ikke har været muligt at finde metaanalyser på et område, er litteratursøgningen udvidet ved at erstatte ordet *meta-analysis* med *effect*, *evidence*, *impact* eller *outcome*. Konkret er dette sket med emneordene: *imprisonment*, *prison*, *electronic monitoring*, *time served*, *incapacitation*, *exclusion order*, *intensive alternatives to custody*, *intermittent custody*, *community service*, *boot camp*, *prison regime*, *prison architecture*, *prison discipline*, *prisoner reentry*, *correctional/institutional partnership*, *correctional/institutional collaboration*, *authority & partnership/collaboration*, *mentor**, *security placement*, *women*, *female offenders*, *family support*, *supervision* og *gang* samt med navnene på specifikke programmer, der er eller kan

¹ For information om risikofaktorer, cost-benefit og behandlingsprincipper henvises til den tidligere rapport [her](#).

² For visse af de områder, der er omfattet af udredningen, er det lykkedes at finde så mange forskningssammenfatninger og metaanalyser, at ikke alle er omtalt i rapporten. I sådanne tilfælde er det valgt at omtale den eller de rapporter, der ud fra en metodemæssig betragtning må anses for at være bedst, og som samtidig er af nyere dato.

implementeres i kriminalforsorgen. I forbindelse med udvidelse af rapporten ved inklusion af tiltag for unge lovovertrædere er der desuden søgt med emneordene: *stigma, labeling, extralegal og criminal record* samt med navnene på specifikke sanktioner og alternativer til den traditionelle domstolsbehandling: *Teen Court, Operation Nightwatch, Antisocial Behaviour Order* og *Community Connection for Youth*.

Litteratursøgningen har særligt koncentreret sig om erfaringer fra de nordiske lande og fra England. Derfor er der søgt særskilt efter metaanalyser, effektundersøgelser og andre relevante undersøgelser på hjemmesider tilhørende kriminalforsorgen i Danmark, Norge og Sverige samt på hjemmesider tilhørende *Brå, Kråd, Home Office, UK Ministry of Justice, Statens Institutionsstyrelse (SIS)* samt i *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* og *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*.

Desuden er der konkret søgt efter relevante rapporter fra *Campbell Systematic Reviews* og fra *Washington State Institute for Public Policy*.

Endelig er der anvendt en snow ball metode, idet vigtige referencer i den hjemtagne litteratur er behandlet, ligesom der gennem personlig kontakt til kolleger i nogle tilfælde er anmodet om oplysninger om evalueringer.

1.2. Krav til effektevalueringer

For at kunne vurdere om et nyt tiltag har en kriminalpræventiv effekt, skal der gennemføres en undersøgelse, der er konstrueret på en sådan måde, at det samtidig er muligt at vurdere, hvordan det ville være gået, såfremt tiltaget ikke var iværksat. Det er ikke tilstrækkeligt bare at se på, hvordan det rent faktisk går efterfølgende, for såvel fortsat kriminalitet som ophør med kriminalitet kan forårsages af mange andre forhold end lige netop den særlige indsats, hvis effekt ønskes undersøgt.

Måling af, hvordan det ville være gået, såfremt den undersøgte persongruppe – typisk omtalt som eksperimentalgruppen – ikke havde været underkastet det nye tiltag, sker ved at lade en effektevaluering omfatte en kontrolgruppe, der matcher eksperimentalgruppen. At grupperne er sammenlignelige betyder i en kriminologisk sammenhæng, at de to grupper som udgangspunkt skal have samme risiko for at recidivere.

Den bedste måde at sikre, at eksperimental- og kontrolgruppen er sammenlignelige, er ved at gennemføre en evaluering med et *eksperimentelt design*. Det betyder, at der er gennemført et kontrolleret, randomiseret forsøg, hvor der er sket en helt tilfældig fordeling af forsøgspersonerne mellem en eksperimental- og kontrolgruppe. Typisk anvendes der lodtrækning til at afgøre, hvem der indgår i eksperimentalgruppen, og hvem der indgår i kontrolgruppen. Mens eksperimentalgruppen vil modtage det nye tiltag, vil kontrolgruppen modtage den behandling, som eksperimentalgruppen ville

have fået, såfremt forsøget med det nye tiltag ikke var iværksat. Ganske ofte vil denne *treatment as usual* være den almindelige afsoning uden særlige tiltag, men det kan også være en anden type tiltag, der sammenlignes med.

Det er af oplagte grunde vanskeligt at gennemføre sådanne eksperimenter inden for det strafferetlige system, hvorfor mange evalueringer er baseret på et *kvasi-eksperimentelt design*. Dette design adskiller sig alene fra det eksperimentelle ved, at der ikke er sket en tilfældig fordeling mellem en eksperimental- og kontrolgruppe. Kontrolgruppen søges i stedet konstrueret, så den med hensyn til karakteristika, der er relateret til recidivrisikoen, ligner eksperimentalgruppen mest muligt. Kontrolgruppen kan f.eks. udvælges blandt lovovertrædere fra et andet geografisk område eller et andet fængsel, hvor det nye tiltag ikke er taget i anvendelse. Det kvasi-eksperimentelle design er forholdsvis uproblematisk, når eksperimentalgruppen er udvalgt eller afgrænset ud fra objektive kriterier – f.eks. alder, køn, sted, tidligere og nuværende kriminalitet – idet det da er relativt enkelt at finde en sammenlignelig kontrolgruppe. Under alle omstændigheder vil der ved hjælp af statistiske analyser kunne tages højde for eventuelle forskelle mellem grupperne med hensyn til sådanne observerbare forhold, således at effekten måles under hensyntagen hertil.

I kvasi-eksperimentelle studier anvendes typisk regressionsanalyse, eksakt matching eller propensity score matching til at skabe sammenlignelighed mellem eksperimental- og kontrolgruppe. I regressionsanalyser er princippet, at effekten af et givent tiltag isoleres ved at kontrollere for forskelle mellem kontrol- og eksperimentalgruppe med hensyn til observerbare forhold af betydning for recidivrisikoen. Princippet bag matching er at skabe eksperimental- og kontrolgrupper, der er ens med hensyn til observerbare karakteristika, dvs. i analysen indgår udelukkende personer fra begge grupper, som har et match i den anden gruppe med hensyn til de relevante observerbare forhold. Ved eksakt matching matches en person fra eksperimentalgruppen med en eller flere personer fra kontrolgruppen, som har fuldstændig samme observerbare karakteristika. Det kan dog være vanskeligt at finde præcise match på forhold med mange udfald, eksempelvis alder eller antallet af tidligere domme. I sådanne tilfælde kan propensity score matching være en fordel. Princippet er her, at der for hver enkelt person udregnes en sandsynlighed (propensity) for, at vedkommende indgår i eksperimentalgruppen. Indflydelsen fra alle relevante observerbare forhold samles på den måde i ét mål, som der efterfølgende matches på, og derigennem sikres, at kontrol- og eksperimentalgruppe er sammenlignelige.

I de senere år er propensity score matching vundet meget frem, hvor regressionsanalyser tidligere dominerede. Det beror antagelig på, at regressionsanalyser nemt overser manglende sammenlignelighed mellem kontrol- og eksperimentalgruppe. Analyser med propensity score matching tydeliggør derimod, hvilke cases der er sammenlignelige, og anvender udelukkende personer, der har et match. Dette kan til gengæld også betyde, at det ikke er muligt at finde match for alle, hvorved nog-

le i eksperimentalgruppen udelukkes af analysen og dermed mindsker bredden af en undersøgelses resultater.

Vanskelighederne ved det kvasi-eksperimentelle design opstår, når deltagerne i eksperimentalgruppen bevidst selekteres ud fra en vurdering af egnethed. De kriterier, der ligger til grund for en egnethedsvurdering, vil i mange tilfælde angå forhold, som der ikke foreligger registrerede oplysninger om, og som det derfor ikke vil være muligt at kontrollere for gennem de statistiske analyser. Det kan f.eks. være forhold som omfang og art af misbrug og personens motivation for at deltage i forsøgsvirksomheden. Endvidere kan der ved nogle typer af tiltag og forsøg foregå en selvselektion, hvilket typisk vil indebære, at det er de mest velfungerende og motiverede, der vælger at deltage. Heller ikke sådanne forhold vil det være muligt at kontrollere for i en undersøgelse. Både myndighedernes selektion og selvselektionen vil stort set altid indebære, at det er personer med en relativ lille recidivrisiko, der kommer til at deltage i de nye tiltag, der skal undersøges.

Dette kan illustreres ved en evaluering af fodlænkeordningen, hvor det ikke var muligt at konstruere en kontrolgruppe til alene dem, der afsonede i hjemmet, netop fordi der både var foregået en uobserverbar selektion fra kriminalforsorgens side (vedrørende boligforhold, motivation m.v.) og ligeledes en uobserverbar selvselektion, idet en ganske stor del af dem, der ud fra objektive kriterier havde mulighed for at afsone i hjemmet, ikke havde ansøgt herom. En sammenligning mellem dem, der kom til at afsone med fodlænke, og dem, der ikke fik ansøgt herom eller blev nægtet tilladelse hertil, viser tydelige forskelle i den nævnte retning både med hensyn til recidivrisiko og faktisk recidiv. Hvis man i sådan et tilfælde vælger at sammenligne dem, der afsoner i hjemmet, med en (historisk) kontrolgruppe, der omfatter alle, der ud fra alene de objektive kriterier kunne have afsonet i hjemmet, såfremt fodlænkeordningen havde eksisteret, da de blev dømt, vil man opnå et positivt resultat på et fejlagtigt grundlag. Derfor blev det i denne situation konkret valgt at lade eksperimentalgruppen omfatte også dem, kriminalforsorgen havde afvist, og dem, der ikke fik ansøgt (Jørgensen 2011).

I forsøg med nye tiltag kan der – uafhængigt af undersøgelsens design – opstå problemer med bortfald, da der som regel altid vil være nogen af dem, der er udvalgt til at indgå i forsøget, som ikke gennemfører hele forløbet. I princippet kan effekten af en behandling ikke måles på nogen, som ikke har modtaget behandlingen, men de bortfaldne skal alligevel indgå i effektanalysen. For ligesom selektion og selvselektion altid vil medføre en skævhed, vil også bortfald gøre det. De, der ikke gennemfører, har typisk en større recidivrisiko end dem, der gennemfører.

De fleste af de effektevalueringer, vurderingerne af de forskellige tiltag er baseret på, jf. afsnit 2, er baseret på et kvasi-eksperimentelt design, og ved vurderingen af deres brugbarhed er der så vidt muligt taget hensyn til ovennævnte og andre metodemæssige problemstillinger. Det skal dog understreges, at der ikke altid i tilstrækkelig grad er redegjort for de metodemæssige forhold, og at der

ved læsning af forskningsrapporterne undertiden kan opstå en mistanke om, at en skjult selektion kan have indvirket på de fundne resultater. Det gælder ikke mindst forskning vedrørende uddannelse og arbejde, hvor der typisk vil være tale om selvselektion.

Ved siden af enkeltstående effektevalueringer omfatter oversigten også *systematiske sammenfatninger* og *metaanalyser*. Begge dele er baseret på tidligere forskning, men mens de systematiske sammenfatninger giver en samlet vurdering af den tidligere forskning, genbruger metaanalyserne så at sige de data, de inkluderede evalueringer er baseret på. Ved brug af særlige statistiske metoder foretages dermed en samlet statistisk bedømmelse af effekten af det tiltag, metaanalysen angår. På denne måde kan det blive muligt at påvise statistisk signifikante effekter, som ikke viser sig i de enkeltstående undersøgelser, fordi de omfatter for få observationer. Der er foretaget en kritisk vurdering af de metodemæssige forhold i de sammenfatninger og metaanalyser, som omtales i rapporten, men ikke af hver enkelt af de undersøgelser, der ligger til grund for dem.

1.3. Effektstørrelse

I internationale kriminologiske effektevalueringer og metaanalyser er det typisk ikke en umiddelbart forståelig måleenhed – nemlig den procentuelle mindskning af recidivet i eksperimentalgruppen i forhold til kontrolgruppens recidiv – der anvendes for at angive størrelsen af effekten af et undersøgt tiltag. Det er derimod effektstørrelsen – *effect size* – og den dækker over lidt andet end en procentuel mindskning. Dette mål anvendes, fordi det angiver en standardiseret forskel mellem to grupperes recidiv, hvorfor effektens størrelse kan sammenlignes på tværs af forskellige studier og analyser (Lipsey & Wilson 2001).

Effektstørrelsen angives ved en decimal, hvor fortegnet fortæller, om der er tale om en præventiv effekt eller ej. Praksis vedrørende brug af minus eller plus som fortegn i tilfælde af en reduktion af recidivet varierer dog. I denne rapport betyder et minus som fortegn imidlertid altid, at det tiltag, der er i fokus for undersøgelsen, har medført en reduktion i recidivet, mens et plus (eller intet fortegn) omvendt betyder, at tiltaget har øget risikoen for recidiv.

Der findes flere forskellige mål for effektstørrelser. Et mål, som nogle af de inkluderede studier anvender, er *phi koefficienten*. Denne angiver, hvor stor en del af variansen i recidivprocenterne, som forklares af en given indsats eller program. Hvis eksperimental- og kontrolgruppe er cirka lige store, svarer dette omtrent til forskellen i recidivprocenter mellem de to grupper (Farrington & Loeber 1989). Phi koefficienten angiver dermed en effekt i procentpoint. Under forudsætning af, at kontrolgruppens recidivrisiko er på 50 pct., er den procentvise ændring i recidivet dermed det dobbelte af phi koefficienten. Under denne forudsætning svarer eksempelvis en phi koefficient på -0,02 til fire pct. lavere recidiv i eksperimentalgruppen end kontrolgruppen (Lipsey & Cullen 2007).

Den mest anvendte effektstørrelse i de inkluderede studier er *Cohens d*. Cohens *d* udtrykker en effekt som forskellen i recidiv mellem forsøgs- og kontrolgruppe målt i standardafvigelser. Det er dermed ikke umiddelbart en meningsfuld måleenhed. For lave værdier, hvilket typisk er tilfældet, vil Cohens *d* svare til omtrent det dobbelte af phi koefficienten (Lipsey & Wilson 2001; Lipsey & Cullen 2007). Under denne forudsætning svarer Cohens *d* dermed til den procentvise ændring i recidivet. En Cohens *d* effektstørrelse på -0,20 svarer således i grove træk til omkring 20 pct. reduktion i recidivet (Aos et al. 2011).

Medmindre andet er angivet, er det Cohens *d* effektstørrelser, som anvendes i afsnittene nedenfor.

2. EFFEKTEN AF BEHANDLING OG STRAF

2.1. Samarbejde mellem myndighederne

Der er i dag en udbredt erkendelse af, at samarbejde mellem myndigheder er et vigtigt led i forebyggelsen af kriminalitet. De enkelte myndigheder vil sjældent kunne afhjælpe alle de vanskeligheder, der har betydning for, om en klient fortsætter med at begå kriminalitet eller ej. Samtidig kan det være svært for en klient at navigere mellem de forskellige myndigheder og opretholde en motivation for at ændre sin livssituation, såfremt han/hun gentagne gange oplever, at den kontaktede myndighed ikke kan hjælpe, men kun henvise til andre. Et styrket tværfagligt og tværsektorielt samarbejde er også anbefalet af en kommission vedrørende nedbringelse af ungdomskriminaliteten og et udvalg vedrørende styrkelse af udslusningen af indsatte (Betænkning nr. 1508 2009; Beskæftigelsesudvalget 2002).

For psykisk syge lovovertrædere er det såkaldte PSP-samarbejde et eksempel på en koordineret indsats fra forskellige myndigheders side. I samarbejdet indgår politiet, de sociale myndigheder og psykiatrien, men også afdelinger af den fri kriminalforsorg er involveret i samarbejdet for at koordinere indsatsen over for psykisk syge kriminelle. En effektmåling af PSP-samarbejdet i Frederiksberg Kommune har ikke påvist sikre kriminalpræventive effekter, hvilket kan skyldes, at forholdsvis få sager har været behandlet i samarbejdet (Lyk-Jensen & Heidemann 2011).

Samarbejde mellem myndigheder kan finde sted på forskellige tidspunkter i straffesagsprocessen, herunder allerede i forbindelse med domsafsigelsen, hvilket sker i Ungesamråd, der netop hviler på en forudsætning om, at de samarbejdende instanser vil kunne give bedre forslag til løsning af konkrete kriminalitetsproblemer end de enkelte instanser hver for sig. Hvilke instanser, der indgår i samrådet, kan variere, men typisk deltager repræsentanter for kommune, kriminalforsorg og politi. Samrådet vedrørende unge kriminelle indgiver en fælles indstilling til retten og anklagemyndigheden om, hvilken sanktion og indsats der findes mest relevant. Ungesamrådernes arbejde er evalueret af Justitsministeriets Forskningskontor, se afsnit 2.22.

I forhold til den øvrige del af straffesagsforløbet angår størsteparten af de tiltag, der involverer samarbejde mellem myndigheder, tidspunktet for endt afsoning. Solid effektforskning på dette område er dog begrænset, bl.a. fordi det ofte er samarbejdets indhold, f.eks. beskæftigelsestiltag, misbrugsbehandling eller boligbistand, der er fokuspunkt i evalueringer snarere end selve samarbejdet. Der vil derfor være et vist overlap mellem den forskning, der omtales i dette afsnit, og forskningen vedrørende flere af de øvrige områder, der omtales i denne rapport.

To amerikanske metaanalyser omfatter studier af tiltag, der er baseret på samarbejde mellem flere myndigheder eller organisationer i overgangsfasen fra fængsel til frihed. Den ene af disse analyser bygger på fire studier vedrørende effekten af tiltag, der inkluderer boligstøtte og sagsbehandling ved løsladelsestidspunktet til indsatte, som er i risiko for at blive hjemløse. Metaanalysen viser ikke signifikante effekter af disse tiltag (Aos et al. 2011). En opdatering af denne metaanalyse i 2014 finder tilsvarende resultater.³ Den anden metaanalyse inkluderer fire studier af effekten af boligstøtte kombineret med andre former for støtte, såsom sagsbehandling og behandling, der er målrettet lovovertrædere dømt for alvorlig voldskriminalitet. Denne metaanalyse finder disse former for tiltag virksomme med en signifikant effektstørrelse på -0,23 (Aos et al. 2011).

Et af de tiltag, der er inkluderet i den første af de ovennævnte metaanalyser, er det amerikanske *Maryland Reentry Partnership Initiative* (REP). Dette samarbejdsinitiativ har til formål at sikre en kontinuerlig sagsbehandling ved overgang fra fængsel til frihed. REP har en koordinerende rolle mellem forskellige afdelinger under kriminalforsorgen, kommunale myndigheder og lokale organisationer. Deltagere i programmet tilbydes hjælp til boligsituation, erhvervsuddannelse, stofmisbrugsbehandling, sundhedsrådgivning m.v. Tiltaget er rettet mod løsladte, som er bosat i tre særligt udsatte nabolag i Baltimore City. Støtten opstartes i de fleste tilfælde inden løsladelse, men også efterfølgende er det muligt at indgå i programmet. Indholdet i samarbejdsinitiativet er individuelt tilrettelagt og kan fortsætte i op til to år, afhængigt af den enkeltes behov. En undersøgelse af tiltaget viser, at deltagere i REP har et lavere recidiv end kontrolgruppen, når recidiv måles som antallet af arrestationer. Kontrolgruppen består af personer, der løslades til andre områder i Baltimore City. Ved brug af andre effektmål, herunder antallet af strafferetlige afgørelser eller recidivhastigheden, ses dog ikke en signifikant forskel mellem grupperne. Der peges i evalueringen på, at flere af de statistisk set usikre resultater kan hænge sammen med et relativt lille datagrundlag (Roman et al. 2007).

Et andet amerikansk program, som ligeledes indgår i den første af de omtalte metaanalyser, er *Project Greenlight* (PG). Dette projekt har til formål at reducere tilbagefald til ny kriminalitet ved at forberede de indsatte på at vende tilbage til samfundet. Projektet indeholder hjælp i form af træning af praktiske og kognitive færdigheder, hjælp til jobsøgning, til opkvalificering af færdigheder til

³ Se hjemmesiden <http://www.wsipp.wa.gov/BenefitCost>

brug for jobsamtaler og udformning af CV, hjælp vedrørende boligforhold, rådgivning om stofmisbrug, familierådgivning m.v. Til projektet er der knyttet personale fra fængslerne, prøveløsladelsesinstitutioner, en jobkonsulent, en familierapeut og en kommunal koordinator. Herforuden samarbejdes med organisationer og lokale myndigheder, bl.a. New Yorks Department of Homeless Services. Indsatsen er intensiv i form af daglige heldagslektioner og foregår i to måneder op til løsladelsen. En evaluering af programmet finder et større recidiv blandt deltagere i PG i forhold til to kontrolgrupper, der består af personer, der er fundet egnede til PG, men som pga. begrænsninger i deltagerantal i stedet løslades enten uden en særlig indsats eller indgår i et andet program ved løsladelsen (Wilson & Davis 2006). En mulig forklaring på dette resultat er, ifølge evalueringens forfattere, at de programmer, der indgår som en del af PG, ikke er blevet fulgt i deres oprindelige form, og at implementeringen af programmerne er ringe. Desuden peges der i evalueringen på, at projektet ikke inkluderer anden opfølgning efter løsladelsen end det almindelige tilsyn med prøveløsladte, samt at tiltaget ikke er målrettet indsatte med særlige behov for hjælp eller med en stor recidivrisiko, men inkluderer et bredt udsnit af mandlige indsatte, der skal prøveløslades inden for ca. tre måneder (ibid.).

Serious and Violent Offender Reentry Initiative (SVORI) er også et amerikansk tiltag, der er rettet mod løsladelsesfasen, og som indeholder samarbejde mellem flere myndigheder og organisationer. Studier af denne indsats indgår i den anden af de nævnte metaanalyser. Formålet er at forbedre den tidligere indsatte situation med hensyn til bl.a. helbred, bolig, job og uddannelse samt at nedbringe recidivrisikoen. Til initiativet er der bevilget et tilskud på mere end \$100 mio. til at videreudvikle, udvide og forbedre eksisterende programvirksomhed. Midler fra SVORI skal anvendes dels til programvirksomhed under afsoningen, dels intensiveret virksomhed i perioden op til og kort efter løsladelsen og dels fortsat virksomhed flere år efter løsladelsen. Et af kravene for at få bevilget midler fra SVORI er, at de anvendte programmer skal omfatte partnerskab mellem fængsler, tilsynsmyndigheder og andre statslige og lokale myndigheder og organisationer (Lattimore & Steffey 2010). Evalueringer af SVORI-finansierede tiltag peger i forskellige retninger. I sammenligning med en kontrolgruppe viser en evaluering af initiativet i 14 stater kun ringe effekt. I to af staterne blev personer tilfældigt udvalgt til at indgå i projektet, mens kontrolgruppen i de øvrige 12 stater blev konstrueret ud fra faktorer, der lå til grund for de lokale vurderinger af egnethed til at indgå i et SVORI-projekt, herunder alder, tidligere kriminalitet, tilsyn m.v. Målt tre måneder efter løsladelse går en større andel af deltagere i SVORI end af kontrolgruppen i skole, og desuden er en større andel i arbejde efter 15 måneder. Målt på øvrige parametre ses ingen tydelig effekt. Af mulige årsager til dette resultat nævnes i evalueringen, at tiltaget flere steder har været i implementeringsfasen, samt at det har vist sig problematisk såvel at identificere som at koordinere relevante tilbud til de tidligere indsatte over store geografiske områder, hvilket flere steder har resulteret i en reduceret indsats efter løsladelsestidspunktet (Lattimore & Visser 2009). En evaluering af SVORI-finansieret programvirksomhed i Wyoming viser derimod en kriminalpræventiv effekt af tiltaget. Det lavere recidiv blandt SVORI-deltagere end i kontrolgruppen, som i dette tilfælde består af personer, der målt

på seks parametre ligner eksperimentalgruppen, ses ikke umiddelbart efter løsladelsen, men efter 300 dage og frem til tre år efter løsladelse (McLean & Butler 2008). Evalueringen har dog et lille datagrundlag (58 i eksperimentalgruppen og 54 i kontrolgruppen), og resultaterne bør derfor vurderes med forsigtighed.

The Minnesota Comprehensive Offender Reentry Plan (MCORP) er ligeledes et tiltag i løsladelsesfasen, som via et øget samarbejde mellem fængselsvæsenet og de kommunale myndigheder har til formål at øge adgangen til kommunale ydelser og programmer for herigennem at øge andelen, der kommer i arbejde, mindske andel hjemløse, og mindske andel recidivister. En undersøgelse af tiltaget finder bl.a. en stigning i beskæftigelse, reduktion i såvel hjemløshed som recidivet (målt som nye arrestationer, afgørelser og genindsættelser) blandt deltagerne, mens der ikke ses en signifikant effekt i forhold til vilkårsovertrædelser. Særligt det at komme i beskæftigelse inden for de første seks måneder efter løsladelse hænger sammen med et lavere recidiv. Undersøgelsen er tilrettelagt som et kontrolleret forsøg, og har dermed et solidt design, men resultaternes robusthed begrænses dog af flere forhold, herunder et relativt lille deltagerantal i forsøgs- og kontrolgruppe (hhv. 175 og 94), mangel på oplysninger om bl.a. tidligere beskæftigelse og det forhold, at programmet ikke implementeres som planlagt (bl.a. ved at deltagere ikke knyttes til projektet på indsættelsestidspunktet, men først senere og ved, at antallet af klienter for sagsbehandlere knyttet til MCORP ikke reduceres) (Duwe 2012b).

Preventing Parolee Crime Program (PPCP) er yderligere et eksempel på et program, der bygger på en koordineret indsats mellem flere myndigheder og organisationer. Dette tiltag, rettet mod prøveløsladte i Californien, indeholder støtte i form af hjælp til forbedring af læse- og skrivefærdigheder, jobformidling, boligstøtte og misbrugsbehandling. En evaluering af programmet viser, at det har en kriminalpræventiv effekt, samt at denne er større, jo længere tid deltagerne indgår i programmet. På denne baggrund fremhæves, at det er væsentligt at medtænke strategier til at fastholde deltagere i programmet (Zhang et al. 2006). Undersøgelsen er dog ikke baseret på et kontrolleret forsøg, så til trods for, at der i evalueringen kontrolleres for flere kendte risikofaktorer, kan det ikke udelukkes, at det positive resultat også skyldes større motivation blandt deltagerne i PPCP (ibid.).

Der findes en række øvrige eksempler på programmer og tiltag, som finder sted i løsladelsesfasen, og som indeholder samarbejde mellem forskellige myndigheder som et centralt element, eksempelvis *Intensive Aftercare Program (IAP)*, *Targeted Reentry (TR)* og *reentry courts*. Evalueringer af sådanne tiltag peger ikke i retning af en positiv kriminalpræventiv effekt (Wiebush et al. 2005; Barton et al. 2008; Taylor 2013), men som nævnt er der mangel på solide evalueringer på området. Tiltagene indeholder desuden ofte mange forskellige elementer og har mange forskellige slags målgrupper, hvilket gør det vanskeligt at drage overordnede konklusioner om effekten af samarbejdet isoleret set.

Samlede nordiske erfaringer findes i en norsk rapport fra 2011, der omfatter evalueringer af tiltag vedrørende løsladelse fra fængsel og arbejdet med resocialisering i den sammenhæng (Dyb & Johannessen 2011). De evalueringer, der er inkluderet i rapporten, har fokus på tiltag, der omfatter samarbejde såvel internt i kriminalforsorgen som mellem kriminalforsorgen og andre myndigheder og organisationer. Rapporten omfatter evalueringer af i alt 20 projekter fra henholdsvis Norge, Sverige og Danmark. Fra dansk side indgår *Projekt God Løsladelse*. Evalueringerne er proces- og resultat-evalueringer, mens der ikke er gennemført egentlige effektevalueringer. Indholdet, målgruppen og de fremsatte mål i tiltagene varierer, ligeledes også hvilke myndigheder og organisationer der indgår i samarbejdet. Flere af evalueringerne indeholder mange positive erfaringer med det tværfaglige og tværsektorielle samarbejde, men også vanskeligheder og barrierer i projekterne belyses, herunder at projekternes succes synes at være meget personafhængig, og at det er meget tids- og resourcekrævende at etablere gode samarbejdsrelationer (ibid.). Da tiltagene er meget forskelligartede, er det dog vanskeligt at komme med overordnede konklusioner.

Også i publikationen ”Løsladelse – planlægning og samarbejde i Danmark, Norge og Sverige” behandles emnet forvaltningssamarbejde (Fridhov et al. 2013). I lighed med ovenstående er der ikke tale om effektevalueringer, men om nordiske erfaringer på området.

Det svenske Brottsförebyggande Rådet udgav i 2012 et idékatalog med titlen ”Samverka för att förebygga återfall i brott”, som belyser betydningen af samarbejde mellem forskellige aktører som Kriminalvården, socialtjänsten, Arbetsförmedlingen m.fl. i forhold til, om det kriminalpræventive arbejde fungerer professionelt og effektivt (Sallander & Alvant 2012). I kataloget, der er baseret på forskningsmæssig viden og erfaringer fra praksis, fremhæves vigtigheden af at undgå tidsmæssig forskydning mellem indsatser fra forskellige myndigheder, og af, at der skabes de rette forudsætninger for samarbejdet, herunder en tydelig struktur og styring, som muliggør og regulerer samarbejdet trods forskelle i regelsæt, organisatoriske forhold, forskellige professioners perspektiver m.v. Det anbefales bl.a., at der udvikles samarbejdsstrukturer både lokalt og nationalt i det kriminalpræventive arbejde, at der inden for samarbejdet er et godt kendskab til hinandens arbejde, at rollefordelingen mellem de forskellige aktører i samarbejdet er tydelig, og at der udarbejdes individuelle planer med tydelig ansvarsfordeling (ibid.).

Der foreligger ikke danske effektevalueringer af samarbejdet mellem kriminalforsorgen og øvrige myndigheder eller organisationer, men flere undersøgelser, der rummer erfaringer herom.

I en rapport fra 2003 belyses samarbejdet mellem sociale myndigheder og kriminalforsorgen i fem udvalgte amter/regioner i Danmark (Ramsbøl 2003). Undersøgelsen omhandler udmøntningen af ”De Vejledende Retningslinjer for samarbejdet mellem de sociale myndigheder og kriminalforsorgens institutioner og afdelinger”, som blev udsendt i 1998. Det konkluderes i rapporten, at både kendskabet til og implementering af retningslinjerne i kommunerne er varierende, men generelt ret

ringe. Samtidig peger undersøgelsen dog på, at flertallet af de adspurgte medarbejdere er tilfredse med samarbejdet mellem kriminalforsorgen og kommunerne. For varetægtsfængslede og prøveløsladte vurderes samarbejdet dog mere mangelfuldt end for afsonere. Blandt forhold, der fremmer et godt samarbejde, peges på personligt kendskab og kontakt, viden om hinandens muligheder og begrænsninger samt tydelighed vedrørende hinandens roller. Modsat anses mangel på tid og sparsomme ressourcer for at være hæmmende for samarbejdet. Desuden vurderer de ansatte, at et tæt samarbejde også munder ud i et bedre resultat for klienten. Ligeledes er der fra klienternes side ønske om et tæt samarbejde myndighederne imellem, da oplevelsen er, at et sådant fremmer klientens kontakt med de sociale myndigheder og de sociale myndigheders parathed til at handle (Ramsbøl 2003).

I kriminalforsorgen blev det ovennævnte samarbejdsprojekt, Projekt God Løsladelse, igangsat i 2006 med henblik på ”at støtte implementeringen af den lovgivning, der pålægger fængsler og kommuner at samarbejde om og koordinere handleplaner med henblik på at tilvejebringe de nødvendige forudsætninger for at skabe sammenhæng i indsatsen ved overgangen fra fængsel til frihed” (Rasmussen & Ramsbøl 2009:76). I et videre perspektiv var formålet med projektet at forebygge recidiv og sikre, at den løsladte opnår sine rettigheder. Projektet, der omfattede tre statsfængsler, en række afdelinger af den fri kriminalforsorg samt fem kommuner, skulle sikre helhed, sammenhæng og klarhed i de forskellige myndigheders indsats i forbindelse med en løsladelse. Erfaringerne fra projektet og den tilhørende metode *Køreplan for god Løsladelse* er grundigt beskrevet (Rasmussen & Ramsbøl 2009; Ramsbøl 2009; Svendsen 2009; Storgaard & Ramsbøl 2013), men nogen egentlig effektevaluering er der ikke gennemført. I dag er dette samarbejde mellem kriminalforsorgen og kommunerne udbredt til hele landet.⁴

2.2. Mentorordninger

Det meste forskning angående mentorordninger er ikke afgrænset til tiltag, der er knyttet til sanktioner for lovovertrædere, men angår mentorer til skolebørn eller udsatte børn og unge. Effekten af disse tiltag, der ofte måles ud fra andre faktorer end kriminalitet, såsom fremmøde i skole, skolekarakterer, social og følelsesmæssig trivsel, vurderes at være positiv, men ret lille (Gottfredson et al. 2002; Aos et al. 2001). På baggrund af den eksisterende viden er det ikke klart, hvem – set i forhold til målgruppe og tidspunkt i deres kriminelle karriere – der drager størst nytte af en mentorindsats (Sullivan & Jolliffe 2012). Desuden er mentorordninger ofte kombineret med andre former for tiltag, hvilket vanskeliggør en analyse af effekten af mentorordninger isoleret set (McGuire 2002).

I en engelsk metaanalyse baseret på 18 effektevalueringer af forsøg med mentorordninger til unge, der har begået strafbare handlinger, konkluderes, at ordningen har en kriminalpræventiv effekt, dog først og fremmest under selve mentorforløbet. Den beregnede effektstørrelse svarer ifølge metaana-

⁴ Se mere <http://www.kriminalforsorgen.dk/Samarbejde-med-kommunen-2365.aspx>

lysen til, at forudsat recidivet i kontrolgruppen vil være 50 pct., vil det i eksperimentalgruppen være et sted mellem 40 og 46 pct. (Jolliffe & Farrington 2007a; Brotttsförebyggande rådet 2008b). Mentorordningen forventes at have en kriminalpræventiv effekt, dels ved at mentoren kan give direkte støtte til den unge, f.eks. ved at hjælpe med jobansøgninger, og dels ved at give indirekte støtte ved at agere rollemodel. Når mentoren tilbringer tid sammen med den unge, har den unge også færre muligheder for at begå kriminalitet, og samværet kan bidrage til, at den unge kan bryde med et kriminelt netværk. Metaanalysen viser, at det særligt er undersøgelser af ringe metodemæssig kvalitet, som giver de største effektstørrelser, mens undersøgelser af god kvalitet ikke viser nævneværdige forskelle i recidivet. Desuden peger analysen på, at effekten varierer alt efter, hvilken gruppe af unge tiltaget rettes mod,⁵ samt at en kriminalpræventiv effekt alene viser sig, når mentorordningen kombineres med andre former for indsatser (ibid.).

I en anden omfattende metaanalyse findes en klarere kriminalpræventiv effekt af mentorordninger (effektstørrelse på -0,25) (Tolan et al. 2008). Det drejer sig om en meget solid metaanalyse baseret på 39 effektundersøgelser, som hovedsageligt stammer fra USA og andre engelsksprogede lande. Mentorprogrammerne er målrettet unge i risiko for at begå kriminalitet m.v. samt unge, som har begået kriminalitet. De positive resultater skal dog ifølge metaanalysens forfattere tolkes med varsomhed: ”While these findings support viewing mentoring as a useful approach for intervention to lessen delinquency risk or involvement, due to limited description of content of mentoring programs and substantial variation in what is included as part of mentoring efforts detracts from that view. The valuable features and most promising approaches cannot be stated with any certainty” (ibid.:5). Metaanalysen peger på, at det særligt er i forhold til de unges kriminalitet og aggressionsniveau, at ordningen er effektiv (effektstørrelser på hhv. -0,23 og -0,40), mens effekten er mere beskedent, når det angår de unges skolestandpunkt og stofmisbrug (effektstørrelser på hhv. -0,08 og -0,13). De bedste resultater ses endvidere i programmer, hvor mentoren har en professionel baggrund, eller hvor en følelsesmæssig støtte fra mentoren vægtes (ibid.). Denne metaanalyse er opdateret i 2013 (Tolan et al. 2013). Opdateringen inkluderer 46 effektstudier og finder resultater, der svarer til dem i den tidligere metaanalyse. Effektstørrelsen, for så vidt angår kriminalitet, beregnes i denne analyse til -0,21.

Som nævnt omfatter ovenstående metaanalyser studier af mentorordninger, der er rettet mod forskellige grupper af udsatte unge. En evaluering foretaget af Washington State Institute for Public Policy af et mentorprogram rettet mod unge lovovertrædere viser en kortvarig kriminalpræventiv effekt af programmet (efter et år), som dog forsvinder, når perioden, hvor der måles recidiv, forlænges til henholdsvis to og tre år (Drake & Barnoski 2006). Evalueringen er dog mindre solid, idet der indgår relativt få unge i forsøgs- og kontrolgruppe (78 i begge grupper), og fordi kontrolgruppen er

⁵ Effekten er signifikant i de tilfælde, hvor tiltaget omfatter unge, der anses for at være i risikozonen, men som ikke har fået en dom. For de øvrige grupper af unge – dels unge, der vurderes at være i risikozonen ud fra sociale faktorer, og dels unge, der har modtaget en dom – er resultaterne ikke signifikante.

konstrueret via matching ud fra parametrene køn, etnicitet og tidligere kriminalitet, som ikke tager højde for, at de unge i forsøgsgruppen skulle ansøge om at indgå i programmet, og dermed formodentlig er mere motiveret for ikke at begå ny kriminalitet end kontrolgruppens unge er.

Den kriminalpræventive effekt af mentorprogrammer indgår også i en metaanalyse, der omfatter programmer rettet mod unge lovovertrædere i Europa (Koehler et al. 2013). Denne analyse finder ikke en signifikant effekt af mentorprogrammer, men resultatet peger i retning af en øgning i recidivet. Der er dog alene inkluderet to studier om mentorordninger i analysen, og indholdet af disse ordninger beskrives ikke nærmere.

En systematisk kortlægning af effekten af mentorprogrammer, som anvendes over for unge i en løsladelsessituation, finder alene tre studier, der måler effekten ved hjælp af et kvasiexperimentalt eller eksperimentalt design, og som samtidig inkluderer recidivmål (Abrams et al. 2014). Der er dog begrænsninger og risiko for bias i resultaterne på grund af den måde, undersøgelserne er udført på, ligesom der mangler information om programmernes indhold m.v. To ud af de tre studier peger i retning af, at brugen af mentorprogrammer over for unge i en løsladelsessituation har en kriminalpræventiv effekt, men samlet set peger kortlægningen på, at der er behov for mere solide studier for at kunne drage en klar konklusion.

En litteraturgennemgang af evalueringer af mentorordninger målrettet unge lovovertrædere finder i lighed med ovenstående, at det er et område med lovende, men blandede resultater, hvor de mest robuste evalueringer finder de mindste effekter, og hvor effekten ikke synes at være langvarig (Chan & Henry 2013).

Noget tilsvarende konkluderes i en systematisk kortlægning, som angår den kriminalpræventive effekt af mentorprogrammer rettet mod voksne lovovertrædere (Taylor et al. 2013). I kortlægningen indgår otte studier, som er på niveau 3 eller 4 på Marylandskalaen⁶ (Sherman et al. 2002). Alle peger på en positiv kriminalpræventiv effekt, men i det ene af studierne er reduktionen i recidivet dog ikke signifikant. Trods dette konkluderes i kortlægningen, at der ikke er ordentlig bevis for, at disse mentorordninger har en kriminalpræventiv effekt. Baggrunden for dette er, at nogle af studierne indeholder flere tiltag, hvorfor det ikke har været muligt at vurdere betydningen af mentorprogrammer isoleret set, mens deltagelse i visse tilfælde har været frivillig, hvilket betyder en selektionskævhed i forhold til lovovertrædernes motivation. Kortlægningen peger dog på, at sandsynligheden for, at mentorprogrammer har en kriminalpræventiv effekt, øger, hvis programmet finder sted i løsladelsesfasen og kan hjælpe til i overgangsfasen med at opnå støtteforanstaltninger m.v. og ikke

⁶ Marylandskalaen inddeler studier på fem niveauer på baggrund af kvaliteten af forskningsdesignet. Studier, der blot angiver en korrelation mellem indsats og recidiv, er på niveau 1, mens studier, der måler kriminalitet før og efter indsatsen, men som ikke har en kontrolgruppe, er på niveau 2. I studier på niveau 3 måles kriminalitet før og efter, og der anvendes endvidere en kontrolgruppe, hvilket også gælder for studier på niveau 4, hvor der tillige kontrolleres for øvrige faktorer af betydning for recidiv. Studier på niveau 5 udgøres af randomiserede forsøg.

er begrænset til udelukkende at ske, mens lovovertræderen befinder sig i fængsel (Taylor et al. 2013).

Hvorvidt mentorordningens intensitet og længde er af betydning for ordningens effekt, er vanskeligt at vurdere. I den tidligere omtalte metaanalyse af Jolliffe og Farrington ses de bedste resultater at komme fra mentorordninger, hvor de unge har hyppige og mere langvarige møder med deres mentor. Samtidig finder samme analyse, at længerevarende programmer ikke har større effekt end de kortvarige. En mulig forklaring på dette resultat er, at unge med de største problemer indgår i ordninger, der er relativt langvarige (Brottsförebyggande rådet 2008b). Andetsteds peges på, at positive effekter af mentorordninger øger, jo længere tid mentorforholdet varer (Rhodes & Dubois 2006). Erfaringer fra mentorordninger anvendt over for unge uden for kriminalforsorgens regi peger på vigtigheden af, at mentoren løbende superviseres, samt at mentoren samarbejder med andre myndighedspersoner, der er i kontakt med den unge (Tarling et al. 2004).

I de nordiske lande findes forskellige mentorordninger, hvoraf hovedparten dog retter sig mod unge, der har et stofmisbrug, eller som er i risiko for at begå kriminalitet, mens de færreste angår personer, der allerede har begået lovovertrædelser. I Sverige er ”lekmanövervakare” tilknyttet den svenske kriminalforsorg i frihed. Disse personer er et supplement til den tilsynsførende og karakteriseres som personer med et socialt engagement, der også står til rådighed uden for kontortid. Det nationale mål er, at lekmanövervakare tildeles i halvdelen af tilsynstilfældene, og for unge op til 21 år er målet 75 pct. En undersøgelse af ordningen peger på, at stort set alle blandt de adspurgte klienter synes, at relationen til lekmanövervakare generelt fungerer godt, og hovedparten blandt både klienter og tilsynsførende har en opfattelse af, at lekmanövervakare kan medvirke til at reducere recidivrisikoen på kort sigt, men er mere usikre på effekten på længere sigt (BRÅ 2012). Undersøgelsen er dog ikke designet som en effektevaluering og giver ikke svar på, hvorvidt tiltaget har en kriminalpræventiv effekt.

I Danmark blev der i kriminalforsorgens regi iværksat en mentorordning i år 2000. I første omgang var målgruppen for denne ordning unge med anden etnisk baggrund. I 2006 blev ordningen udvidet til også at omfatte unge med dansk baggrund. På nuværende tidspunkt omfatter ordningen primært unge i alderen 15-25 år, som afsoner en ubetinget fængselsdom eller er under tilsyn af kriminalforsorgen i forbindelse med en prøveløsladelse eller en betinget dom. Hensigten med en mentor er, at denne skal støtte og hjælpe den unge på forskellig vis, herunder praktisk, kommunikativt og personligt. En mentor har ingen tilsynsforpligtelse og er et tilbud, som den unge kan vælge eller fravælge. Desuden har den unge selv indflydelse på, hvilken person der skal fungere som mentor. Mentorordningen for unge straffede med anden etnisk baggrund er tidligere blevet undersøgt af Aalborg Universitet (Prieur & Henriksen 2003). Denne kvalitative evaluering peger på, at både sagsbehandlere, mentorer og de unge har meget positive erfaringer med ordningen. De kvalifikationer og ressourcer, der findes væsentlige hos en mentor, er tid, engagement og en positiv og sympatisk indstilling over

for den unge. Desuden vurderes det som værende vigtigt for mentorernes tillids- og relationsarbejde, at deres rolle adskiller sig fra den tilsynsførendes og politiets samtidig med, at mentorerne skal betragtes som en autoritet af de unge for at kunne gøre deres indflydelse gældende (Prieur & Henriksen 2003).

I 2012 er der i Danmark opstartet et pilotprojekt, ”Tilbage på sporet”, som foregår i samarbejde mellem kriminalforsorgen og Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold. Projektet omfatter en mentorordning målrettet indsatte eller varetægtsfængslede, som er dømt eller sigtet for forhold relateret til ekstremisme, eller som vurderes at være sårbare over for radikalisering. En rapport om dette pilotprojekt er udgivet i 2014 (Kriminalforsorgen 2014). Rapportens fokus er dog ikke de unges resocialisering, men mentoruddannelsens opbygning og forløb samt erfaringer herfra.

Det er desuden muligt at få tilknyttet en mentor i forbindelse med bandeexit, jf. afsnit 2.3.

I 2015 er yderligere et mentorprojekt opstartet. Projektet, der er målrettet 25-50-årige, foregår i regi af Røde Kors og finder sted i forbindelse med løsladelse fra fængsel. Cirka tre måneder før løsladelse tilbydes indsatte, som falder inden for mentorordningens målgruppe, adgang til to frivillige mentorer. Mentorerne besøger den indsatte under afsoningens sidste del, og relationen fortsætter herefter op til et år efter løsladelse. Projektets formål er at støtte løsladte i overgangen fra fængsel til frihed, både praktisk og socialt, og nedbringe recidivrisikoen. Ordningen er finansieret i fire år, og i denne periode er det hensigten, at projektet spredes til fem kommuner, og minimum 150 løsladte skal gennemføre et mentorforløb. Evalueringer af projektet, herunder både en midtvejsevaluering og en effektmåling, forventes i henholdsvis 2017 og 2018.

En systematisk kortlægning af danske og internationale mentor- og fritidsindsatser for unge peger på følgende forhold, som værende væsentlige for, at en mentorindsats har en positiv effekt: intens og langvarig kontakt, at relationen er støttende og tillidsfuld, samt at der er professionelt personale til at screene, oplære, supervisere m.v. (Christiansen 2012). Kortlægningen omfatter dog ikke alene unge, som har begået kriminalitet, men også unge, der er i risiko herfor, og har dermed et noget bredere fokus end denne rapport.

2.3. Tiltag vedrørende arbejde og uddannelse

Det er velkendt, at kriminalforsorgens klienter har en ringere uddannelse og tilknytning til arbejdsmarkedet end den øvrige befolkning, samt at problemer med arbejde og uddannelse er risikofaktorer i forhold til kriminalitet.

Der foreligger en del udenlandsk effektforskning om fængselsvæsenets tiltag rettet mod beskæftigelse. Ofte forekommer disse tiltag dog i kombination med andre indsatser, hvilket vanskeliggør en

vurdering af effekten af tiltag vedrørende arbejde og uddannelse isoleret set (Bushway & Reuter 2002). Desuden er deltagelse i beskæftigelsestilbud meget ofte baseret på et valg, hvilket gør det svært at konstruere en sammenlignelig kontrolgruppe, da den motivation, der ligger bag ønsket om at deltage, ikke er observerbar og kan have indflydelse på indsatsens effekt (MacKenzie 2002; Bushway & Reuter 2002). En sådan selektionsbias er svær at kontrollere for i en evaluering, der ikke er baseret på et randomiseret forsøg.⁷

Generelt for arbejds- og uddannelsesprogrammer i fængsler peges på, at effekten er afhængig af målgruppens kvalifikationer, samt at en indsats bør være differentieret, således at målgruppens kvalifikationer og behov er nært koblet sammen med indsatsens indhold og undervisningsmetoder. Desuden peges på, at forhold som overfyldte fængsler, logistiske vanskeligheder med at få indsatte til undervisning på rette tid og sted og mangel på ressourcer til et tilstrækkeligt antal undervisere, produktionsudstyr m.v. indvirker på effekten af beskæftigelsestiltag i fængsler (Vacca 2004; Lipsey & Cullen 2007; Webster et al. 2001). Yderligere peges på betydningen af samarbejde med eksterne parter med henblik på at sikre, at tiltag under afsoningen følges op efterfølgende. De bedste resultater synes at opnås i tilfælde, hvor sådanne opfølgende indsatser er på plads inden løsladelsen (MacKenzie 2002; Webster et al. 2001). Det påpeges også i litteraturen, at det kan have betydning for effekten af et beskæftigelsestiltag, at der forinden arbejdes kognitivt med de indsatte om opfattelse af betydningen af at finde og beholde et arbejde (MacKenzie 2012; MacKenzie 2013). Med hensyn til tiltagets omfang kan det nævnes, at der af en gennemgang af effekten af bl.a. uddannelsesprogrammer fremgår, at kriminalpræventive effekter alene opnås i tilfælde, hvor deltagelse i uddannelsesprogrammet er af en vis længde (mindst 200 timer) (Seiter & Kadela 2003). Desuden ses egentlig programvirksomhed vedrørende beskæftigelse til unge lovovertrædere at have en større kriminalpræventiv effekt end rådgivning, som har et mindre konkret indhold (Lipsey 1995). Vedrørende alder viser erfaringerne med beskæftigelsesprogrammer, at den største effekt opnås for voksne lovovertrædere. Dette resultat beror formodentlig på, at helt unge lovovertrædere ikke finder spørgsmålet om beskæftigelse helt så presserende (Welsh et al. 2012).

En del af den udenlandske litteratur omhandler *correctional industries*, dvs. arbejdspladser i fængslerne, hvor de indsatte får løn for deres arbejde. Disse arbejdspladser foregår hovedsageligt inden for fængslets mure. Det kan angå ydelser relateret til fængslet, f.eks. arbejde i vaskeriet, men kan også omfatte produkter til såvel den offentlige som den private sektor, herunder produktion af møbler, tekstiler m.v. Denne form for beskæftigelse er mest møntet på at sysselsætte de indsatte i løbet af afsoningsperioden, levere varer og ydelser, reducere omkostningsniveauet m.v., men kan også bidrage med arbejdserfaring, som de indsatte kan have gavn af efter endt afsoning. Dog har vanskeligheder vist sig ved, at produktionsudstyret og -teknikken kan være forældet, eller ved, at de indsatte kvalificeres inden for arbejdsområder, hvor der ikke er mangel på arbejdskraft (MacKenzie 2002). Et europæisk studie af arbejdspladser i fængsler i henholdsvis Frankrig, Tyskland og Eng-

⁷ Se også afsnit 1.2 Krav til effektevalueringer.

land peger desuden på flere forhold, der kan være med til at mindske effekten af arbejde i fængslerne. Studiet er baseret på spørgeskemaundersøgelser og interview blandt indsatte og instruktører på arbejdspladserne. Disse vurderer bl.a., at der er mangel på fængselsarbejdspladser, som giver brugbare kvalifikationer, at lønnen for arbejdet er for lav ifølge de indsatte, at de indsatte i stigende grad er dårligt kvalificerede til at varetage et job ifølge instruktørerne, at mange af den type jobs, som de indsatte kvalificeres til, flyttes til udlandet m.v. (Shea 2005).

En af de mere centrale amerikanske metaanalyser vedrørende effekten af forskellige former for beskæftigelsestiltag for voksne afsonere omfatter også effekten af arbejde i fængsler (Wilson et al. 2000). Metaanalysen omfatter i alt 33 studier og inkluderer 53 programsammenligninger. Af disse angår blot fire studier fængselsarbejdspladser. De inkluderede studier har et eksperimentelt eller kvasi-eksperimentelt design, men alligevel karakteriseres flere af undersøgelserne som værende ret ringe metodemæssigt set. Dette skyldes dels mangel på kontrolvariabler og dels konstruktion af kontrolgrupper, der ikke er sammenlignelige på grund af uobserverbare forskelle i motivation. Resultatet af metaanalysen er, at det på baggrund af de eksisterende studier ikke er muligt at konkludere, om arbejde under afsoningen har en effekt i relation til recidiv og/eller beskæftigelse. Selv om resultaterne fra de enkelte studier tyder på en positiv effekt, så er der samlet set for få solide studier til, at et positivt signifikant resultat opnås i en metaanalyse (ibid.).

Også på baggrund af en mindre metaanalyse vedrørende effekten af arbejde under afsoningen konkluderes, at det er vanskeligt klart at slutte herom, selv om man finder en effektstørrelse, der peger på en kriminalpræventiv effekt (MacKenzie 2006). Metaanalysen inkluderer alene to studier, idet øvrige ikke anses for at være af tilstrækkelig god kvalitet. Alligevel peges i analysen på, at det ikke kan udelukkes, at motivationsfaktoren har influeret på resultatet (ibid.). En metaanalyse fra Washington State Institute for Public Policy finder ligeledes en beskedent, men signifikant effektstørrelse af arbejdspladser i fængsler (-0,08) samt en mindre økonomisk gevinst i en amerikansk kontekst (Aos et al. 2011).⁸ Det er dog vigtigt at holde sig for øje, at selv om effekten er beskedent, så vedrører den eventuelle positive effekt i en dansk kontekst mange indsatte, da en væsentlig del af de indsatte i danske fængsler arbejder under afsoningen.

Et af de studier, der er inkluderet i de ovennævnte metaanalyser, er en undersøgelse foretaget af Saylor og Gaes (Saylor & Gaes 1996). Heri undersøges effekten af arbejdsrelaterede tiltag i fængsler, hvilket både dækker over arbejdspladser i fængsler og erhvervsmæssig instruktion eller træning. Studiet finder en markant forskel i andelen, der har begået ny kriminalitet i løbet af en etårig observationsperiode – 7 pct. recidiv for programdeltagerne mod 20 pct. for ikke-programdeltagere. Kontrolleret for observerbare forhold, såsom alder, tidligere kriminalitet og den aktuelle afgørelse, reduceres forskellen til 6,6 versus 10,1 pct. Også i forhold til beskæftigelse ses en signifikant større andel blandt programdeltagerne at være i arbejde i løbet af den etårige observationsperiode, mens

⁸ Denne analyse er opdateret i 2014 og viser tilsvarende resultater, se <http://www.wsipp.wa.gov/BenefitCost>

der ikke findes forskelle i lønindkomstniveauet mellem eksperimental- og kontrolgruppe (Saylor & Gaes 1996). Også her peges på, at resultatet skal tolkes med varsomhed, da det ikke har været muligt at kontrollere for eventuelle forskelle i motivation (Bushway & Reuter 2002).

En nyere undersøgelse vedrørende effekten af et arbejdsprogram kaldet UNICOR omhandler alene kvindelige indsatte (Richmond 2014). I undersøgelsen anvendes propensity score matching som metode til at kontrollere for bias grundet selvselektion. Undersøgelsen finder ikke signifikante forskelle i recidivet mellem forsøgsgruppen og den matchede kontrolgruppe. Motivation indgår dog ikke som en målbar faktor, hvis betydning der kan kontrolleres for i analysen. Tilsvarende finder en anden nyere evaluering af en udvidet form for arbejdsrelateret tiltag, som forløber fra indsættelsen til løsladelsen, heller ikke en kriminalpræventiv effekt, når der sammenlignes med grupper, der henholdsvis indgår i det almindelige arbejdsprogram eller ikke i et arbejdsprogram (Nolan et al. 2014).

Anden forskning har set på betydningen af *arbejdstiltag omkring løsladelsesfasen*. Herunder hører muligheden for at give de indsatte frigang til arbejde eller uddannelse samt øvrige indsatser, der er opstartet under afsoningsperioden og fortsættes efterfølgende med det formål at gøre overgangen fra fængsel til frihed nemmere ved at fremme muligheden for beskæftigelse efter løsladelse.⁹ Med hensyn til effekten af udstationering med henblik på arbejde viser beregninger foretaget af Washington State Institute for Public Policy en mindre, men signifikant effekt (effektstørrelse på -0,08) samt en økonomisk gevinst ved tiltaget, beregnet i en amerikansk sammenhæng (Aos et al. 2011).¹⁰ En systematisk kortlægning, der omfatter 12 studier vedrørende effekten af frigang til arbejde, når frem til, at denne indsats kan nedbringe omfanget af ny kriminalitet og øge beskæftigelsen, men det understreges samtidig, at de mest positive resultater stammer fra de mest usikre studier (Cheliotis 2008; Cheliotis 2009).

Et studie af 218 indsatte, hvoraf halvdelen deltager i et program med udstationering eller frigang til arbejde, mens den resterende halvdel ikke gør det, peger også på, at denne adgang til arbejde reducerer tilbagefaldsrisikoen, dog ikke signifikant (Turner & Petersilia 1996). Tilsvarende finder et studie af *The Washington State Work Release Program* en beskeden kriminalpræventiv effekt, idet henholdsvis 58 pct. og 61 pct. recidiverer i eksperimental- og kontrolgruppen, 45 pct. og 47 pct. for så vidt angår mere alvorlig kriminalitet. Forskellene er signifikante, idet undersøgelsespopulationen er vældig stor (Drake 2007).

Af andre arbejdstiltag i tilknytning til eller umiddelbart efter løsladelsen kan nævnes *jobtræningsprogrammer*. Denne form for indsats dækker over træning af praktiske og teoretiske færdigheder med henblik på at forbedre lovovertræderes mulighed for at få et job. En metaanalyse foretaget af

⁹ Nogle af sådanne tiltag er også omtalt i afsnit 2.1 Samarbejde mellem myndigheder.

¹⁰ Beregningen af den økonomiske gevinst er opdateret i 2014, se <http://www.wsipp.wa.gov/BenefitCost>

Washington State Institute for Public Policy finder en mindre, men signifikant effektstørrelse af arbejds- og jobtræningsprogrammer, der finder sted uden for fængslet (-0,07). Desuden beregnes i samme analyse en relativ stor økonomisk gevinst ved indsatsen i en amerikansk samfundsmæssig kontekst. De indsatser, der er inkluderet i analysen, består typisk i forbedring af kundskaber til at søge job, udforme ansøgninger, CV m.v. Nogle af indsatserne har særligt fokus på den barriere, det er at have en plettet straffeattest i forhold til at få et job (Aos et al. 2011).¹¹ Også i Marylandrapporten kategoriseres jobtræningsprogrammer for tidligere indsatte blandt de tiltag, der virker (Bushway & Reuter 1998).

I modsætning hertil står et forsøg med krav om deltagelse i jobtræningsprogrammer som alternativ til straf. Der kan ikke påvises en kriminalpræventiv effekt af dette tiltag, hvilket kan tænkes at hænge sammen med bl.a. programmets omfang, som vurderes at være for lille, og med problemer med implementering af programmet (Bushway & Reuter 2002).

I en solid metaanalyse fra 2006 foretaget i regi af Campbell Collaboration undersøges effekten af *beskæftigelsesprogrammer i frihed* for tidligere indsatte (Visser et al. 2006). De undersøgte beskæftigelsestiltag vedrører jobformidling eller jobtræning. Kontrolgruppen er sammensat af personer, der har modtaget den sædvanlige indsats eller ingen indsats. I tilfælde, hvor eksperimentalgruppen angår personer, der frivilligt havde meldt sig til at indgå i programmet, stilles et lignende krav til kontrolgruppen for at tage højde for selvseleksion. På baggrund af i alt otte studier, der møder Campbells selektionskriterier, finder analysen, at denne form for intervention ikke har nogen signifikant kriminalpræventiv effekt målt ved antallet af nye arrestationer i en opfølgingsperiode på et år. Den største tendens til positiv effekt findes for dem, der er mindst kriminelt belastede, men fortsat er denne effekt ikke signifikant. Evalueringens forfattere peger på, at der er behov for mere forskning om nyere beskæftigelsesprogrammer, idet hovedparten af de otte inkluderede studier omfatter ældre programmer (ibid.). De nyere beskæftigelsesprogrammer formodes at have en større effekt, idet de er mere intensive og desuden har større fokus på at matche klienternes behov med de enkelte ydelser (Visser et al. 2005).

Flere evalueringer af *Transitional Jobs Programs* tyder på ingen eller kortsigtede kriminalpræventive effekter af denne slags programmer.¹² I en evaluering undersøges effekten af de forskellige komponenter, der er indeholdt i programmet. Resultaterne viser, at tidligere indsatte, der deltager i programmet i mindst 30 dage i løbet af en seks måneders periode, har større sandsynlighed end andre for at få et arbejde (som ikke er støttet via projektet, men erhvervet af den tidligere indsatte selv). Der findes ikke signifikante effekter i forhold til beskæftigelse eller recidiv for de øvrige elementer i programmet, herunder støtte til jobsøgning, sagsbehandling, erhvervsfaglig træning og

¹¹ Beregningen af den økonomiske gevinst er opdateret i 2014, se <http://www.wsipp.wa.gov/BenefitCost>

¹² Denne type af indsats involverer ofte samarbejde mellem myndigheder, og der vil derfor være et vist overlap mellem den forskning, der omtales her, og afsnit 2.1 i denne rapport.

økonomisk støtte (Yahner & Zweig 2012). Der har ligeledes ikke kunnet påvises signifikante effekter af denne type programvirksomhed i en nylig evaluering, som er baseret på et randomiseret design (Farabee et al. 2014). Yderligere en evaluering af denne form for programmer finder ingen langsigtet effekt for så vidt angår beskæftigelse (Redcross et al. 2012). I denne evaluering, som ligeledes er baseret på et randomiseret design, ses dog en kriminalpræventiv effekt, særligt inden for det første år efter løsladelse og størst blandt personer, der indgik i programmet inden for de første tre måneder efter løsladelse.

I Danmark omfatter beskæftigelse af indsatte i kriminalforsorgens institutioner forskellige former for arbejds- og uddannelsesstilbud, hvor arbejde enten kan bestå i produktionsvirksomhed, intern service eller bygningsvedligeholdelse. Beskæftigelsestilbuddene til kriminalforsorgens klientel er blevet gennemgået og vurderet med henblik på at tilpasse dem samfundsudviklingen og styrke indsatsen (Beskæftigelsesudvalget 2002), men der foreligger kun lidt viden om effekten af kriminalforsorgens beskæftigelsestilbud.

En brugerundersøgelse blandt indsatte i kriminalforsorgens institutioner i 2013 viser, at knap halvdelen af de indsatte giver udtryk for, at deres ønsker for arbejde bliver opfyldt, og at andelen, der oplever det, de beskæftiger sig med, som værende meningsfuldt, er størst blandt indsatte i åbent regime (Lindstad 2013).

Der er – og har været – iværksat flere arbejdsrelaterede projekter i kriminalforsorgens regi. Blandt disse hører projekt *Vilijob* og andre arbejdsmarkedsprojekter, der blev gennemført i et samarbejde mellem den fri kriminalforsorg og Københavns Kommune i perioden april 2004 til oktober 2005. Tiltaget rettede sig mod unge op til 25 år, som har anden etnisk baggrund end dansk, som var under tilsyn af kriminalforsorgen, og som havde ingen eller ringe tilknytning til arbejdsmarkedet. Projektet bestod i et ni ugers forløb med bl.a. undervisning i kognitiv færdighedstræning, et samtaleforløb med en socialrådgiver og en psykolog og hjælp med at søge og bevare et arbejde. En evaluering viser, at halvdelen af de unge var i fast arbejde halvandet år efter projektets start, mens 7 pct. var i gang med en uddannelse og 10 pct. under revalidering (Clausen et al. 2009). Et andet projekt, *Job Uddannelse Fritid* (JUF), tager udgangspunkt i unge, der afsoner på en af kriminalforsorgens pensioner. Projektet, der startede i 2004, omfatter et 40 dages program med i alt 80 moduler samt fire ugers praktikophold og angår f.eks. træning i problemløsning med baggrund i den kognitive metode, kulturelle oplevelser, træning i almindelig daglig livsførelse, informationer om samfund, erhvervsorientering, intensiv arbejdsstræning i pensionens drift, samarbejdsture med praktiske øvelser samt tilbud om psykologhjælp. En opgørelse viser, at mere end halvdelen af deltagerne er kommet i arbejde eller har påbegyndt en uddannelse under praktikperioden eller umiddelbart efter løsladelsen (Clausen et al. 2009).

I 2006 opstartede projekt VOKS (Vejlednings- Og Kompetence System), som sigter på at optimere de erhvervskompetencer, der kan opnås i løbet af afsoningsperioden. Projektet indebærer, at den indsatte kan indskrives på erhvervsskole eller AMU-center, når dette findes relevant (under forudsætning af sikkerhedsgodkendelse) og ikke som tidligere, hvor dette alene kunne ske under frigang den sidste del af afsoningen. Der synes umiddelbart at være positive erfaringer fra projektet (se f.eks. omtale i Jørgensen 2009).

I august 2010 opstartede et samarbejdsprojekt mellem Københavns Kommune og Københavns Fængsler, Job og Uddannelse for Varetægtsfængslede Unge (JUVU). Projektet er målrettet 18-24-årige, der er varetægtsfængslet i de københavnske fængsler, og sigter mod at udvikle nye former for og metoder i samarbejdet mellem Københavns Fængsler og Jobcenter København samt at mindske tilbagefald til kriminalitet. Indholdet består i at fremme motivation og i afklaring af forhold vedrørende uddannelse og arbejde via afholdelse af to til tre jobplansamtaler, rådgivning om, hvordan gældsættelse m.v. undgås, samt kompetenceudviklingsaktiviteter, herunder kurser i almene sociale færdigheder. En evaluering af JUVU viser, at de succeskriterier, der er sat i forhold til antal deltagere og disses forløb, er nået. Der indgår ikke mål for recidiv i rapporten (Windfeldt 2012).

Yderligere projekter, der kan nævnes, er High:five og JobUpdate, som begge samarbejder med virksomheder med henblik på at få indsatte i beskæftigelse efter løsladelsen. High:five henvender sig ikke alene til unge, der har afsonet en straf, men også til unge i risikogruppen, mens JobUpdate er rettet mod afsonere fra Sdr. Omme statsfængsel. De umiddelbare resultater fra JobUpdate tegner positivt, og en egentlig effektevaluering af projektet fra Rockwool Fondens Forskningsenhed forventes klar i 2016. Rambøll har evalueret resultaterne fra High:five og finder stort set ingen effekt, for så vidt angår uddannelse, indkomst og selvforsørgelsesgrad, mens der ses meget markante kriminalpræventive effekter (Rambøll 2012). I evalueringen skelnes mellem tre af High:fives målgrupper, henholdsvis I) unge der er kendt af politiet, men som ikke er dømt for lovovertrædelser, II) unge der er dømt for lovovertrædelser, og som ikke umiddelbart forinden opstart i projektet har afsonet en dom, og III) unge der afsoner eller netop har afsonet en straf. Det fremgår af rapporten, at målgruppe I er lille af omfang og derfor alene behandles deskriptivt, mens der for målgruppe II og III foretages en sammenligning med kontrolgrupper. Recidivet for målgruppe II opgøres til 27 pct., mens det tilsvarende for kontrolgruppen findes at være 81 pct. For målgruppe III og kontrolgruppen hertil findes recidivprocenter på henholdsvis 30 pct. og 93 pct. Recidiv omfatter i denne analyse alle former for kriminalitet og observationsperioden er 1-årig. For eksperimentalgruppen måles denne periode med start fra påbegyndelse i projektet. For at indgå i projekt High:five kræves det, at den unge skal have viljen til at arbejde, skal have lagt kriminalitet bag sig, skal være stoffri eller i behandling og skal have en fast bopæl. Der foretages dermed en stærk selektion, som der på baggrund af de tilgængelige oplysninger ikke kan kontrolleres for i evalueringens analyser, hvilket mindsker sammenligneligheden med de matchede kontrolgrupper. Desuden reduceres målgruppe II og III fra henholdsvis 360 og 124 personer til 119 og 74 personer efter matchningen, og de to målgruppers

kontrolgrupper er af tilsvarende størrelse. Denne relativt set store frasortering betyder, at det alene er en begrænset del af High:fives målgrupper, evalueringen kan siges at angå. Den væsentlige reduktion betyder yderligere, at grupperne bliver forholdsvis små, og resultaterne dermed behæftes med en væsentlig usikkerhedsmargin.

Der findes en del udenlandske metaanalyser, der angår den kriminalpræventive effekt af *uddannelsesindsatser i fængsler*, herunder såvel grundskoleuddannelse som erhvervsuddannelse. I en type af over-metaanalyse, som omfatter 11 metaanalyser vedrørende den kriminalpræventive effekt af uddannelsesprogrammer i forhold til unge, behandles uddannelsesindsatser under ét. Denne analyse finder en negativ kriminalpræventiv effekt af denne programvirksomhed (Kim et al. 2013b). De inkluderede metaanalyser angår dog meget forskellige typer af programmer (livsfærdigheder, akademiske programmer, erhvervsrettede programmer, jobsøgning m.v.), som behandles under ét, og resultatet er dermed ikke ret nuanceret. Der er også gennemført et par europæisk metaanalyser af den kriminalpræventive effekt af forskellige former for programvirksomhed i fængselsvæsenet, herunder uddannelse. I disse skelnes ligeledes ikke mellem erhvervsfaglig uddannelse og skoleuddannelse. Mens den ene finder, at den kriminalpræventive effekt af uddannelse er positiv og større end effekten af de øvrige programmer i analysen (Redondo et al. 2002), peger den anden i retning af en positiv effekt, men denne er dog ikke signifikant (Koehler et al. 2013).

Med hensyn til den kriminalpræventive effekt af *erhvervsfaglig uddannelse i fængslerne* foreligger der enkelte internationale metaanalyser og litteraturstudier. Det skal understreges, at programmer inden for dette område dækker over et meget varieret indhold, herunder klassebaseret undervisning og lærlingeuddannelse, men også træning af færdigheder for at kunne forbedre arbejdsetik, tidsplanlægning m.v.

I en tidligere amerikansk sammenfatning af evalueringer peges der på, at det er muligt at mindske tilbagefaldsrisikoen blandt indsatte via erhvervsuddannelse i fængslets regi, men det bemærkes, at det ikke er muligt at indkredse, hvilken form for erhvervsuddannelse eller -træning der har effekt, og hvorvidt den kriminalpræventive effekt er afledt af en øget beskæftigelse blandt dem, der indgår i erhvervsuddannelsesforløb (MacKenzie 2002).

I en engelsk undersøgelse af et intensivt program, der inkluderer erhvervsfaglig uddannelse, rapporteres om en reduktion i recidivet på ti pct. (Farrington et al. 2000).

Flere metaanalyser foretaget af Washington State Institute for Public Policy finder en signifikant effektstørrelse for erhvervsfaglige uddannelses tiltag, svarende til 9-25 pct. reduktion i recidivet. Yderligere beregnes en positiv økonomisk gevinst af tiltaget set i en amerikansk sammenhæng (Aos et al. 2011; Aos et al. 2006).¹³ Dette resultat understøttes af endnu en metaanalyse, som på bag-

¹³ Se også opdatering fra 2014, se <http://www.wsipp.wa.gov/BenefitCost>

grund af syv studier finder en kriminalpræventiv effekt af erhvervsuddannelsesprogrammer i fængsler (MacKenzie 2006). En metaanalyse, der omfatter 17 studier af effekten af erhvervsfaglige uddannelsesindsatser, finder også en ganske markant effekt, der svarer til 22 pct. reduktion i recidivet og 34 pct. øgning i beskæftigelsen (Gaes 2008; Wilson et al. 2000). En nyere metaanalyse, der omhandler effekten af uddannelsestiltag i fængselssystemet, behandler også spørgsmålet om en kriminalpræventiv effekt af erhvervsfaglig uddannelse (Davis et al. 2013). I denne forsøges effekten af forskellige programtyper beregnet, henholdsvis forskellige typer af skoleuddannelse og erhvervsfaglig uddannelse, men det viser sig ikke muligt helt at skelne mellem de forskellige programtyper. Undersøgelsens resultat tyder på, at programmer, der helt eller delvis angår erhvervsfaglig uddannelse, har en positiv kriminalpræventiv effekt. Dette og øvrige resultater skal ses i lyset af, at der kan være tale om et selektionsbias, da det ikke drejer sig om randomiserede eksperimenter, og da det næppe har været muligt at kontrollere for forskelle i motivation mellem forsøgs- og kontrolgruppe.

Af nordisk forskning kan nævnes en svensk undersøgelse fra 2010, som viser, at deltagelse i arbejdsmarkedsrelevant undervisning under afsoningen øger de indsattes jobmuligheder efter løsladelse. Denne effekt er størst for dem, der inden afsoning var uden arbejde, for de unge, for personer med ringe uddannelse og for dem, der deltog i flest undervisningstimer. Der findes dog ikke en signifikant forskel mellem recidivprocenten for deltagere i undervisningen sammenlignet med en kontrolgruppe, der er matchet ud fra faktorer af betydning for henholdsvis recidiv og deltagelse i arbejds- eller uddannelsesindsatser. At der overordnet set ikke kan måles en signifikant recidivreducerende effekt af tiltaget, kan hænge sammen med, at undersøgelsespopulationen er relativ lille, idet man finder et – insignifikant – lavere recidiv blandt de personer, der kommer i beskæftigelse efter løsladelse (Brottsförebyggande rådet 2010a).

For så vidt angår effekten af decideret *skoleuddannelse under afsoningen*, er der foretaget evalueringer af amerikanske programmer som *Adult Basic Education (ABE)*, *General Educational Development (GED)* og *post-secondary education (PSE)* og *post-secondary correctional education (PSCE)*. I undersøgelserne findes lidt varierende effektstørrelser, til trods for at studierne omfatter de samme uddannelsesprogrammer (Gaes 2008).

En analyse foretaget af Washington State Institute for Public Policy finder en markant og signifikant effektstørrelse af skoleuddannelse (på -0,24) samt en klar økonomisk gevinst heraf set i en amerikansk kontekst. Beregningen er baseret på 11 studier (Aos et al. 2011).¹⁴ En anden metaanalyse, der inkluderer 14 programsammenligninger fra 11 studier af skoleuddannelsens betydning, peger på, at uddannelsesprogrammerne både nedbringer recidivet og øger beskæftigelsen. Hvorvidt disse to effekter er relateret til hinanden, kan ikke sikkert afklares, men beregninger tyder herpå. Det understreges, at det ikke kan udelukkes, at en uobserverbar selektion vedrørende motiverede/ikke mo-

¹⁴ Tilsvarende viser beregninger, som er opdateret i 2014, se <http://www.wsipp.wa.gov/BenefitCost>

tiverede har influeret på begge effekter (Wilson et al. 2000). De fundne effekter svarer til, at programmer af denne type nedbringer recidivrisikoen med 18 pct. for ABE og GED og med 26 pct. for PSE (Gaes 2008). Yderligere en metaanalyse (Chapell 2004) finder en endnu mere markant kriminalpræventiv effekt af visse uddannelsesprogrammer (PSCE) i fængsler, nemlig på omtrent 40 pct. Dette resultat bør dog tolkes med varsomhed, da det er vanskeligt at gennemskue, hvilke kriterier der lægges til grund for at inkludere studierne i metaanalysen (Gaes 2008). En mere nylig foretaget amerikansk metaanalyse af effekten af uddannelsesprogrammer for voksne i fængsler – som både inkluderer ABE, GED, erhvervsfaglig/ erhvervsrettet uddannelse og PSE – finder ligeledes en kriminalpræventiv effekt; 43 pct. lavere odds for at recidivere, når alene de mest solide studier (niveau 4 og 5 på Maryland skalaen¹⁵) inkluderes, svarende til en reduktion i recidivrisikoen på 13 procentpoint (Davis et al. 2013). Også i forhold til efterfølgende beskæftigelse ses en positiv effekt (ibid.).

I en systematisk litteraturgennemgang, der følger op på ovenstående metaanalyse, fokuseres på effekten af uddannelsesprogrammer for unge under 21 år, der er indsat i fængsel eller lignende institutioner. Effekten af forskellige uddannelsesprogrammer undersøges i forhold til hinanden, idet alle de unge har krav på skolegang, hvorfor det ikke er muligt at afgrænse en kontrolgruppe, som ikke modtager undervisning. Der inkluderes 18 studier i litteraturgennemgangen, og de opdeles i seks grupper efter typen af uddannelsesprogram. Det lille antal studier inden for hver gruppe samt relativt ringe metodedesign i en del af studierne betyder, at der ikke nås frem til sikre konklusioner. Dog peges der på, at et program, der sigter på at øge læsefærdigheder, samt et program, hvor instruktionen af eleverne foregår intensivt og tilrettet den enkelte elev, begge tegner positivt (Davis et al. 2014).

Enkeltstående nyere undersøgelser peger i retning af, at de største kriminalpræventive effekter er knyttet til den højeste grad af uddannelse, mens de mere grundlæggende former for uddannelse viser ringere eller usikre effekter (Kim & Clark 2013; Duwe & Clark 2014; Cho & Tyler 2010). I undersøgelsen foretaget af Kim & Clark, som angår effekten af college education programs, behandles problematikken vedrørende selvselektion i forhold til at finde en sammenlignelig kontrolgruppe. Eksperimentalgruppen består af 340 personer, mens 30.838 personer passer målgruppekriterierne uden at deltage i denne type uddannelsesprogram. Kontrolgruppen skabes ud fra denne gruppe af potentielle deltagere via propensity score matching baseret på 49 faktorer. I artiklen hævdes, at denne metode betyder, at resultaterne fremstår uden bias på lige fod med undersøgelser baseret på randomiseret forsøg, idet personerne ud fra de målte parametre har ensartet sandsynlighed for

¹⁵ Marylandskalaen inddeler studier på fem niveauer på baggrund af kvaliteten af forskningsdesignet. Studier, der blot angiver en korrelation mellem indsats og recidiv, er på niveau 1, mens studier, der måler kriminalitet før og efter indsatsen, men som ikke har en kontrolgruppe, er på niveau 2. I studier på niveau 3 måles kriminalitet før og efter, og der anvendes endvidere en kontrolgruppe, hvilket også gælder for studier på niveau 4, hvor der tillige kontrolleres for øvrige faktorer af betydning for recidiv. Studier på niveau 5 udgøres af randomiserede forsøg.

at indgå i hhv. forsøgs- og kontrolgruppe (Kim & Clark 2013). Motivation for at ændre på sit liv indgår dog ikke som en målbar faktor blandt parametrene i analysen.

Mange indsatte har dårlige erfaringer med skolen, og der kan være behov for at gå nye veje for at stimulere deres lyst til uddannelse. I Sverige og andre steder har man gennemført forsøg med et tiltag, der sigter mod at øge arbejdshukommelsen blandt de indsatte med henblik på at motivere dem til at få en uddannelse og påvirke deres kognitive formåen og evne til impulsstyring. Forsøgene tyder på, at det gennem kortvarig daglig træning er muligt at øge de indsattes arbejdshukommelse ('arbejdsminne'), hvilket kan have betydning for skolepræstationer og evnen til at kontrollere impulser, til at planlægge osv. (de Jong 1998; Bull & Scerif 2001; Gathercole & Pickering 2000; Westerberg 2004; Höien & Lundberg 1999). Der er ikke set på den eventuelle kriminalpræventive betydning af tiltaget i disse undersøgelser.

En samlet kortlægning af fængselsundervisning i de nordiske lande peger på, at der ofte er et betydeligt frafald blandt deltagere i undervisningen. Det nævnes i rapporten, at dette frafald typisk beror på manglende motivation blandt de indsatte (TemaNord 2003). Desuden anbefales indførelse af ny teknologi og it-undervisning med henblik på at få adgang til et bredere uddannelses tilbud i form af fjernundervisning. Også adgang til uddannelse under frigang anses som væsentligt. Øvrige erfaringer fra den nordiske fængselsundervisning peger på vigtigheden af, at undervisningstilbuddene er fleksible og individuelt tilpassede, og på, at opfølgning i forbindelse med løsladelse bør ske i større omfang (ibid.). Kortlægningen belyser ikke spørgsmålet om en kriminalpræventiv effekt.¹⁶

I en ældre dansk rapport fra 1986 undersøges den kriminalpræventive effekt af uddannelses tilbud i kriminalforsorgen ved at sammenligne recidiv blandt tre grupper; en uddannelsesgruppe (gennemført planlagt uddannelse), en afbrydergruppe (påbegyndt men ikke gennemført planlagt uddannelse) og en sammenligningsgruppe (planlagde uddannelse under afsoning, men påbegyndte aldrig). Undersøgelsen finder ikke signifikant forskel i tilbagefald til kriminalitet blandt de tre grupper (Holstein 1986). Analyser peger dog på, at længerevarende frigang til undervisning synes at være forbundet med en lavere tilbagefaldsrisiko (ibid.).

En undersøgelse af selvforsørgelse og uddannelse efter fængsel inkluderer en særskilt analyse vedrørende en mindre gruppe, som ingen uddannelse havde inden afsoningen, men som erhverver sig uddannelse enten i løbet af eller efter første afsoning. Der findes en markant ændring i forhold til udviklingen i lønindkomst for denne gruppe, men der peges på, at det langt fra er muligt at tillægge uddannelse æren for, at det går så relativt godt, idet det er en meget særlig gruppe – set ud fra f.eks. uddannelsesforudsætninger og motivation – der kommer i fængsel uden uddannelse og herefter opnår en sådan (Landersø & Tranæs 2009).

¹⁶ En mindre islandsk undersøgelse kan tyde på, at uddannelse i fængsler kan mindske tilbagefaldet til kriminalitet, men det skal understreges, at der er tale om et meget begrænset undersøgelsesgrundlag (Kristjansdottir & Gudbjørnsdottir 2011).

Flere tidligere spørgeskema- og interviewundersøgelser af uddannelses tilbud i kriminalforsorgen har peget på, at der eksisterer et udækket uddannelsesbehov, og at der er mangel på tidssvarende undervisningsfaciliteter (Koudahl 2006; 2007; 2010). Tilsvarende viser en nyere brugerundersøgelse blandt indsatte i kriminalforsorgens institutioner i 2013, at kun godt en fjerdedel af de indsatte giver udtryk for, at deres ønsker vedrørende uddannelse bliver opfyldt. Det bemærkes, at andelen, der har besvaret spørgsmålet med et ”ved ikke/ikke relevant” er ret stor, nemlig en fjerdedel (Lindstad 2013).

I forlængelse heraf kan nævnes, at et sikret PC-netværk blev implementeret i de lukkede fængsler i januar 2011, bl.a. med henblik på at sikre en mere tidssvarende undervisning. Log-registreringer viser en øget IT-aktivitet blandt elever, og resultater fra en spørgeskemaundersøgelse blandt lærerne viser positive erfaringer, såsom bedre muligheder for de indsatte til at holde sig orienteret og for at tilegne sig IT-kompetencer, men også udfordringer, såsom tekniske begrænsninger (Bien & Clausen 2013).

I 2011 fik kriminalforsorgen penge fra Satspuljen til at styrke uddannelses tilbuddene til de indsatte i fængsler og arresthuse. Det blev til projektet *Styrket uddannelse til indsatte*, som også indgår i kriminalforsorgens flerårsaftale for 2013-2016. En af indsatserne i projektet er forsøg med import af undervisning og vejledning i seks arresthuse 2012-2015. En delrapport vedrørende denne indsats peger på, at en fleksibel organisering af undervisningen er afgørende, og at importmodellen kan bidrage til, at undervisningen hurtigt tilpasses, således at den matcher den indsattes behov. Samlet set peges på, at det er muligt at importere Forberedende Voksenundervisning (FVU) og Almen Voksenuddannelse (AVU) i arresthusene, og at det styrker det faglige undervisningstilbud. Flere forhold nævnes i rapporten som værende af betydning for, at indsatsen lykkes, herunder synlig ledelsesopbakning, tydelig ansvarsfordeling, grundig introduktion til medarbejdere i projektet, viden- deling, dokumentation m.v. (Hansen & Lund-Sørensen 2013). En endelig evaluering af dette projekt forventes i løbet af 2015. En anden evaluering, der også vedrører en indsats, som hører under satspuljeprojektet, angår videreuddannelse af undervisere på erhvervsuddannelsesområdet (Bentsen 2014). Heri omtales forhold omkring selve uddannelsesforløbet, men også mere overordnet de barrierer, der eksisterer for at styrke erhvervsuddannelsesområdet, herunder usikkerhed om økonomiske og produktionsmæssige konsekvenser, tvivl om elevgrundlaget og problemer med at finde aflø- sere, mens underviserne gennemgår videreuddannelsen. Et tredje element i satspuljeprojektet vedrører et styrket vejlednings- og kompetenceafklaringstilbud til indsatte, som har til formål at motivere flere indsatte til at påbegynde, fastholde og gennemføre en uddannelse samt sikre, at allerede er- hvervede kompetencer dokumenteres. I en rapport kortlægges den nuværende praksis for vejled- nings- og kompetenceafklaringstilbud til indsatte, og yderligere gives der anbefalinger til at styrke denne indsats og til relevante efteruddannelses tiltag for ansatte. Rapporten skal indgå i kriminalfor- sorgens videre arbejde med at udarbejde et oplæg til den fremtidige indsats på området (Thomsen et al. 2013).

2.4. Kognitive programmer

Der er udviklet et stort antal kognitive programmer til lovovertrædere. Nogle af programmerne er generelle og sigter bredt, mens andre er mere specifikke og angår særlige grupper af lovovertrædere eller særlige problemstillinger. Gennem færdighedstræning, moraludvikling, vredeshåndtering m.v. forsøger programinstruktørerne således at lære klienterne de tankeprocesser og valgmuligheder, som går forud for en kriminel handling. Programmerne har derudover det tilfælles, at de er manual-baserede, dvs. at de er meget strukturerede med en nøje plan for indhold og gennemførelse af hver enkelt lektion. Instruktørerne behøver derfor ikke at være uddannede som terapeuter. Fængselsbetjente og andre faggrupper kan forholdsvis hurtigt oplæres og varetage undervisningen. Kognitive programmer er antagelig også det område, hvor der er gennemført flest effektevalueringer, hvilket kan hænge sammen med, at det er relativt enkelt at gennemføre eksperimenter hermed. Det betyder, at det følgende primært er baseret på metaanalyser i modsætning til enkeltstående effektevalueringer. Nogle af metaanalyserne angår specifikke kognitive programmer, mens andre omfatter kognitive programmer generelt.

Til sidstnævnte hører en metaanalyse, der er baseret på 58 effektevalueringer fra USA, Canada, England og New Zealand (Landenberger & Lipsey 2005). Analysen viser, at kognitive programmer i gennemsnit reducerer recidivrisikoen med 25 pct. Den viser også, at den kriminalpræventive effekt er størst i de undersøgelser, der omfatter de mest belastede lovovertrædere, dvs. dem med størst recidivrisiko. Derudover nævnes det, at programmer, der bliver implementeret i overensstemmelse med retningslinjerne, har større effekt end programmer, der ikke bliver det, og videre, at programmer, som indeholder individuelle samtaler, vredeshåndtering samt aktiviteter og øvelser til erkendelse og fornyelse af tankeprocesser, har større effekt end programmer, der ikke indeholder disse elementer (Youth Justice Research 2003; Lipsey et al. 2007; Landenberger & Lipsey 2005). Omvendt synes der at være en negativ effekt af moduler vedrørende adfærdsmodifikation ('behavior modification') og offerperspektiv ('victim impact'). Hvad sidstnævnte indebærer, vides ikke, kun at det beskrives som "Activities aimed [at] and getting offenders to consider the impact of their behavior on their victims." Metaanalysen er dog ikke i stand til at identificere enkeltstående programmer som værende mere effektive end andre (Landenberger & Lipsey 2005). Tilsvarende er påvist i psykoterapeutisk forskning, hvor antagelsen om, at der kun er små forskelle mellem forskellige behandlingsprogrammer og -tiltag, løbende er blevet bekræftet (Wampold 2001; Luborsky et al. 2002). Det tyder på, at det ikke er interventionens art, der har betydning for effekten, men snarere det, at der overhovedet igangsættes behandling. På det kriminologiske område er billedet dog lidt mere nuanceret med hensyn til effekter af forskellige programmer (Lipsey 1995; Pearson et al. 2002; Wilson et al. 2005).

Den omtalte metaanalyse inkluderer studier med lovovertrædere i alle aldre. En metaanalyse med 12 effektevalueringer af kognitive programmer til unge lovovertrædere i alderen 12-22 år viser tilsvarende, at recidivet et år efter løsladelse i gennemsnit er 10 pct. lavere for unge, der har deltaget i

et kognitivt program, i forhold til dem, der ikke har det (Armelius & Andreassen 2007). Der er dog ikke tegn på, at behandlingsprogrammerne har betydning for de unges recidiv på længere sigt, eller at programmer med en kognitiv adfærdsbehandlingstilgang er bedre end kognitive programmer med en anden tilgang. En senere metaanalyse af 548 uafhængige undersøgelsespopulationer viser, at kognitive programmer mindsker recidivet for unge i alderen 12-21 år med cirka 27 pct. (Lipsey 2009). Det betyder ifølge undersøgelsen, at effekten af de kognitive programmer samlet set er større end effekten af andre typer af programmer, der virker kriminalpræventivt, men som ikke har en kognitiv tilgang (ibid.). Dette gælder også for alene alvorligt, kriminelle unge. En metaanalyse af indsatser for voldelige eller kriminelle gengangere i samme aldersgruppe, som afsoner en straf på en sikret institution eller i et fængsel, viser eksempelvis, at tiltag med kognitiv terapi generelt reducerer recidivrisikoen for disse unge (Garrido & Morales 2007). Analysen inkluderer 30 effektevalueringer fra USA, Canada og England. I halvdelen af evalueringerne undersøges recidivet til alvorlig kriminalitet separat, og resultaterne viser, at behandlingen også reducerer tilbagefaldet hertil.

At kognitive programmer virker kriminalpræventivt på såvel unge som voksne lovovertrædere fremgår også af analyser, der kun inkluderer europæiske studier. F.eks. viser en metaanalyse med 11 effektevalueringer, at kognitive programmer i Europa mindsker recidivrisikoen for unge under 25 år med 13 pct. (Koehler et al. 2013, se evt. også Redondo et al. 2002).

En af de metaanalyser, der undersøger effekten af et specifikt program, er baseret på 16 effektevalueringer af programmet *Reasoning and Rehabilitation* (R&R) i USA, Canada, England og Sverige. Analysen viser, at recidivet er 14 pct. lavere for lovovertrædere, der har deltaget i programmet, end for lovovertrædere, der ikke har det (Tong & Farrington 2005). Formålet med programmet er at udvikle deltagernes kognitive færdigheder, herunder at lære dem at tænke på en måde, så de fremover kan træffe beslutninger, der gør det muligt for dem at komme væk fra en kriminel livsstil. Programmet, der kan gennemføres både i og uden for institutioner, består af 36 lektioner af hver to timers varighed, som gives til grupper på 6-12 personer. Lektionerne udfordrer deltagernes tankegang via rollespil, indlæringsøvelser m.v. og skal hjælpe deltagerne til at tænke over konsekvenserne af deres handlinger samt at overveje alternative måder at handle på (ibid.). I Danmark kaldes programmet *Det Kognitive Færdighedsprogram*, og det har været anvendt i kriminalforsorgen siden 1994. Det er et tilbud til indsatte, som er motiverede for at deltage, og som erklæres egnede til det. Recidivrisikoen og kriminalitetens art indgår ikke i egnethedsvurderingen, men det gør oplevelsen af impulsivitet og indlevelsessevne samt evne til at kommunikere, håndtere dagligdagsproblemer, være sammen med andre og til at se sammenhæng mellem handling og konsekvens. Der er ikke gennemført holdbare effektevalueringer af programmet i Danmark, men en evaluering fra Sverige viser – ligesom metaanalysen – at det har en recidivhæmmende effekt (Berman 2004).¹⁷ Det samme

¹⁷ I Danmark anvender kriminalforsorgen et opfølgingsprogram over for tidligere deltagere i *Det Kognitive Færdighedsprogram*, der f.eks. i forbindelse med deres løsladelse har behov for hjælp og støtte til at vedligeholde kognitive

gør en senere oversigt over de enkelte evalueringer af R&R, der er gennemført i hovedsageligt USA og Europa (Antonowicz & Parker 2012).

Et andet kriminalpræventivt program er *Brotts-Brytet*, som er et svensk udviklet program baseret på indlæringsteori og kognitiv psykologi. Programmet består af 25 lektioner af hver to timers varighed samt tre individuelle samtaler. Det hele afvikles over ni til ti uger. I Danmark kaldes programmet *Nye Veje*, og det anvendes over for klienter i kriminalforsorgen, der uanset kriminalitetens art befinder sig i høj- eller mellemrisikogruppen for at begå ny kriminalitet, og som ønsker at afværge det. Det gennemgående tema i programmet er kriminalitet og konsekvenserne heraf ikke mindst for ofrene. I Statsfængslet i Jyderup kan indsatte gennemføre programmet individuelt. Programmet er dog i udgangspunktet gruppebaseret, og det er derfor en forudsætning, at deltagerne er villige til at være åbne omkring den kriminalitet, de har begået. Der er ikke gennemført en dansk effektevaluering af programmet, men af en svensk fremgår det, at deltagerne oplever en positiv forandring (Danielsson et al. 2009c). Der er imidlertid ingen tegn på, at deres recidiv er lavere end recidivet i en sammenlignelig kontrolgruppe. Desuden er tolkningen af evalueringen problematisk, idet deltagerne i programmet kan have deltaget i andre programmer samtidig.

Den svenske kriminalforsorg anvender også et kognitivt program kaldet *One-to-One* hovedsageligt over for indsatte og klienter i frihed, der ikke egner sig til gruppebaserede programmer, eller som ikke har mulighed for at indgå i dem. Programmet er udviklet i England, og det omfatter 20 individuelle, motiverende samtaler med en behandler, der skal fungere som social rollemodel for deltageren. Programmet strækker sig over fire til fem måneder. Hver samtale varer en time til halvanden, og det overordnede formål med dem er, at deltageren skal lære, hvilke situationer der er forbundet med en øget risiko for at begå kriminalitet, og hvordan disse situationer kan undgås. Der arbejdes med problemløsning, selvkontrol, sociale færdigheder, empati, attitude m.v., og en del af samtalerne tilpasses deltagerens individuelle behov i forhold til at mindske risikoen for tilbagefald til ny kriminalitet. Der er gennemført en svensk effektevaluering af programmet, men denne finder dog ikke en klar positiv effekt af indsatsen, når recidivet blandt deltagerne sammenlignes med recidivet i en sammenlignelig kontrolgruppe (Danielsson et al. 2009b). Også for denne evaluering er det et problem, at programdeltagerne kan have deltaget i andre programmer samtidig. En tidligere engelsk effektevaluering er heller ikke i stand til at påvise en effekt af indsatsen, hvilket imidlertid kan skyldes, at forsøgsgruppen består af meget få personer (Hollin et al. 2004).

Det skal endvidere nævnes, at der i perioden fra 2008-2010 blev gennemført et dansk kriminalpræventivt pilotprojekt i kriminalforsorgens regi. Projektet blev kaldt *MÅL* for *Motivation* (vilje til ændring), *Årvågenhed* (opmærksomhed omkring sig selv og andre) og *Lederskab* (tage styring over eget liv). Projektet, der blev gennemført i Statsfængslet ved Horserød og i Statsfængslet i Ringe, var

færdigheder og til at kunne anvende dem i flere situationer. Programmet kaldes *Booster*, og det omfatter lektioner af 2½ timers varighed, der holdes over 3-4 uger. Der er ikke gennemført nogen evaluering af tiltaget.

målrettet unge afsonere med anden etnisk herkomst end dansk, og det havde til formål at nedbringe recidivet for denne målgruppe. For at deltage var det en forudsætning, at de unge forinden havde gennemført et af de tre kognitive programmer: Det Kognitive Færdighedsprogram, Nye Veje eller Anger Management, jf. nedenfor. Projektet indeholdt individuel hjælp i form af to til tre timers ugentlige samtaler med henblik på at fastholde og videreudvikle deres kognitive færdigheder og handlekompetencer, herunder eksempelvis støtte til at håndtere dagligdagens problemer, fremme deres samfundsforståelse, fremme positive sociale relationer og hjælp til at etablere sig med uddannelse, job og bolig efter afsoning. De 23 unge, der deltog i projektet, blev fulgt fra tre måneder før løsladelse og op til et år efter. En evaluering af projektet viser, at erfaringerne er positive, og at deltagere umiddelbart synes at have profiteret heraf, men det er ikke muligt at fastslå programmets kriminalpræventive effekt nærmere, da der ikke er tale om en kvantitativ effektevaluering (Satterup-Melkane 2010).

Der er også udviklet kognitive programmer, som specifikt angår *vredeshåndtering*. En systematisk gennemgang af 37 metaanalyser og 15 systematiske reviews af voldsforebyggelsesprogrammer for unge viser, at sådanne programmer generelt har en kriminalpræventiv effekt på mellem -0,5 og -0,8 (Matjasko et al. 2012). En del af voldsforebyggelsesprogrammerne er familie- eller skolebaserede. Andre omfatter nærmiljøet og de unges omgangskreds. Af den samlede beskrivelse fremgår, at de programmer, der inddrager familien, har størst effekt (ibid.). En metaanalyse, der ikke er omfattet af den store, samlede analyse, viser tilsvarende, at vredeshåndteringsprogrammer for voldelige lovovertrædere medfører en reduktion på 8-11 pct. i den generelle recidivprocent og en reduktion på 7-8 pct. i recidiv til ny voldskriminalitet (Jolliffe & Farrington 2007b). Analysen inkluderer 11 effektevalueringer af forskellige vredeshåndteringsprogrammer i USA, Canada, New Zealand, England og Wales. Som nævnt ovenfor er det desuden påvist, at kognitive programmer, der indeholder elementer af vredeshåndtering, har større effekt end kognitive programmer, der ikke gør det (Youth Justice Research 2003; Lipsey et al. 2007).

Et af vredeshåndteringsprogrammerne er *Anger Management*. Programmet stammer fra den engelske kriminalforsorg og blev i år 2000 indført i Danmark. Det omfatter otte undervisningslektioner af hver to til tre timers varighed, som afvikles i løbet af to til fire uger. Det er med andre ord et relativt kortvarigt program, der gerne skal efterfølges af yderligere behandling, f.eks. deltagelse i Det Kognitive Færdighedsprogram. Selve undervisningen bygger på rollespil, gennemgang af vredesdagbog og diskussion af filmsekvenser med aggressioner. Programmet anvendes i de danske fængsler og på forsøgsbasis som vilkår i forbindelse med en betinget dom. Forsøget omfatter unge, der på domstidspunktet var 15-20 år, og som har overtrådt straffelovens §§ 119, 121, 244, 245 eller 266. Forsøgsordningen forudsættes anvendt som vilkår til en betinget dom eller som alternativ til en ubetinget fængselsstraf på op til 40 dage og i almindelighed kun over for unge, der ikke tidligere har begået voldskriminalitet. Justitsministeriets Forskningskontor har effektevalueret forsøgsordningen af Anger Management i 2011 og 2014. Evalueringerne tyder på, at ordningen har en recidivhæm-

mende effekt, idet tilbagefaldet til ny kriminalitet, herunder også til ny kriminalitet der medfører en ubetinget frihedsstraf, er signifikant mindre blandt unge, der er idømt en dom med vilkår om Anger Management, sammenlignet med unge i kontrolgruppen, der er fundet egnede til Anger Management, men ikke idømt det (Pedersen 2012; Justitsministeriets Forskningskontor 2014). Evalueringerne bør dog tolkes med varsomhed, idet relativt få unge har deltaget i programmet, da sanktions-typen for de unge i både kontrol- og forsøgsgruppen varierer, og da programmet som nævnt kan benyttes i kombination med andre behandlingsprogrammer.

En engelsk effektevaluering af Anger Management, der angår fængslede unge lovovertrædere, som er dømt for vold, tyder ligeledes på en god effekt, idet deltagelse i programmet indebærer færre problemer med at håndtere vrede (Ireland 2004). Denne effekt måles dog kun otte uger efter programmets ophør, hvorfor det ikke er muligt at sige, om programmet også på længere sigt har en præventiv effekt. Andre undersøgelser med længerevarende observationsperioder har imidlertid ikke været i stand til at påvise en præventiv effekt af programmet (Howells 2002).

Et andet udbredt vredeshåndteringsprogram er *Aggressive Replacement Training* (ART), der er udviklet i New York, men som anvendes i en række europæiske lande. Programmet varer ti uger, og det består af 30 lektioner, der administreres i grupper med 8-12 deltagere. Det anvendes primært over for unge og såvel i folkeskoler, på ungdomsinstitutioner som i fængsler.¹⁸ I 2013 blev ART implementeret på to af de sikrede døgninstitutioner i Danmark (Grenen og Koglen), hvor unge kan være anbragt under bl.a. en varetægt eller i forbindelse med afvikling af en ungdomssanktion. Der er gennemført en procesevaluering af implementeringsfasen (Stigaard 2014), men ordningen er så ny, at den endnu ikke har kunnet effektevalueres. I Sverige er der gennemført en effektevaluering af ART på en ungdomsinstitution, men på grund af den lille population ($n=50$) og andre svagheder i undersøgelsesdesignet giver evalueringen ikke klare resultater (Holmqvist et al. 2005). I Norge er programmet evalueret i forhold til brugen af det i skoler, herunder specialskoler, over for elever med adfærdsvanskeligheder og med behov for prosocial træning. Evalueringen viser positive resultater, idet de unge, der har deltaget i programmet, både har udviklet deres sociale færdigheder og mindsket deres adfærdsproblemer (Gundersen & Svartdal 2006). At programmet virker kriminalpræventivt understøttes af flere amerikanske undersøgelser, idet de har dokumenteret en recidivhæmmende effekt (Aos et al. 2011; Barnoski 2004; Harper & Chitty 2004).¹⁹

De kognitive programmer, der angår vredeshåndtering, anvendes over for voldelige lovovertrædere, men i forskningslitteraturen diskuteres det, om der bør være andre særlige typer af kognitive pro-

¹⁸ ART anvendes formodentlig også over for voksne lovovertrædere, idet det er oplyst, at Campbell er i gang med en undersøgelse af effekten af ART over for denne gruppe (Kaunitz et al. 2010).

¹⁹ Endnu et vredeshåndteringsprogram, *Relaxation Skills Violence Prevention* (RSVP), er anvendt over for unge lovovertrædere i USA. Programmet er kortere end Anger Management og ART, da det består af fem gruppelektioner, hvori deltagerne lærer forskellige teknikker til at slappe af – dybe vejrtrækninger, muskelafslapning m.v. – så de bedre kan håndtere deres vrede. Det er ikke lykkedes at finde en effektevaluering af programmet med fokus på recidiv, men andre effektevalueringer viser, at programmet reducerer stress og aggressivitet (Jewell & Elliff 2013).

grammer for denne målgruppe (Polaschek & Collie 2004). I Statsfængslet i Vridsløselille afvikles et voldsforebyggelsesprogram, som har til formål at motivere deltagerne til et liv uden brug af vold og trusler samt at hjælpe dem til at håndtere risikoen for vold. For at indgå i programmet skal de indsatte minimum være dømt for to lovovertrædelser, hvoraf den ene skal involvere vold eller aggressiv adfærd, herunder drab, vold, trusler, røveri, afpresning m.v. – dog ikke seksuel vold eller familierelateret vold – og der skal være en betydelig risiko for tilbagefald til lignende adfærd. Programmet består af 85 lektioner af hver 2½ times varighed med 4-5 lektioner om ugen. På grund af omfanget skal indsatte minimum have en reststraf på 5-6 måneder for at deltage (Kriminalforsorgens Uddannelsescenter 2010). Der er ikke gennemført en dansk effektevaluering af programmet, men af en evaluering fra Canada fremgår det, at recidivet er lavere for dem, der har deltaget i programmet, end for en sammenlignelig kontrolgruppe, der ikke har det. Dette gælder recidivet til kriminalitet generelt, men i særdeleshed recidivet til ny voldskriminalitet (Cortoni et al. 2006).

Der findes også kognitive programmer, som specifikt søger at lære lovovertrædere at løse problemer og træffe beslutninger. Programmet, *Enhanced Thinking Skills* (ETS), er udviklet i England og består af 20 gruppelektioner af hver to timers varighed. Målgruppen er lovovertrædere i mellem eller høj risiko for at begå ny kriminalitet. Af en nyere undersøgelse, der inkluderer 21.373 mandlige afsonere i England og Wales, fremgår, at programmet har en positiv effekt på seksualforbrydere, voldelige lovovertrædere og andre – dog undtaget lovovertrædere, der er dømt for indbrud, røveri eller alvorlig narkotikaforbrydelser. Undersøgelsen har ikke et stærkt design, idet den ikke omfatter en kontrolgruppe. Effekten måles i stedet ved at sammenligne det faktiske recidiv med det forventede, der er beregnet på baggrund af tidligere kriminalitet og demografiske variabler (Travers et al. 2014). Tilsvarende resultater er påvist i en undersøgelse, hvor 17.047 mandlige deltagere i ETS sammenlignes med den mandlige fængselskohorte, som var idømt et års fængsel eller mere, og som havde været løsladt i minimum to år på undersøgelsestidspunktet (Travers et al. 2013). Ingen af disse undersøgelser tager højde for den selektion, der kan have fundet sted, og de kan derfor ikke med sikkerhed påvise, at programmet har en effekt. Programmet anvendes også i Sverige, hvor det beskrives som en kortere version af Reasoning and Rehabilitation, jf. ovenfor. Der er gennemført en svensk effektevaluering, men designet er ikke stærkt nok til at kunne bedømme effekten af programmet (Kriminalvården 2012).

Endelig skal peges på programmet *Moral Recognition Therapy* (MRT), der anvendes over for lovovertrædere i en lang række stater i USA. Det teoretiske udgangspunkt er, at lovovertrædere “enter treatment with low levels of moral development, strong narcissism, low ego/identity strength, poor self-concept, low self-esteem, inability to delay gratification, relatively strong defense mechanisms, and relatively strong resistance to change and treatment” (Little & Robinson 1988:135). Formålet med programmet er således at udvikle deltagernes moral ud fra den betragtning, at graden af moral hænger sammen med recidivrisikoen. Programmet består af 12-16 lektioner med 10-15 deltagere. Hver lektion varer 1-2 timer, og der afholdes cirka to om ugen. Deltagerne får udleveret en bog, som in-

deholder de øvelser, de skal gennemgå i programmet, og som handler om at konfrontere egne overbevisninger, attituder og adfærd. En metaanalyse baseret på 33 evalueringer viser, at programmet har en lille kriminalpræventiv effekt (Ferguson & Wormith 2013). Men analysen begrænses af, at kun fem af evalueringerne omhandler et randomiseret forsøg, mens de øvrige gør brug af matchede kontrolgrupper eller sammenligner deltagerne i MRT med andre, ikke-matchede grupper.

2.5. Tiltag vedrørende familien

Afsoning af en straf i et fængsel vil i mange tilfælde være forbundet med vanskeligheder for den indsattes familierelationer. Dels kan en afsoning indebære, at den indsatte mister kompetencer i bred forstand, herunder også i forhold til at være et fungerende familiemedlem, og dels vil familien under afsoningsperioden være afskåret fra hinanden (Murray 2005). Disse forhold og problematikker indgår også i en nyere bog, der har fokus på børn af fængslede (Smith 2014).

Med henblik på at råde bod på denne situation er der udviklet programmer, der er målrettet forældre, som afsoner. Denne form for programmer indeholder undervisning i forælderrollen, børns udvikling, kommunikation med børn m.v. og er i nogle tilfælde kombineret med mere fordelagtige besøgsvilkår. Der er ikke fundet egentlige effektstudier af sådan programvirksomhed, der måler recidiv.²⁰ Der findes dog mindre undersøgelser, som typisk er baseret på interview- eller spørgeskemaundersøgelser, som er gennemført henholdsvis før og efter en given indsats. Sådanne undersøgelser peger på, at indsattes deltagelse i forældreprogrammer fører positive forandringer med sig, herunder både følelsesmæssige og adfærdsmæssige, forbedret selvværd og færdigheder til at klare forælderrollen (Snyder 2009; Perry et al. 2011; Wilson et al. 2010; Harm & Thompson 1997; Thompson & Harm 2000; Bayse et al. 1991; Sandifer 2012; Wilczak & Markstrom 1999; Harrison 1997; Lösel et al. 2012; Hunter et al. 2013). Der er tegn på, at samlivskurser under afsoningen samt støtte til familien i perioden efter løsladelse kan hjælpe til en vellykket resocialisering, herunder et mindsket recidiv, men der mangler mere solid forskning på dette område (Herman-Stahl et al. 2008). For så vidt angår InsideOutDad-program og Parent Child Study (sidstnævnte angår en version af Parent Management Training), er der gennemført undersøgelser baseret på såvel kvasiexperimentelt design som kontrolleret forsøg (Eddy et al. 2013; Block et al. 2014; Rutgers University-Newark 2011). Også disse forældreprogrammer har fokus på forældrekompetencer, såsom positive måder at involvere sig på, problemløsning, forældreattitude m.v., og evalueringerne peger på positive forandringer for nogle af de målte forhold, herunder eksempelvis mindsket stress relateret til forælderrollen og øget viden om forælderrollen. Evalueringerne er baseret på spørgeskemaundersøgelser med forældrene før og efter deltagelse i programmerne, og mens de fortsat befinder sig i fængsel. I det ene studie, Parent Child Study, er der planlagt en opfølgende undersøgelse efter løs-

²⁰ Washington State Institute for Public Policy, som udarbejder metaanalyser og cost-benefitanalyser over programmer og tiltag målrettet lovovertrædere, konkluderer på baggrund af en litteratursøgning foretaget i november 2014, at der ikke findes evalueringer af tilstrækkelig god kvalitet inden for området "parenting programs (during incarceration)." <http://www.wsipp.wa.gov/BenefitCost>

ladelse, som også vil have fokus på recidiv (Eddy et al.). I øvrigt henvises til afsnit 2.21 om fængselsforhold nedenfor, hvor der omtales flere undersøgelser, som viser, at hyppig kontakt til omverdenen og til familien i løbet af afsoningen er af betydning for risikoen for tilbagefald til kriminalitet.

I Sverige findes der flere forskelligartede initiativer rettet mod fængslede forældre, f.eks. forsøg med netværksterapi, to ugers internat med familiekurser, forældrekurser m.v. (Smith & Jakobsen 2010; Hedin 2000). I hovedparten af den svenske kriminalforsorgs institutioner findes ”föräldracirkler”, som består af samtalegrupper blandt forældre, der afsoner. Grupperne, der har til formål at hjælpe med at gode familiære relationer opretholdes under afsoningen, ledes af fængselsfunktionærer med særlig uddannelse. En rapport peger på, at der er mange positive erfaringer fra samtalegrupperne, herunder at de indsatte oplever at have fået mere viden om børns udvikling og behov, at være blevet mere opmærksomme på betydningen af deres forælderrolle og på, hvordan denne rolle bedst muligt udfyldes under afsoningen. Desuden har en stor andel af deltagerne øget kontakten med deres børn, både under og efter samtalegruppeforløbet (Hedin 2000).

I Norge eksisterer der ligeledes forskellige samlivs- og forældrevejledningskurser i kriminalforsorgens regi. I 2005 blev der opstartet forældrevejledningsgrupper baseret på *International Child Development Programme* (ICDP). En mindre spørgeskemaundersøgelse blandt deltagere i programmet tyder på en positiv udvikling i henholdsvis brug af forældrestrategier, tilknytning til og opdragelse af børn. Samtidig ses modsat også en mere negativ udvikling i brug af andre forældrestrategier, i livskvalitet m.v. En mulig forklaring på denne udvikling lyder på, at forældrene via programmet er blevet mere opmærksomme på deres børns behov og samtidig også mere kritiske over for egen formåen (Sherr et al. 2011; Skar et al. 2014).

Et andet program, der er implementeret i den norske kriminalforsorg, er *Prevention and Relationship Enhancement Program* (PREP). Formålet med dette program er at træne kommunikationsfærdigheder og konfliktløsningsstrategier med henblik på at opretholde en god kontakt til nære pårørende (Det Kongelige Justis- og Politidepartement 2008). Der foreligger ikke effektevalueringer af programmet, men kursusevalueringer viser, at deltagerne har positive erfaringer hermed.²¹

Med inspiration fra dette program blev der i januar 2009 startet et pilotprojekt med forældrekurser i statsfængslet i Jyderup, ”Når far er i fængsel – Gode redskaber til at være forældre sammen”. Kurset, der blev forestået af Center for Familieudvikling, bestod af to forældreaftener for de indsatte, en kursusweekend uden for fængslet sammen med partner samt to opfølgingsaftener. Der deltog fire indsatte med deres partnere, og disse havde blandede erfaringer med kurset. Idéen betragtes som god af de indsatte, som dog på samme tid giver udtryk for, at kurset var for kortvarigt og havde for lidt fokus på børn. Et lignende projekt startede i 2009 i Statsfængslet i Vridsløselille (Hansen 2010). Desuden blev et 3-årigt projekt ”Far bag tremmer” påbegyndt i Vestre Fængsel i 2010. Dette projekt

²¹ www.modum-bad.no

bestod af en samtalegruppe med seks fædre og to socialrådgivere, som mødtes to gange ugentligt i tre uger. Sigtet med projektet var at støtte de indsatte fædre i at etablere og/eller fastholde stabile familierelationer, at vejlede og rådgive om forælderrollen og om mulighederne for støtte og behandling med henblik på at udvikle og styrke fædrenes forældrekompetencer m.v. (interne notater fra Københavns Fængsler). Yderligere et projekt, der har til formål at styrke de indsattes relationer til deres børn, er Projekt Godnathistorie, som blev iværksat i Statsfængslet i Ringe i 2010. Projektet, der er udviklet på baggrund af erfaringer fra England og Sverige, består i, at de indsatte undervises i indtalingsteknikker og derefter indlæser godnathistorier på CD, som deres egne børn eller børn i deres nære omgangskreds efterfølgende kan høre hjemme. En kvalitativ evaluering af projektet peger på positive oplevelser både blandt børn og indsatte, herunder at de indsatte får styrket følelsen af at være en del af barnets liv og hverdag (Bien & Lund-Sørensen 2012).

Støtte til indsattes partner- og forældreskab findes også i kriminalforsorgens udslusningsinstitution, Pension Engelsborg, hvor indsatte bor sammen med deres familier og deltager i familiebehandling. En erfaringsopsamling fra Engelsborg peger på positive forandringer i hele familien (Halmø 2009). Der foreligger dog ingen effektevaluering.

Af andre tiltag i kriminalforsorgens regi vedrørende familien kan nævnes børnevenlige besøgsfaciliteter, pårørendearrangementer, etablering af familieejligheder til brug under weekendbesøg og udpegning af børneansvarlige blandt personalet. På baggrund af et toårigt forsøgsprojekt fra 2010 med børneansvarlige i statsfængslerne ved Horserød og i Ringe samt arresthusene i Frederikshavn og Vejle peger en rapport på flere forbedringer, herunder et større fokus på kontakten mellem indsatte og deres børn, indsattes inddragelse i drøftelser angående nye tiltag i institutionen med betydning for de indsattes børn samt etablering af forældresamtalegrupper (Hendriksen et al. 2012).

En arbejdsgruppe vedrørende indsattes børn, som blev nedsat af kriminalforsorgen i 2010, kom i 2012 med deres indstillinger og anbefalinger til mulige forbedringer og nye initiativer på området, herunder udbredelse af ordningen med børneansvarlige (Kriminalforsorgen 2012). I flerårsaftalen for kriminalforsorgens økonomi i 2013-2016 er afsat midler til at udbrede ordningen med børneansvarlige til alle kriminalforsorgens institutioner og til at etablere forældregrupper i alle relevante institutioner.

Ved siden af de familierelaterede programmer, der angår forældre i fængsel, findes der en stor gruppe tiltag, der er målrettet familier med børn og unge med forskellige former for problemadfærd, herunder kriminalitet. Disse programmer udføres typisk i hjemmet, i skolen, på særlige centre m.v. og vedrører dermed sjældent straffesystemet. Nogle metaanalyser af familiebaserede programmer indeholder dog også – men ikke alene – studier af tiltag rettet mod unge lovovertrædere (Latimer 2001; Dowden & Andrews 2003). Disse analyser peger på en kriminalpræventiv effekt af programmerne. I en analyse fra 2001 findes en reduktion i recidivet (en samlet effektstørrelse på -

0,15)²², dog særligt over for unge under 15 år og dem, der frivilligt deltager i programmet (Latimer 2001). Desuden ses den største effekt ved evalueringer med det ringeste metodemæssige design. På denne baggrund konkluderes i rapporten, at evidensen for en kriminalpræventiv effekt af familiebaserede interventioner ikke er overbevisende. Disse fund undersøges nærmere i metaanalysen foretaget af Dowden & Andrews, som beregner en effektstørrelse på -0,21²³ (Dowden & Andrews 2003). Effekten findes i denne analyse i højere grad at være afhængig af programmets struktur – RNR-princippet²⁴ – end af evalueringernes metodemæssige design. En gennemgang af studier af effekten af familiebaserede interventioner finder ligeledes, at sådanne tiltag mindsker antallet af nye arrestationer, men ikke antallet af ubetingede domme. Der peges på, at resultaterne er noget usikre på grund af et uensartet datagrundlag (Woolfenden et al. 2009). Endelig skal peges på en analyse af flere metaanalyser vedrørende tiltag rettet mod familien for unge lovovertrædere, der samlet set finder en lille positiv kriminalpræventiv effekt (phi -0,05) (Kim et al. 2013b). I og med, at der er inkluderet ti metaanalyser, som angår forskellige former for tiltag (tilsyn, rådgivning, terapi, behandling m.v.), er det dog ikke muligt at uddybe resultatet i forhold til de enkelte typer af tiltag.

Et af de programmer, der anvendes som led i unges strafafsoning, er *Family Integrated Transition Program* (FIT). Målgruppen er unge lovovertrædere med misbrugsproblemer og psykiske problemer. Programmet, der iværksættes et par måneder inden løsladelse og fortsætter fire til seks måneder efterfølgende, indeholder elementer, som er anvendt i andre behandlingsprogrammer, herunder multisystemisk terapi, motivationsterapi og adfærdsterapi. Et væsentligt element ved programmet er, at familien inddrages i behandlingen. Den unge og dennes familie tilknyttes således et FIT-team med bl.a. børnepsykolog og misbrugskonsulent. Teamet står til rådighed for familien 24 timer i døgnet. Der sigtes mod at ændre den unges hjemlige miljø, hvorfor også venner, skole og nabolag inddrages. En metaanalyse viser, at programmet har en positiv kriminalpræventiv effekt, idet betydeligt færre af de unge i programmet end i kontrolgruppen efterfølgende straffes for en alvorlig forbrydelse, svarende til en effektstørrelse på -0,29. Der er dog ikke en statistisk signifikant forskel mellem grupperne med hensyn til mindre alvorlig kriminalitet (Aos 2004). En costbenefit-analyse viser, at programmet er rentabelt i en amerikansk kontekst (Aos et al. 2011).²⁵

2.6. Tiltag vedrørende kvindelige afsonere

Det er velkendt, at kvindelige indsatte er mere udsatte end mandlige indsatte, men resultaterne af flere undersøgelser peger på, at der er en risiko for, at kvindelige indsatte behov alligevel overses, fordi de udgør en minoritet i fængslerne (Kriminalforsorgen 2011b; Lindberg 2005; Mathiassen

²² Den angivne effektstørrelse er phi koefficienten.

²³ Den angivne effektstørrelse er phi koefficienten.

²⁴ Se mere om RNR-princippet i den tidligere rapport om resocialisering m.v. (Jørgensen et al. 2012).

²⁵ Denne er opdateret i 2014, se <http://www.wsipp.wa.gov/BenefitCost>

2011).²⁶ Både i Danmark og i udlandet findes der dog i kriminalforsorgen tiltag, der er rettet specifikt mod kvinder. Imidlertid er der sjældent gennemført kvantitative evalueringer af tiltagene med fokus på effekten heraf. De tiltag, der omtales her, er dem, der har et kriminalpræventivt sigte og et klart kvinde-kønsperspektiv, idet mange programmer i øvrigt lige såvel kan anvendes over for mænd som kvinder.

I Danmark anvendes et norsk samtale- og motivationsprogram, der er udviklet til kvindelige afsøgnere. Programmet kaldes *Styrk og Vind* (VINN) og består af 8-15 gruppelektioner af hver tre timers varighed samt 3-4 individuelle samtaler. Programmet kan også gennemføres individuelt. Formålet med det er, at kvinderne skal opnå øget selvindsigt og nye sociale færdigheder. De skal hjælpes til at forstå sammenhænge mellem især misbrug, vold og kriminalitet, så de bliver bedre i stand til at træffe konstruktive valg i fremtiden og derved holde sig ude af kriminalitet. Af en evaluering, der baserer sig på en spørgeskemaundersøgelse blandt programdeltagere i Norge og i Sverige, fremgår det, at kvinderne mener, at de har profiteret af programmet, men det fremgår også, at dette skal tages med forbehold, idet der ikke er sket en opfølgning af, hvordan de måtte have profiteret heraf (Granheim 2007). Erfaringer fra Sverige viser, at kvinder, der har deltaget i programmet, kan danne tillidsfulde relationer til hinanden med positiv betydning for deres styrke og tiltro til at kunne løse forskellige problemer (Kriminalvården 2011). Tilsvarende resultater viser et nyt studie, der er baseret på gruppeinterviews med 65 programdeltagere fra Danmark, Sverige, Norge, Rusland og Estland. Kvinderne i studiet giver udtryk for, at programmet har øget deres selvindsigt og givet dem nye handlemuligheder. Endvidere vurderer de, at programmet har givet dem en tro på, at de kan holde sig ude af kriminalitet og misbrug i fremtiden (Højdahl et al. 2014).

I forsommeren 2014 blev der etableret en særlig beskæftigelsesafdeling for kvinder i statsfængslet Møgelkær. Flere af de indsatte udtrykte i den forbindelse et ønske om tilstedeværelsen af et kæledyr. Det blev derfor besluttet, at en medarbejder har sin hund med på afdelingen. Formålet hermed er at give kvinderne et fælles projekt. Hunden forventes at bidrage til at skabe sammenhold og positive relationer mellem kvinderne. Der foreligger endnu ingen evaluering af det danske projekt. Et nyt amerikansk studie, der er baseret på kvalitative data, viser, at de kvindelige indsatte oplever afsoningen mere positiv, når de deltager i dog-training programs (DTPs). Desuden vurderer de deltagende kvinder blandt andet, at programmet forbedrer deres psykiske helbred og øger deres selvtilid (Cooke & Farrington 2015). Det bemærkes, at de amerikanske DTPs går på decideret optræning af servicehunde eller hunde fra dyreinternater, mens det danske projekt blot indebærer tilstedeværelse af en hund.

²⁶ På den baggrund nedsatte Direktoratet for Kriminalforsorgen i marts 2011 et udvalg vedrørende fængslede kvinders vilkår i Danmark. Udvalget har indstillet, at der etableres et fængsel kun for kvinder samt tre regionale arrestfaciliteter for kvindelige varetægtsarrestanter (se Kriminalforsorgen 2011 for yderligere information herom).

Tidligere er der i Vestre Fængsel og i Horserød Statsfængsel gennemført et treårigt pilotprojekt for kvindelige indsatte med misbrugsproblemer. Projektet bestod i et motivations- og behandlingstilbud til kvinder med henblik på at få dem stoffrie og reintegrere dem i samfundet. Der blev lagt vægt på, at behandlingen foregik i et terapeutisk miljø kun for kvinder, og at den rettede sig mod at styrke kvindernes selvværd gennem miljø-, gruppe- og individuel terapi. For at skabe en fælles begrebs- og referenceramme af betydning for de redskaber og metoder, der blev anvendt, gennemgik behandlerne i projektperioden et etårigt kognitivt grunduddannelsesforløb. Af en interviewundersøgelse fremgår det, at kvinderne generelt mener, at de har fået et positivt udbytte af behandlingen, da de f.eks. har oplevet at blive behandlet med ligeværdighed, respekt, anerkendelse og omsorg (Dahl & Pedersen 2006). Det er dog ikke muligt på baggrund af interviewene at konkludere noget om den kriminalpræventive effekt af tiltaget.

Af en mindre svensk evaluering af misbrugsbehandling for kriminelt belastede kvinder i alderen 16-20 år fremgår det, at ud af de otte kvinder, der indgik, er fire ophørt med misbrug og lever efter eget udsagn et bedre liv (Trulsson 2008). Behandlingen foregik under de svenske regler om tvangsbehandling af narkomaner og sigtede blandt andet mod at lære de unge kvinder at fungere i et fællesskab med andre kvinder. Det er dog heller ikke på baggrund af denne evaluering muligt at konkludere noget om den kriminalpræventive effekt af behandling i kvindemiljøer. Nogle amerikanske effektstudier peger imidlertid på, at recidivet blandt kvinder er lavere, hvis de har deltaget i misbrugsbehandling kun for kvinder frem for behandling for begge køn, mens andre studier ikke har kunnet påvise en sådan effekt hverken i forhold til misbrug eller kriminalitet (Greenfield et al. 2007). Et senere amerikansk randomiseret forsøg viser dog, at kvinder, der under afsoning deltager i et behandlingsprogram designet specifikt til kvinder, har lavere recidivrisiko end kvinder, der deltager i et almindeligt behandlingsprogram, der ikke er specifikt orienteret mod behandling af kvinder (Messina et al. 2010).

I Sverige blev der i perioden 2008-2010 gennemført et landsdækkende pilotprojekt for kvindelige afsonere, der har været udsat for menneskehandel, prostitution eller vold og overgreb (Kriminalvården 2011). Formålet med projektet var gennem en række rådgivnings- og støttende tiltag i fængslerne at reducere risikoen for, at kvinderne igen havnede i sådanne situationer og i kriminalitet. Et af fokusområderne i projektet var kvindernes sundhedsmæssige behov, hvilket medførte, at sygeplejevirkomheden blev forstærket ved at gøre adgangen til psykologhjælp lettere, og ved at tilbyde en individuel sundhedssamtale med et særligt uddannet personale om køn, seksualitet, sygdomme, graviditet, abort m.v. Derudover fik kvinderne tilbudt en fysiologisk test, rådgivning om kost og ernæring samt vejledning om fysisk træning i cellen. Foruden kvindernes sundhed var der i projektet fokus på relationen til arbejdsmarkedet. Der er ikke gennemført en effektevaluering af projektet, men af en interviewundersøgelse fremgår, at kvinderne selv synes, de har fået hjælp til at ændre deres situation, og at de er blevet mere motiverede for at gøre det (ibid.).

2.7. Tiltag vedrørende vold i parforhold

Nogle voldsforebyggelsesprogrammer er rettet specifikt mod mænd, der har udsat deres kvindelige partnere for vold. Justitsministeriets Forskningskontor har tidligere lavet en oversigt over nationale og internationale behandlingsprogrammer for voldelige mandlige partnere (Clausen 2007a). Af oversigten fremgår det, at de fleste programmer er gruppebaserede og strukturerede, og at de bygger på kognitiv adfærdstræning, herunder træning i håndtering af vrede og stress samt forbedring af evne til at kommunikere og til at løse konflikter på en ikke-voldelig måde. Det fremgår også, at undersøgelser af forskellige behandlingsprogrammer typisk ikke finder nogen variation i den præventive effekt af dem. Generelt anbefales vredeshåndteringsprogrammer dog ikke som behandlingsform, eftersom vold i parforhold i højere grad skyldes magt og dominans end vrede. Derudover kan det diskuteres, hvorvidt parterapi, familieterapi og mægling bør anvendes, dels fordi det afspejler en antagelse om, at parterne har et fælles ansvar for volden, og dels fordi det kan risikere at udsætte kvinden for fare (Stevenson et al. 2011; Clausen 2007a).

Der findes både effektevalueringer og metaanalyser af programmer for hovedsageligt mænd, der har udsat deres kvindelige partnere for vold, men de giver samlet set ikke overbevisende viden om programmernes kriminalpræventive effekt, idet effektstørrelsen ofte er lille og usikker (Feder et al. 2008; Aos et al. 2011; Smedslund et al. 2011). Der er således hverken nationalt eller internationalt bevis for, at de anvendte behandlingsformer til voldelige partnere har en præventiv effekt. Der er dog heller ikke bevis for det modsatte. Den manglende evidens skyldes i høj grad kvaliteten af effektmålingerne, f.eks. at det empiriske materiale er begrænset, eller at der er nogle designmæssige problemer typisk i forhold til kontrolgrupperne eller mangel på samme. Det nævnes derfor ofte i undersøgelserne, at der er behov for yderligere randomiserede, kontrollerede effektevalueringer for at kunne konkludere noget om effekten af behandlingsprogrammerne (Feder et al. 2008; Smedslund et al. 2007; Smedslund et al. 2011; Miller et al. 2013) En del af programmerne sigter på at behandle andet end problemerne med vold, f.eks. alkohol- eller narkotikamisbrug. Disse indeholder således elementer, som ikke specifikt vedrører voldelig adfærd, og det gør det vanskeligt at vurdere, hvad der har afstedkommet en eventuel kriminalpræventiv effekt (Clausen 2007a).

I Sverige anvendes et behandlingsprogram kaldet *Integrated Domestic Abuse Program* (IDAP) over for mænd, der har udsat en nuværende eller tidligere kvindelig partner for trusler, vold og/eller anden kontrollerende adfærd. Det er et kognitivt program, som den svenske kriminalforsorg har udviklet i samarbejde med kriminalforsorgen i England med inspiration fra et projekt i Duluth i USA. Programmet er manualbaseret, og det består af én ugentlig gruppelektion af to timers varighed i 27 uger efterfulgt af fire individuelle samtaler. Gennem programmet skal deltagerne lære at undgå at bruge vold ved at tænke anderledes, at håndtere jalousi, at erkende kvindens frygt, at tage imod kritik, at kommunikere tanker og følelser, at slippe relationer og at genkende og håndtere konflikter og vrede (se www.kriminalvården.se for yderligere information). Lektionerne og samtalerne varetages af en mandlig og en kvindelig programleder, som kan være fængselsbetjente, der har gennemgået en

uddannelse i brugen af programmet. En svensk effektevaluering viser, at der hverken er forskel på recidiv til ny vold eller til kriminalitet generelt for voldelige mandlige partnere, der henholdsvis har og *ikke* har deltaget i programmet i perioden fra 2004-2007 (Danielsson et al. 2011; Cederwall & Freij 2010). At der ikke er forskel på recidivrisikoen i de to grupper kan dog skyldes, at det kun er godt halvdelen af mændene i forsøgsgruppen, der fuldførte programmet.²⁷

I Danmark indgik kriminalforsorgen i 2008 et samarbejde med Dialog Mod Vold, der er et behandlingstilbud til mænd og kvinder, der har udøvet vold mod deres nærmeste. Kriminalforsorgen kan henvise klienter til behandlingstilbuddet, hvis de er sigtet eller dømt for vold i nære relationer. De dømte kan få et vilkår om behandling hos Dialog Mod Vold i forbindelse med en betinget dom eller en prøveløsladelse, men de kan også vælge behandlingen frivilligt, ligesom størstedelen af de personer, der i øvrigt gennemgår den. Kriminalforsorgen har gennemført en evaluering af samarbejdet, men det er ikke muligt på baggrund af evalueringen at afgøre, hvorvidt behandlingen har en recidivhæmmende effekt (Clausen 2011). Tilsvarende gælder en evaluering fra Servicestyrelsen af Dialog Mod Vold og tre andre behandlingstilbud til mænd, der har udsat deres partnere for vold (Stevenson et al. 2011).²⁸ Det fremgår dog, at klienter, partnere og behandlere i et spørgeskema vurderer, at behandlingen virker positivt på problemerne med vold, men undersøgelsen er præget af en lav svarprocent.

På trods af de nævnte risici ved at anvende mægling i sager om vold i nære relationer anvendes tiltag og programmer med elementer fra restorative justice i en række lande. Der er da heller ikke i forskningslitteraturen enighed om, at mægling i sådanne sager har negative konsekvenser for ofrene (Davis 2009; Mills et al. 2013). På den baggrund modtog syv organisationer fra England, Østrig, Danmark, Grækenland og Finland i 2014 midler fra EU til at gennemføre et toårigt projekt ved navn *Restorative justice in cases of domestic violence: Best practice examples between increasing mutual understanding and awareness of specific protection needs* (www.iars.org.uk/content/RJandDV). Projektet har bl.a. til formål at belyse, hvordan mægling bedst anvendes i sager om vold i nære relationer. Landsorganisationen af Kvindekrisecentre (LOKK) er dansk repræsentant.

I en amerikansk effektevaluering sammenlignes mæglingsprogrammet *Circles of Peace (CP)* med programmet *Batterer Intervention Program (BIF)*, der ofte anvendes over for personer, der har begået partnervold (Mills et al. 2013). Recidivet er målt ved nye voldsforbrydelser og ved kriminalitet generelt 6, 12, 18 og 24 måneder efter programmernes ophør. Resultaterne viser ingen eller lav statistisk signifikans samt et stort antal dropouts. Forskerne konkluderer på denne baggrund, at der er

²⁷ En anden svensk evaluering af otte behandlingstilbud viser, at mænd, der har begået vold i nære relationer, har et bedre psykisk helbred og i mindre grad anvender alkohol og narkotika et år efter påbegyndt behandling end ved behandlingens start (Socialstyrelsen 2010). Det er dog ikke på baggrund af denne undersøgelse muligt at afgøre, om behandlingen har indflydelse på mændenes recidiv til ny voldskriminalitet.

²⁸ Evalueringen omfatter Alternativ til Vold (ATV-Roskilde), Dialog Mod Vold (København, Odense og Århus), Krisecenter Odenses behandlingstilbud til mænd og Manderådgivningen i Herning Kommune.

behov for flere effektevalueringer af indsatser, der gør brug af mægling i sager om vold i nære relationer, for at kunne vurdere, om indsatserne har en recidivhæmmende effekt sammenlignet med traditionelle sanktioner og programmer i sådanne sager.

I USA findes mere end 200 *domestic violence courts*, dvs. domstole, som på bestemte dage alene behandler sager om vold i nære relationer. Sagerne afgøres af en dommer med ekspertviden om de juridiske aspekter i sådanne sager og om de personlige problemstillinger, der gør sig gældende. En effektevaluering af 24 *domestic violence courts* i New York finder en mindre kriminalpræventiv effekt af den særlige domstolsbehandling blandt personer, der er dømt for vold i nære relationer, idet deres recidivprocent vedrørende nye voldsforbrydelser er 29 pct. efter tre år mod 32 pct. i en historisk kontrolgruppe (Cissner et al. 2013). Tilsvarende mønster gør sig gældende for det generelle recidiv, men her er forskellen mellem grupperne ikke signifikant. Af evalueringen fremgår endvidere, at de særlige domstole arbejder ud fra forskellige målsætninger, at praksis i sagsbehandlingen varierer, og at de derfor i forskellig grad opnår positiv effekt. Mest effektivt er det, når domstolene har fokus på ofrenes sikkerhed og behov og på at anvende sanktioner over for dømte, der ikke overholder vilkårene i kendelsen (ibid.).

2.8. Tiltag vedrørende rockere og bandemedlemmer

Det har ikke været muligt at finde hverken metaanalyser eller enkeltstående effektevalueringer af tiltag vedrørende rockere og bandemedlemmer i kriminalforsorgens institutioner eller i tilsyn m.v.²⁹ De tiltag, der findes, angår i høj grad forbedringer af disse personers muligheder for at forlade rocker- og bandemiljøerne ud fra en forventning om, at alene det vil medføre et fald i kriminaliteten. At tiltagene ikke er effektevaluerede, skyldes – i hvert fald for Danmarks vedkommende – at der er tale om relativt nye tiltag, og herudover at det er vanskeligt at afgrænse en kontrolgruppe.

I Danmark lancerede regeringen i 2011 en national rammemodel – 'En Vej Ud!' – for exit-indsatser for personer, der er registreret som tilknyttet en rocker- eller bandegruppering i Politiets Efterforskningsstøtte Database (PED), og som ønsker en vej ud af grupperingen (Justitsministeriet 2011). Direktoratet for Kriminalforsorgen tager hånd om exit-indsatsen for rockere og bandemedlemmer i kriminalforsorgens institutioner, mens der for de øvrige er etableret lokale exit-enheder i politikredsene med repræsentanter fra politi, kommuner og Kriminalforsorg i Frihed. Formålet med exit-indsatsen i kriminalforsorgens institutioner er at støtte rockere og bandemedlemmer i deres beslutning om at forlade miljøerne ved at give dem mulighed for en normaliseret afsoning og et målrettet, individuelt mentorforløb. I politikredsene er opgaven at sikre personernes sikkerhed og at koordinere eksisterende tilbud og tiltag vedrørende bolig, beskæftigelse, misbrugsbehandling, psykologbi-stand m.v. Et centralt element i indsatsen er, at deltagerne får tildelt en kontaktperson, der som udgangspunkt skal forestå al kontakt mellem dem og de involverede myndigheder.

²⁹ Her er set bort fra de undersøgelser, der angår kriminelle grupperinger – *street gangs* – da betegnelsen dækker over mindre organiserede grupperinger med yngre medlemmer.

I 2013/14 gennemførte Justitsministeriets Forskningskontor en kortlægning af myndighedernes exit-indsatser for rockere og bandemedlemmer (Pedersen 2014b). Af kortlægningen fremgår, at arbejdet med exit er vanskeligt og krævende, bl.a. fordi der er mange lokale forskelle i afgrænsningen af målgruppen og i sagsbehandlingen. Kortlægningen viser dog også, at der er mange engagerede exit-medarbejdere, og at disse langt hen ad vejen er i stand til at finde løsninger på de problemstillinger, der opstår, f.eks. i forhold til at relokalisere personer i exit, der af sikkerhedsmæssige årsager og/eller på grund af risiko for tilbagefald ikke kan opholde sig i nærheden af deres tidligere miljø. Det er ikke muligt at foretage en egentlig effektevaluering af exit-indsatserne, da der ikke kan afgrænses en sammenlignelig kontrolgruppe. Kortlægningen vil dog i 2015-2017 blive fulgt op af flere rapporter om effekten af indsatserne set i forhold til den fortsatte kriminalitet blandt deltagerne og i forhold til eventuelt tilbagefald til medlemskab af en rocker- eller bandegruppering. Det vil i den forbindelse blive undersøgt, om dem, der har været i exit, har større succes med at holde sig ude af de kriminelle miljøer end dem, der forlader miljøerne ved egen hjælp.

Kriminalforsorgens mentorindsats for rockere og bandemedlemmer i et exit-forløb er et tilbud om en professionel mentor, der udover at være en positiv rollemodel skal hjælpe og vejlede i forhold til at nå de mål, der er fastlagt i den fælles handleplan. Det kan dreje sig om hjælp til at strukturere hverdagen, hjælp til at kontakte relevante myndigheder, rådgivning i forhold til uddannelse, arbejde, familie m.v. og hjælp til at tage ansvar for eget liv. Der er foretaget en selvstændig evaluering af mentorindsatsen, som er baseret på interview med 10 mentorer og syv mentees (Als Research 2013). Af evalueringsrapporten fremgår, at begge parter generelt vurderer, at ordningen har haft positiv betydning for klienternes exit-forløb. Det fremgår dog også, at den mentoraftale, kriminalforsorgen og mentorerne i fællesskab udarbejder, ikke inddrages og justeres undervejs, som det er tiltænkt (ibid.).

Med henblik på at udvikle et programtilbud for medlemmer af kriminelle grupperinger blev der i 2012 gennemført et forsøg, hvor indsatte med rockertilknytning fik mulighed for at gennemføre *Det Kognitive Færdighedsprogram*, jf. afsnit 2.4.

I Sverige har kriminalforsorgen et individuelt, kognitivt program for bandemedlemmer, der selv ønsker at forlade deres bande. Programmet kaldes *Entré*, og det første skridt i programmet er at kortlægge klientens behov, værdier, aggressivitet og voldelige adfærd. Herefter opstilles en række mål for klienten på kort og på lang sigt, således at der først arbejdes med praktisk problemløsning, herunder bolig, arbejde, økonomi og fritid, og til sidst med en plan for, hvordan klienten kan leve et liv uden kriminalitet. Længden af programmet afhænger af klientens behov, og det kan strække sig fra 10 til 30 lektioner med stor vægt på relationen mellem behandler og klient (Jalakas 2012). Programmet er relativt nyt, og der foreligger endnu ingen erfaringsrapport derfra.

Et andet svensk projekt er *PASSUS*, der blev opstartet i januar 2010 med det formål at hjælpe bandemedlemmer til at forlade bandemiljøet. På hjemmesiden står der følgende om projektet: ”Vi forsøger hjælpe dig där du är! Vi har inga krav på vad du ska tycka och tänka. Vårt synsätt är präglad av att skilja mellan handling och person. Vi dömer ingen för vad denne gjort tidigare. Så länge man uppriktigt vill ändra sig själv och sin situation så ställer vi upp med de resurser vi har tillgång till” (www.fryshuset.se/passus). Projektet hører under Fryshuset og udspringer af et selvhjælpsprogram for unge, som ønsker at forlade nazistiske og racistiske miljøer. Sidstnævnte program, der kaldes EXIT, har eksisteret siden 1998, og via programmet tilbydes de unge bl.a. social støtte, terapeutiske samtaler, vejledning og rådgivning, f.eks. i forhold til myndighederne, samt indkvartering i tilfælde af trusler og chikane. Det grundlæggende princip i metoden er, at personer, der har erfaringer med destruktive miljøer, har et unikt udgangspunkt for at støtte andre, som ønsker at forlade sådanne miljøer. Derfor er mange af de ansatte selv afhoppere (Ungdomsstyrelsen 2010). Det bemærkes, at ingen af disse projekter foregår i kriminalforsorgens regi, og at ingen af dem er effektevalueret. Den evaluering, der er gennemført af EXIT, tyder dog på, at det er lykkedes at hjælpe personer fri af nazistiske og racistiske miljøer (Brottsförebyggande rådet 2001). En ekspertgruppe bestående af hovedsageligt eksterne forskere har vurderet, at særligt de ansattes personlige erfaringer med miljøerne har positiv betydning herfor (Ungdomsstyrelsen 2010). Den særlige relation mellem de ansatte og klienterne i Fryshuset er et af omdrejningspunkterne i et dansk ph.d.-projekt, som forventes afsluttet i 2015. Fryshuset har en afdeling i Danmark, der ligesom i Sverige inddrager frivillige og professionelle i arbejdet med unge bandemedlemmer m.v.

I perioden 2001-2004 blev der i Oslo gennemført et tværsektorielt bandeinterventionsprojekt kaldet *Tett På* med inddragelse af den norske kriminalforsorg i frihed og den lokale politistation, Furuset. Projektet var rettet mod en kriminel gruppering ved navn 'Furuset Bad Boys' bestående af etniske minoritetsunge i alderen 15-19 år. Formålet med projektet var at få opløst grupperingen og at stoppe den negative udvikling for medlemmerne. Indsatsen omfattede kognitive programmer, psykosocial rådgivning, sociale gruppeaktiviteter og individuelt tilrettelagte aktiviteter, herunder ikke mindst aktiviteter vedrørende skole og arbejde. Der er ikke gennemført en effektevaluering af projektet, men erfaringerne derfra er ganske gode, og de tyder på, at det er lykkedes at få stoppet den kriminelle karriere for nogle af de kriminelt belastede unge i grupperingen (Carlsson 2005).

2.9. Tiltag vedrørende seksualforbrydere

Der findes adskillige metaanalyser med fokus på den kriminalpræventive effekt af behandling af seksualforbrydere. Den til dato mest omfattende analyse inkluderer 69 effektstudier fra Europa, Canada og USA (Lösel & Schmucker 2005). I studierne sammenlignes seksualforbrydere, der har modtaget biologisk eller psykologisk behandling, med kontrolgrupper, der enten ikke har modtaget nogen behandling, eller som har modtaget en anden form for behandling, typisk den der sædvanligvis tilbydes. Analysen viser, at programmerne samlet set reducerer recidiv til nye seksualforbrydelser med 37 pct., og at recidiv til henholdsvis alene vold og til kriminalitet generelt reduceres med 44

pct. og 31 pct. Da tilbagefald til nye seksualforbrydelser sker meget sjældent, vil den relativt store effekt reelt dække over en meget lille forskel i recidivprocenten mellem eksperimental- og kontrolgrupperne. Dette gælder også – og måske i særdeleshed – unge seksualforbrydere (Hargreaves & Francis 2014; Reitzel & Carbonell 2006; Aos et al. 2001).

Det fremgår videre af metaanalysen, at den kriminalpræventive effekt er størst for de biologiske programmer – hormonmedicinering m.v. – og for de psykologiske programmer med en kognitiv tilgang. Dette er i overensstemmelse med resultater fra andre metaanalyser, hvor forskellige behandlingsprogrammer for seksualforbrydere undersøges i forhold til hinanden (Hall 1995; Hanson et al. 2002; MacKenzie 2002; Walker et al. 2004). Nogle af de kognitive programmer angår behandling i frihed, mens andre angår behandling i fængsel. I begge tilfælde ses positive resultater, men effekten er størst for de kognitive programmer, der foregår i frihed (Alexander 1999; Polizzi et al. 1999; Hanson et al. 2002; MacKenzie 2002; Lösel & Schmucker 2005).

At behandlingsprogrammer for seksualforbrydere har en kriminalpræventiv effekt understøttes af en række andre metaanalyser, som alle baserer sig på forskellige effektevalueringer (Hall 1995; Gallagher et al. 1999; Aos et al. 2001; Hanson et al. 2002; Hanson et al. 2009). Der findes dog også metaanalyser og systematiske reviews, som kun viser ringe – hvis nogen – effekt af behandlingsprogrammerne (Rice & Harris 2003; Kenworthy et al. 2004; Dennis et al. 2012; Långström et al. 2013). I forskningslitteraturen gives flere forklaringer på, hvorfor analyserne viser noget forskelligt, men et væsentligt argument er, at det er vanskeligt at finde en god kontrolgruppe, da langt størstedelen af seksualforbrydere kommer i en eller anden form for behandling (Marshall 2006). Den kriminalpræventive effekt af en ny behandling måles derfor ofte i forhold til den gængse behandling og altså ikke i forhold til ingen behandling. Et andet argument er, at der sjældent skelnes mellem forskellige typer af seksualforbrydere, og at effekten af behandlingen meget vel kan variere for de forskellige former for seksualforbrydelser (ibid.; se evt. Olver & Wong 2013).³⁰

I USA anvender myndighederne i stigende grad GPS teknologi i forbindelse med prøveløsladelse af seksualforbrydere, der er i høj risiko for at recidivere (Geis et al. 2012). Ved at lade seksualforbrydere bære en GPS er det muligt at kortlægge deres færden under prøveløsladelsen. Der er gennem-

³⁰ På grund af den usikkerhed, der kan være forbundet med effektevalueringernes resultater, blev der i 2014 gennemført en samlet analyse af 10 kvalitative studier af voksne seksualforbryderes perspektiver på den proces, klienterne gennemgår i et psykoterapeutisk behandlingsforløb (Walji et al. 2014). Af analysen fremgår, at motivationen for at deltage skal være et reelt ønske om at ændre adfærd, da der ellers er risiko for manglende engagement i behandlingen og for mislykkede behandlingsforsøg. For dem, der er reelt motiverede for behandling, afhænger behandlingens succes af, hvorvidt det lykkes at danne et terapeutisk fællesskab med terapeuterne og de øvrige klienter. Hvis ikke fællesskabet fungerer, er der ifølge informanterne stor risiko for, at klienterne dropper ud af behandlingen eller kun deltager overfladisk. Hvis fællesskabet derimod fungerer, er de modtagelige overfor behandlingen. Dog er den følelsesmæssige udvikling, klienterne skal gennemgå i den del af behandlingen, der vedrører offerempati, meget krævende, og den udfordrer dem på deres identitet. Det er ikke alle, der er i stand til at udvikle effektive strategier til at håndtere de spørgsmål og dilemmaer, der opstår, og de, der lykkes med at udvikle sådanne strategier, vil ofte være bekymrede for, om de vil gøre brug af dem i de situationer, der vil opstå ude i samfundet (ibid.).

ført en effektevaluering af ordning i Californien, og denne viser en klar kriminalpræventiv effekt det første år, idet recidivet til nye seksualforbrydelser var næsten tre gange højere for en sammenlignelig kontrolgruppe, der blev prøveløsladt uden GPS. Observationsperioden omfatter de i gennemsnit 242 dage, som eksperimentalgruppen var under opsyn, og det vides derfor ikke, om tiltaget har nogen virkning på længere sigt.

En anden metode til at holde opsyn med seksualforbrydere i høj risiko for at recidivere er via *Circles Of Support & Accountability* (COSA). Metoden anvendes i en række lande, bl.a. i Canada, England, Holland og Belgien, og den bygger på principperne fra restorative justice, jf. afsnit 2.14. En kreds på fire til seks frivillige besøger ugentligt den løsladte for at støtte og hjælpe vedkommende til at etablere sig i samfundet på ny og for at opdage tegn på tilbagefald. De frivillige bliver trænet i at genkende sådanne tegn, og de har en kreds af professionelle tilknyttet – politi, behandlere, tilsynsførende m.v. – som de kan gøre brug af. De professionelle skrider ind, hvis der er tegn på tilbagefald. Evalueringer af COSA viser lovende resultater i forhold til at mindske recidivet blandt seksualforbrydere, men dokumentationen er endnu begrænset (Elliott et al. 2013; Elliott & Beech 2012; Duwe 2012a).

Den svenske kriminalforsorg er inspireret af metoderne til behandling af seksualforbrydere i Canada (Marshall et al. 2006). De anvender et kognitivt behandlingsprogram, *Relation och samlevnad* (ROS), over for mandlige indsatte, der har begået seksualforbrydelser. Programmet består af 36-56 gruppelektioner af hver tre timers varighed med seks til otte deltagere samt individuelle samtaler med en psykolog. Der er to gruppelektioner om ugen og en individuel samtale. Blandt andet gennem rollespil og forskellige former for opgaveløsning skal klienterne udvikle deres kognitive færdigheder, og de skal indgå i relationstræning samt i diskussioner om empati og offerbevidsthed. De skal lære at udtrykke deres følelser, og de skal have viden om, hvad der er afvigende seksuelle fantasier og verbale udtryk. Det anbefales, at programmet efterfølges af et mindre intensivt behandlingsprogram i frihed (se www.kriminalvarden.se for yderligere information). En effektevaluering af ROS viser, at otte pct. af de seksualforbrydere, der påbegyndte behandling i perioden fra 2002-2009, blev sigtet for et nyt seksuelt overgreb i observationsperioden mod ti pct. af dem, der ikke gjorde det (Kriminalvården 2013). Inkluderes ikke seksuelle voldsforbrydelser er forskellen i recidivet større, da en femtedel af dem, der havde været i behandling, blev sigtet på ny mod knap en tredjedel af de øvrige. Når der kontrolleres for andre forhold, viser evalueringen fortsat en tendens til lavere recidiv til volds- og seksualforbrydelser i den behandlede gruppe. Recidivet til alene seksualforbrydelser er dog kun lavere for den del af undersøgelsespopulationen, der blev behandlet i 2006-2009, hvor programmet blev kombineret med et individuelt behandlingstiltag vedrørende seksuelle afgivelser. Det skal understreges, at ingen af forskellene er statistisk signifikante.

I Danmark kan personer, der er dømt for en seksualforbrydelse, i stedet for en ubetinget dom få en betinget dom med vilkår om at gå i behandling i to år, hvis de opfylder en række betingelser. De

skal blandt andet erklære sig skyldige, og de skal være motiverede for at gå i behandling. Kriminalforsorgen tilbyder forskellige former for behandling af seksualforbrydere, herunder medicinsk og psykoterapeutisk behandling samt psykiatrisk/sexologisk behandling, hvor sidstnævnte foregår i hospitalsregi. Der er ikke tale om egentlige programmer, og det er langt fra alle seksualforbrydere under kriminalforsorgen, der kommer i behandling. Årsagen er manglende motivation eller egnethed. På den baggrund gennemførte Statsfængslet i Møgelkær i 2008-2009 et pilotprojekt med det formål at forbedre fængselspersonalets motivations- og behandlingsstøttende arbejde på en afdeling for alene seksualforbrydere. Af evalueringsrapporten fremgår det, at det ved hjælp af undervisning og supervision af personalet lykkedes at få henvist ni ud af 30 indsatte på afdelingen til behandling, selv om de tidligere havde afslået (Kristensen et al. 2009).

I 1989 påbegyndte Anstalten ved Herstedvester medicinsk kastration af seksualforbrydere med høj risiko for recidiv. For at få denne behandling skal klienterne have begået gentagen eller meget alvorlig seksualkriminalitet, og det skal vurderes, at psykoterapi eller behandling for f.eks. et alkohol- eller narkotikamisbrug ikke alene kan reducere deres risiko for tilbagefald til nye seksualforbrydelser. En undersøgelse af den medicinske behandling kombineret med psykoterapi viser, at ud af de 36 klienter, der gennemgik behandlingen i perioden fra 1989-2000, og som blev løsladt på vilkår om fortsat psykiatrisk/sexologisk behandling, er der ingen, som recidiverede, mens de var i kønsdriftsdæmpende behandling, mens tre begik nye seksuelle overgreb efter behandlingens ophør (Møllerup et al. 2006). Til sammenligning gjaldt det 13 ud af 52 seksualforbrydere i en kontrolgruppe, der dog ikke er dømt for så alvorlig kriminalitet som dem i eksperimentalgruppen (ibid.).

Der blev indført en forsøgsordning for dømte seksualforbrydere i 1997-2001, således at de i forbindelse med straffuldbyrdelsen kunne modtage behandling i to forskellige ordninger. Personer, der blev fundet skyldige i incest eller andre seksualforbrydelser, der ikke omfatter vold eller ulovlig tvang, kunne således i stedet for en ubetinget fængselsstraf på fire måneder og op til 1½ år idømmes en betinget straf med vilkår om psykiatrisk/sexologisk behandling i to år. Personer, der blev idømt en ubetinget fængselsstraf på mellem 1½ måned og fire år for seksualforbrydelser, men som på grund af seksualforbrydelsens art, straffens længde, manglende motivation m.v. ikke var omfattet af den første ordning, skulle alle påbegynde afsoning i Anstalten ved Herstedvester med det formål at vurdere deres egnethed til behandling. Selve behandlingen kunne variere og bestå af f.eks. socialpædagogisk støtte, medikamentel behandling og psykiatrisk/sexologiske behandling, hvor sidstnævnte indgik som et centralt element for at forebygge tilbagefald til ny kriminalitet. Af evalueringsrapporten fremgår det dog, at der ikke kan dokumenteres en sikker recidivhæmmende effekt af behandlingen samlet set (Visitations- & behandlingsnetværket 2004). Der er resultater, der tyder på en tendens til, at behandlingen kan reducere recidivet hos klienterne, men det er skønnet, at der er behov for en længere observationsperiode og en større population for at afklare dette (ibid.). Som følge heraf er der igangsat et forskningsprojekt, der ved hjælp af et større og bedre datamateriale skal belyse, hvilke faktorer, f.eks. kriminalitetens art og sociale forhold, der har betydning for be-

handlingsresultatet, og om der er nogle grupper blandt seksualforbrydere, der profiterer mere af en form for behandling frem for en anden. Projektet består af tre delundersøgelser om 1) visitation af dømte, 2) behandlingseffekt og 3) recidiv. Recidivundersøgelsen forventes færdig i 2016.

Til sidst skal nævnes, at de fleste evalueringer af kriminalpræventive tiltag for seksualforbrydere kun inkluderer mænd. Der findes også kvindelige krænkere, og ligesom mændene har kvinderne ofte haft et alkohol- og/eller narkotikamisbrug, men herudover har de ofte selv været udsat for alvorlig og omfattende fysisk og seksuelt misbrug (Braithwaite & Vandiver 2014). Kvinderne er hyppigere end mændene diagnosticeret med posttraumatisk stressyndrom eller andre psykiske lidelser, og de har oftere haft misbrug af alkohol og/eller narkotika tæt inde på livet i barndommen, enten fordi de selv var misbrugere i en tidlig alder, eller fordi de har været vidne til misbrug i familien. Ifølge forskere forøger disse forhold kompleksiteten af behandlingen af kvindelige seksualforbrydere (ibid.). Det er ikke gennemført effektevalueringer af behandling m.v. for kvindelige seksualforbrydere, hvilket skal ses i lyset af, at populationen er forholdsvis lille, og at kvindernes kun meget sjældent recidiverer til nye seksualforbrydelser (Cortoni & Hanson 2005; Cortoni et al. 2010).

2.10. Tiltag vedrørende alkohol- og narkotikaproblemer

I international forskning er det veldokumenteret, at misbrugsbehandling i fængsler overordnet set reducerer forbruget af rusmidler og tilbagefaldet til kriminalitet. En metaanalyse, der inkluderer 74 effektevalueringer fra USA, Australien, Canada, England og Taiwan, viser eksempelvis, at 29 pct. af de indsatte, der har deltaget i et misbrugsbehandlingsprogram, begår ny kriminalitet, mod 35 pct. af de indsatte, der ikke har det, eller som kun har undergået minimal behandling (Mitchell et al. 2012b, se evt. også Welsh et al. 2012). Andre metaanalyser viser lignende resultater, herunder en analyse af europæiske programmer, som omfatter 15 evalueringer fra England, Spanien, Holland, Schweiz, Tyskland og Norge, med en samlet effektstørrelse på -0,47 (Koehler et al. 2014). Sammenlignet med hovedsageligt de nordamerikanske lande opnår programmerne i Europa således en langt større effekt, hvilket skal ses i lyset af, at det er forskellige typer af programmer, der indgår i analyserne, og at ikke alle programmer er lige effektfulde.

At metaanalyserne generelt viser en præventiv effekt af misbrugsbehandling, betyder ikke, at alle behandlingsformer har en positiv effekt. Med hensyn til fængselsbaserede behandlingsprogrammer for misbrugere er resultaterne ikke entydige, men generelt fremhæves *terapeutisk samfund* som virkningsfuldt, og flere analyser viser, at programmet reducerer såvel misbruget som recidivet hos klienterne, især hvis det efterfølges af behandling i frihed (Pearson & Lipton 1999; Aos et al. 2011; Lipton et al. 2002; Holloway et al. 2008; Fridell & Hesse 2005; MacKenzie 2002; Mitchell et al. 2012b). Programmet er gruppebaseret, og det stiller høje krav til klienternes engagement. Det er fællesskabet, der er metoden, mens tanken bag behandlingen er, at kriminalitet og misbrug blot er symptomer på klienternes personlige problemer. For at løse disse problemer er det vigtigt, at klienterne vedkender sig de værdier, som ligger til grund for programmet, heriblandt at de har et ansvar

for sig selv og for fællesskabet. En svensk evaluering af behandling af indsatte med et narkotikamisbrug ud fra principperne i terapeutisk samfund viser, at tilbagefaldet til ny kriminalitet inden for et år er 50 pct. i eksperimentalgruppen og 58 pct. i kontrolgruppen (Brottsförebyggande rådet 2008a; Holmberg & Öberg 2012). Denne forskel er statistisk signifikant, og det kan derfor med rimelighed anslås, at behandlingen har haft en kriminalpræventiv effekt. Af evalueringen fremgår, at effekten er størst for mandlige indsatte, der har tilbragt 6-8 måneder på en afdeling med terapeutisk samfund (ibid.).

Den terapeutiske samfundsmodel benyttes ofte i sammenhæng med 12-trinsbehandling eller anden behandling af alkohol- og narkotikamisbrugere. I Sverige foregår 12-trinsbehandling på særlige afdelinger i fængslerne (Danielsson et al. 2009a). Grundstrukturen i behandlingen stammer fra Anonyme Alkoholikere (AA). Det er frivilligt at deltage i det omfattende behandlingsprogram med tre niveauer: introduktion, grundbehandling og forlænget behandling. Introduktionen tager cirka 70 timer, og formålet med den er at præsentere programmet for mulige deltagere og give dem tilstrækkelig information til at kunne vurdere, om de ønsker at indgå. Grundbehandlingen (trin 1-3) tager 200 timer at gennemføre, og den omfatter gruppelektioner tre gange om ugen med undervisning og forskellig opgaveløsning. Der er også mulighed for individuelle samtaler. I forlænget behandling (trin 4-12) gennemgår deltagerne såkaldte forandrings- og vedligeholdelsestrin, hvor de først arbejder med sig selv og dernæst deres omgivelser, herunder relationer til familie og venner. En svensk effektevaluering af kombinationen af terapeutisk samfund og 12-trinsbehandling viser, at recidivet er lavere for indsatte, der har modtaget behandlingen, end for indsatte i en sammenlignelig kontrolgruppe, der ikke har det (Danielsson et al. 2009a). Forskellen mellem de to grupper er dog ikke statistisk signifikant, og der er derfor ikke sikkerhed for, at behandlingen har en recidivhæmmende effekt. Andre evalueringer af 12-trinsbehandling viser tilsvarende en tendens til, at behandlingen kan reducere recidivrisikoen, men at der ikke er et sikkert statistisk bevis herfor (Brottsförebyggande rådet 2008a; Holmberg & Öberg 2012).

En anden type behandlingsprogram for indsatte med misbrugsproblemer er rådgivningsprogrammer. Disse programmer er oftest en art gruppeterapi, hvor deltagerne drøfter deres misbrug og andre fælles problemer med hinanden. Af den førnævnte metaanalyse, der omfatter 74 effektevalueringer, fremgår det, at rådgivningsprogrammerne reducerer recidivrisikoen, men at de ingen indvirkning har på misbruget (Mitchell et al. 2012b). Andre metaanalyser har imidlertid ikke kunnet dokumentere en kriminalpræventiv effekt af programmerne (Pearson & Lipton 1999; Holloway et al. 2008).

Men hensyn til metadonbehandling og lignende behandling fremgår det af metaanalysen fra 2012, at det kan være med til at reducere tilbagefald til misbrug, men der er ikke stærke beviser herfor (Mitchell et al. 2012b). Den kriminalpræventive effekt af denne form for behandling er derimod nul eller negativ, idet nogle af evalueringerne ikke kan påvise nogen effekt, mens andre peger på, at recidivrisikoen stiger blandt brugerne (se evt. også Hedrich et al. 2011).

Det kan tilføjes, at der ikke er noget, der tyder på, at boot camps for misbrugere har en præventiv effekt hverken for misbruget eller recidivet (Pearson & Lipton 1999; Mitchell et al. 2012b), jf. afsnit 2.20. om former for frihedsberøvende straffe.

Det er af afgørende betydning for effekten af misbrugsbehandling, at alkohol- og narkotikamisbrugere er motiverede for at reducere eller helt at stoppe deres misbrug. Det er tilfældet, hvad enten behandlingen foregår i eller uden for kriminalforsorgens institutioner, og det er grunden til, at man har arbejdet med at fremme misbrugernes motivation. *Motivational Interviewing* (MI) er i så henseende en udbredt metode, der også sigter mod at fastholde misbrugernes engagement i behandling. Udviklerne af metoden definerer den på følgende måde: ”We define motivational interviewing as a client-centered, directive method for enhancing intrinsic motivation to change by exploring and resolving ambivalence” (Miller & Rollnick 2002). Nærmere beskrevet er det en psykologisk metode til samtale, som handler om at vise klienten empati, at tydeliggøre uoverensstemmelser mellem klientens nuværende adfærd og en alternativ, mere ønskværdig, adfærd, at styrke klientens tro på sig selv og at mindske eventuel modstand mod forandring. Der gennemføres typisk en til fem samtaler med hver klient, men derudover kan MI tage forskellig form og anvendes over for andre grupper. Der er ikke gennemført nogen metaanalyse af effekten af MI over for lovovertrædere, men i en systematisk gennemgang af enkeltstående evalueringer peges der på, at metoden kan gøre indsatte klar til forandring eller i det mindste øge deres motivation herfor (McMurrin 2009). De evalueringer, der indgår, viser dog blandede resultater i forhold til at reducere de indsatte misbrug og tilbagefald til kriminalitet efter løsladelse. Der peges i den forbindelse på vigtigheden af, at fængselspersonalet ved, hvordan MI praktiseres, og hvad der skal til for at motivere til og påvirke forandring. Af en svensk evaluering af MI i 14 fængsler fremgår det, at misbruget reduceres mest for indsatte, der har haft samtaler med personale, der har deltaget i workshops om MI og fået feedback på videooptagede samtaler frem for alene at have deltaget i workshops eller ikke at have modtaget nogen form for undervisning eller supervision (Forsberg et al. 2011).³¹

I forlængelse heraf kan det nævnes, at der i England er gennemført en effektevaluering af et motivationstiltag over for mænd, der har begået vold, mens de var påvirkede af alkohol (Watt et al. 2008). Tiltaget er overordentligt beskedent, idet det drejer sig om en 15-20 minutters motivationssamtale med fokus på information om alkohol og skadevirkningerne ved et overdrevent forbrug. Ikke overraskende kan der ikke påvises en effekt af dette meget kortvarige program, hverken i forhold til alkoholforbrug eller recidiv.

³¹ MI anvendes også overfor unge lovovertrædere. I en amerikansk effektevaluering sammenlignes MI-programmet *Free Talk* med den behandling, unge i alderen 14-18 år normalt modtager, første gang de begår en alkohol- eller marihuana-relateret forbrydelse (D'Amico et al. 2013). Evalueringen viser, at de unges forbrug af alkohol og/eller marihuana var enten uændret eller reduceret en smule tre måneder efter programmernes start, og at recidivet blandt de unge i *Free Talk* var lavere (22 pct.) end blandt de øvrige (28 pct.) efter et år. Forskellen i recidivet er imidlertid ikke signifikant, og det er derfor uvist, om MI reelt er mere effektivt end den normale behandling, der også indeholder samtaler med de unge.

I Danmark er der i kriminalforsorgen behandlingsgaranti for alkohol- og stofmisbrugere. Afhængig af intensiviteten af behandlingen kan den foregå parallelt med andre beskæftigelsestilbud i dagtimerne, eller den kan foregå på særlige afdelinger, hvor de indsatte i misbrugsbehandling ikke har kontakt med andre indsatte i fængslet (se evt. Heltberg 2012). Det findes ingen egentlige effektevalueringer af disse indsatser, men i 2007 gennemførte Center for Rusmiddelforskning en evaluering på fem kontraktafdelinger ved hjælp af en spørgeskema- og interviewundersøgelse (Lodahl & Pedersen 2007). Af evalueringen fremgår det, at miljøet på afdelingerne er godt for indsatte med misbrugsproblemer – særligt de svageste – da miljøet er mindre råt end på de almindelige fængselsafdelinger. Det fremgår også, at selv om der til tider er problemer med rusmidler på kontraktafdelingerne, så er problemerne mindre end på de øvrige afdelinger, hvilket reducerer risikoen for, at de indsatte udvikler eller udvider deres misbrug, mens de er der.³²

Andre danske evalueringer viser, at kombinationen af afsoning og misbrugsbehandling generelt vurderes som positiv af klienter og behandlere (Storgaard 2003; Dahl & Pedersen 2006; Clausen 2012). Ved hjælp af en interviewundersøgelse med indsatte, der har deltaget i et hashbehandlingsprogram, kan dette forklares med relationen mellem de indsatte klienter og de eksterne behandlere (Frank et al. 2010). Ifølge de indsatte er denne relation meget anderledes end relationen til fængselsbetjentene, da den i højere grad er ligeværdig, åben og tillidsfuld. Alene det medfører, at behandlingen får særlig positiv betydning for de indsatte, da de kan drøfte oplevelser og lufte frustrationer, bekymringer og svagheder uden konsekvenser for deres afsoning (ibid.). Det er dog ikke muligt på baggrund af disse kvalitative evalueringer at bedømme, om behandlingen har en kriminalpræventiv effekt.

I Sverige er der arbejdet med programmet PRISM, *Programme for Reducing Individual Substance Misuse* (Danielsson et al. 2012), der er udviklet af den engelske kriminalforsorg og henvender sig til indsatte og tilsynsklienter med et misbrug af narkotika. Programmet bygger på kognitiv adfærdsterapi og social indlæringsterapi. Det omfatter 20 individuelle, motiverende samtaler af i alt 32,5 timers varighed. Samtalerne holdes over en periode på 18-36 uger. En effektevaluering kan ikke påvise nogen sikker kriminalpræventiv effekt af programmet, men dette kan skyldes, at det er under halvdelen af de misbrugere, der deltog i programmet i undersøgelsesperioden, der fuldførte det (ibid.). Der er ikke i England gennemført en evaluering af programmet med fokus på misbrug og recidiv.

³² Af samme rapport fra Center for Rusmiddelforskning fremgår det, at særligt følgende kendetegn har betydning for at opnå en positiv effekt af behandlingsprogrammer for indsatte med et alkohol- eller narkotikamisbrug: individuel rådgivning, adskillelse fra indsatte i resten af fængslet, fokus på det personlige ansvar, systematisk fastholdelse af programmets aktiviteter, klare regler og strukturer, klar organisering, erfarne behandlere, kontinuerlig fremgang og et sammenhængende forløb.

Der findes yderligere en svensk effektevaluering af behandlingsprogrammet *Våga Välja* (Danielsson et al. 2008). Programmet er oprindeligt udviklet i den canadiske kriminalforsorg,³³ og det anvendes over for indsatte med et narkotikamisbrug. Ligesom PRISM bygger programmet på kognitiv adfærdsterapi og social indlærings terapi, og det omfatter 36 lektioner af hver tre timers varighed. Ifølge evalueringen er recidivet 14 pct. lavere for indsatte, der har deltaget i programmet, end for indsatte i en sammenlignelig kontrolgruppe (ibid.). Der er dog det problem ved evalueringen, at forsøgsgruppen kun omfatter dem, som har fuldført programmet, hvilket er med til at overdrive den kriminalpræventive effekt. En mindre evaluering fra Canada viser en tendens til, at programmet kan reducere recidivet blandt deltagerne, men der kan ikke på baggrund af denne evaluering konkluderes noget sikkert om den præventive effekt (Grant et al. 2003).

I 2007 gennemførte Justitsministeriets Forskningskontor en evaluering af den kriminalpræventive effekt af at idømme spiritusbilister en betinget dom med vilkår om alkoholistbehandling i stedet for en kort ubetinget dom (Nielsen & Kyvsgaard 2007). Af evalueringen fremgår det, at recidivrisikoen efter en toårig observationsperiode var signifikant større for de spiritusbilister, der blev idømt en ubetinget dom frem for en betinget med vilkår om behandling, for så vidt angår alle former for ny kriminalitet. Med hensyn til spiritusbilisternes recidiv til spirituskørsel var der alene en signifikant reduktion i recidivrisikoen efter et år, men ikke efter to år. Det skal understreges, at undersøgelsens resultater kan være påvirket af et selektionsbias, idet personerne i forsøgsgruppen skulle være motiverede for at deltage i alkoholistbehandlingen, og idet kriminalforsorgen skulle vurdere, at de havde et behandlingskrævende misbrug. Dette var ikke tilfældet for personerne i kontrolgruppen. Dette selektionsbias kan påvirke resultaterne i såvel positiv som i negativ retning.

Home Office i England har gennemført en proces- og effektevaluering af pilotprojektet *Alcohol Arrest Referral (AAR) pilot schemes* (Blakeborough & Richardson 2012). Målgruppen er personer over 18 år, der anholdes for alkoholrelaterede lovovertrædelser i aften- eller nattetimerne. Som led i projektet udfyldes et skema for hver af de anholdte med en vurdering af deres alkoholforbrug og af risikoen for kriminalitet under alkoholpåvirkning samt information om kriminalitet begået inden for de seneste seks måneder. Herudover indeholder skemaet en vurdering af den pågældendes motivation for forandring. Samtlige vurderinger bygger på standardiserede måleredskaber. Selve AAR indsatsen er kortvarig og består af en samtalesession med en alkoholbehandler, som skal hjælpe med at identificere skadelige alkoholvaner og med at finde metoder til at reducere alkoholindtaget. Sessionen kan blive fulgt op af flere, hvis den anholdte ønsker det. I effektevalueringen sammenlignes projektdeltagerens risiko for at blive arresteret i en periode af seks måneder før interventionen til seks måneder efter med den tilsvarende risiko for en historisk, matchet kontrolgruppe (ibid.). Af resultaterne fremgår, at AAR skemaerne kan medføre en lille reduktion i recidivet med hensyn til anholdelse for alkoholrelaterede forbrydelser, men der kan ikke påvises en generel recidivhæm-

³³ I Canada kaldes programmet OSAPP (Offender Substance Abuse Pre-release Program) og i en modificeret version HISAP (High Intensity Substance Abuse Program).

mende effekt. Det skal bemærkes, at størstedelen af personerne i eksperimental- og kontrolgruppen kun blev anholdt den ene gang i observationsperioden, og at det derfor kræver en stor effekt at indsatsen, for at forskellen mellem grupperne vil blive statistisk signifikant.

Til sidst skal nævnes et andet engelsk pilotprojekt, *Drug Interventions Programme Pilot* (Home Office 2007). Formålet med det er at mindske risikoen for, at unge starter en misbrugskarriere. En del af projektet går ud på at give de unge en mentor, der skal hjælpe og vejlede dem til at undgå et misbrug og motivere dem til fortsat uddannelse m.v. En anden del af projektet består i urinprøvekontrol med henblik på at fastslå, hvorvidt de, der arresteres, er påvirkede af narkotika. Endelig er der som en del af projektet anvendt en ny sanktion, der omfatter et særligt vilkår om behandling. Sidstnævnte er imidlertid blevet anvendt i så beskedent et omfang, at der ikke kan konkluderes noget om effekten af det. En evaluering af de to andre dele af projektet kan ikke påvise nogen positiv effekt med hensyn til en reduktion i brugen af narkotika, hvilket for så vidt angår urinprøvekontrol svarer til det, der tidligere er påvist i international forskning (MacKenzie 2002). I USA er der eksempelvis gennemført et forsøg med urinprøvekontrol af tilsynsklienter, hvor brug af narkotika i tilsynsperioden med stor sandsynlighed vil medføre genanbringelse. Antagelsen var, at truslen om hyppig urinprøvekontrol ville have en præventiv effekt på klienternes misbrug og recidiv, men dette viste sig ikke at være tilfældet (ibid.).

2.11. Særligt om drug courts

I udlandet anvendes såkaldte *drug courts*, dvs. særlige domstole, der har mulighed for at idømme kriminelle alkohol- og narkotikamisbrugere individuelt tilpassede sanktioner med intensiv behandling og mulighed for at føre kontrol med fuldbyrdelsen af sanktionerne. Tiltaget er oprindeligt udviklet i Florida i 1989, men det bliver nu anvendt i vidt omfang både i og uden for USA. En omfattende metaanalyse, der inkluderer 154 effektevalueringer fra bl.a. USA, Australien, New Zealand og Canada, finder, at recidivet er 50 pct. i kontrolgrupperne, der er dømt ved en almindelig domstol, mens det er 38 pct. i eksperimentalgrupperne, der er idømt behandling ved en drug court (Mitchell et al. 2012a).³⁴ Den finder dog samtidig, at den kriminalpræventive effekt er knap så stor for unge lovovertrædere (se evt. også Belenko 2001). Andre metaanalyser kan ikke påvise en effekt af tiltaget over for unge lovovertrædere, men finder tilsvarende, at det mindsker recidivet blandt voksne (Wilson et al. 2006; Latimer et al. 2006; Aos et al. 2011).

At de særlige domstole reducerer tilbagefaldet til ny kriminalitet fremgår også af en amerikansk effektevaluering, der ikke er omfattet af ovennævnte metaanalyse (Rempel et al. 2012). Målt ved hjælp af selvrapporeret kriminalitet er det 49 pct. af dem, der er blevet dømt ved en drug court, og 64 pct. af dem i kontrolgruppen, der senere begår kriminalitet. Det fremgår yderligere, at blandt de misbrugere, der begår ny kriminalitet, begår de, der er dømt ved en drug court, kun halvt så mange

³⁴ På baggrund af en senere metaanalyse, der finder tilsvarende effekt, estimeres det, at drug courts forhindrer 184 fængslinger per 1.000 behandlede sager (Sevigny et al. 2013).

kriminelle handlinger per person, som dem, der er dømt ved en traditionel domstol. Med hensyn til den registrerede kriminalitet er recidivet henholdsvis 52 pct. og 62 pct. blandt dem, der er dømt ved en drug court, og dem, der ikke er det. Sidstnævnte forskel er ikke statistisk signifikant, hvilket kan bero på antallet af observationer, idet andre evalueringer og metaanalyser typisk også påviser en forskel i recidivet på cirka ti procentpoint mellem eksperimental- og kontrolgruppe. Undersøgelsen tyder dermed på, at den særlige domstolsmodel med hyppige retsmøder, samtaler med dommeren, test for misbrug, særlige sanktioner m.v. har en recidivhæmmende effekt.

I Norge (Oslo og Bergen) er der gennemført en forsøgsordning, hvor narkomaner, der dømmes for narkotikarelateret kriminalitet, i stedet for en ubetinget fængselsstraf kan idømmes en betinget straf med vilkår om at indgå i et narkotikaprogram med domstolskontrol. Formålet med ordningen er at forebygge recidiv og fremme rehabilitering samt at udvikle eksisterende hjælpe- og behandlingstilbud for dem, der er omfattet af ordningen (Kriminalomsorgen 2012). For at indgå i programmet er det en forudsætning, at den dømte selv ønsker at gøre noget ved sin situation, og at vedkommende indvilliger i straffypen. Herudover er det en fordel, hvis der er ro omkring den dømtes boligsituation. Når en dom iværksættes på et af de etablerede centre afholdes en uformel iværksættelsessamtale mellem den dømte og den dommer, der skal følge vedkommende gennem programmet. Forinden har den dømte fået lavet en personundersøgelse, og det er dommen og undersøgelsen, der er udgangspunktet for samtalen. Samtidig aftales et tidspunkt for, hvornår den dømte skal møde i retten for at tale med dommeren igen. Det første møde finder sted to til tre måneder efter iværksættelsessamtalen, hvorefter der typisk er tre til fire måneder mellem møderne. De kan dog holdes hyppigere, hvis der er behov for yderligere opfølgning. Statens Institutt for Rusmiddelforskning har evalueret ordningen, og erfaringerne viser, at de dømte har stor respekt for domstolene, og at møderne bliver anderledes positive, når der holdes en iværksættelsessamtale og formelle retsmøder (ibid.). Det er dog vigtigt, at det er den samme dommer, der følger den dømte gennem hele programmet. Erfaringerne viser også, at tiltaget ikke egner sig så godt i de tilfælde, hvor den dømte foruden misbrugsproblemer har store problemer med vold. Der kan desuden opstå vanskeligheder i forløbet, hvis den dømtes sag omhandler store mængder af narkotika, da der ofte vil være mange penge involveret. Det kan betyde, at den dømte har stor gæld til miljøet eller omvendt. Der peges også på, at der ikke er tilstrækkelige tilbud til dømte, der foruden misbrugsproblemer lider af psykiske problemer.

Statens Institutt for Rusmiddelforskning har interviewet de første 115 klienter i det norske program et år og to år efter programmets start. Godt en tredjedel af klienterne gennemførte programmet med domstolskontrol, hvilket anses for at være en stor andel målgruppen taget i betragtning. Herudover var recidivet blandt dem lavere to år efter programmets start end det generelle recidiv blandt personer, der gentagne gange er dømt for narkotikarelaterede forbrydelser (Falck 2014). Det kan dog ikke alene på den baggrund konkluderes, at programmet har en kriminalpræventiv effekt.

I Danmark har domstolene mulighed for at idømme misbrugere betingede domme med vilkår om behandling m.v., ligesom det er muligt at indføre særlige behandlingstiltag.³⁵ I forhold til de udenlandske drug courts er den væsentligste forskel, at der i drug courts sker en systematisk opfølgning fra domstolens side via de gentagne retsmøder, og at dommerne gennemgår et uddannelsesforløb, der skal gøre dem bedre i stand til at idømme den rette behandling og følge op på, hvordan det går med den. Til drug courts er der foruden dommerne knyttet et helt hold af anklagere, forsvarere, sagsbehandlere, socialarbejdere og behandlere, som kan deltage i processen. Derudover opfordres den dømtes familie til at deltage i retsmøder og andre begivenheder i forbindelse med behandlingen, herunder 'graduation', dvs. det sidste retsmøde, hvor behandlingen formelt afsluttes. Er der tale om unge misbrugere eller forældre med misbrugsproblemer er der yderligere lagt vægt på rådgivning, f.eks. i forhold til uddannelse og et stabilt familieliv (se www.ncjrs.gov, U.S. Department of Justice for yderligere information).³⁶

2.12. Afskrækkelsesprogrammer

Scared Straight er navnet på en amerikansk dokumentarfilm fra 1978. Filmen følger 17 ungdomskriminelle ind i Rahway statsfængsel i New Jersey og viser de unges møde med en gruppe livstidsfanger. Fangerne beretter på dramatisk vis om fængselslivets realiteter – ydmygelser, vold og homoseksuel voldtægt. Hensigten med mødet er åbenlys: De unges skal afskrækkes fra at begå ny kriminalitet. Logikken i et sådant tiltag appellerer til langt de fleste mennesker, for hvem ville ikke blive skræmt ved tanken om at ende blandt livstidsfanger. I filmen hævdes det da også, at det sker: Filmens kommentator, skuespilleren Peter Falk, bedre kendt som kommissær Columbo, fortæller således, at mere end 8.000 unge har deltaget i tilsvarende seancer, og at 80-90 pct. af dem er blevet lovlydige. På den baggrund er det forståeligt, at både filmen og programmet bliver en eksportvare. Såvel i Danmark som i Norge påbegyndes senere tilsvarende virksomhed med unge lovovertrædere.

Allerede inden filmen blev vist i USA, forelå der imidlertid videnskabelig dokumentation for det problematiske ved denne type tiltag, og siden er dokumentationen vokset. En metaanalyse, der er baseret på ni undersøgelser, som alle har et meget solidt design, konkluderer, at afskrækkelsesprogrammer ikke har en positiv kriminalpræventiv effekt (Petrosino et al. 2013). Tværtimod kan de være kontraproduktive, idet deltagelse i sådanne programmer risikerer at øge de unges risiko for efterfølgende at begå kriminalitet. James O. Finckenauer, der var den første til kritisk at undersøge

³⁵ Der kan nævnes, at der i de tidligere Frederiksborg og Fyns Amt (senere også i Vejle Amt) er gennemført et forsøg med behandling som alternativ til frihedsstraf for kriminelle stofmisbrugere. Behandlingsforløbet startede som døgnbehandling med efterfølgende ambulante behandling eller opfølgning. Forsøget viste dog, at det var meget vanskeligt at fastholde klienterne i behandlingen, idet tre fjerdedele af i alt 76 forløb blev afbrudt i utide. På denne baggrund blev det besluttet at standse forsøget (Storgaard 1999).

³⁶ Det kan tilføjes, at der i USA også findes mental health courts, der er konstrueret på samme måde som drug courts, men selvsagt angår lovovertrædere med psykiske problemer. Også disse domstole har vist sig at mindske kriminalitetsrisikoen i sammenligning med almindelige domstole, se <http://www.urban.org/publications/412603.html>. Fænomenet omtales ikke nærmere her, da relevansen heraf er usikker i en dansk kontekst.

mirakelhistorien fra Rahway fængslet, beskriver det som en boomerangeffekt: Frem for at blive afskrækket kan marginaliserede unge romantisere og glorificere de erfarne fanger, og konfrontationen kan opfattes som en udfordring til at vise styrke og upåvirkelighed (Finckenauer 1982). Det, andre kan opfatte som frastødende, kan indeholde elementer, som virker tiltrækkende på unge i en anden livssituation.

En opdateret version af ovennævnte metaanalyse, der er accepteret som et Campbell Systematic Review, viser det samme, som den tidligere analyse: At afskrækkelsesprogrammer overordnet set gør mere skade end gavn. Den undersøger herudover, om der er forskel i effekten af de meget tidlige programmer og de senere, idet de med tiden kan være forbedret og revideret (Petrosino et al. 2013). Der er imidlertid ingen tegn på, at effekten har ændret sig i de 16 år, der er fra den første til den sidste af de evalueringer, reviewet er baseret på. En tredje metaanalyse peger på, at afskrækkelsesprogrammer for unge øger risikoen for recidiv med 13 pct. (Aos et al. 2001, se evt. også Welsh & Rocque 2014; Lipsey 2009).

I Danmark arbejdede man med fængselskonfrontation i begyndelsen af 1990'erne. Det sluttede, efter en opgørelse viste, at mange af de unge recidiverede (Kiberg 1992). I Norge holdt man også op efter nogle år først og fremmest af etiske grunde (Storvoll et al. 1998).

Et andet tiltag, der ligeledes primært sigter mod at afskrække unge lovovertrædere fra fortsat kriminalitet, er kortvarige fængselsophold. Det er denne tankegang, der ligger bag amerikanske forsøg med *shock probation* og *shock parole*, hvor unge – typisk førstegangskriminelle – i forbindelse med et tilsyn kortvarigt placeres i et fængsel med henblik på at give dem et chok. Indespærringen finder typisk sted i starten af en tilsynsperiode, og der er ikke yderligere programvirksomhed forbundet. Visse undersøgelser peger på, at denne form for sanktion er uden effekt, mens andre finder en negativ – altså kriminogen – effekt (Vito 1984; MacKenzie 2002; Lipsey & Cullen 2007).

Der skal i den forbindelse også peges på, at der i USA er arbejdet med intensive tilsyn, hvor intensiteten i høj grad vedrører en øget kontrol af klienten. jf. afsnit 2.13. Denne tilgang har også en vis lighed med programmer, der sigter på at afskrække klienten.

En tredje form for tiltag, der til dels har et afskrækkende sigte, er boot camps. Denne særlige måde at afsone på er behandlet i afsnit 2.20.

Sammenfattende kan det siges, at der i dag er god dokumentation for, at tiltag, der alene anvender afskrækkelse som middel til at forebygge unges kriminalitet, i bedste fald er uden kriminalpræventiv effekt og i værste fald kontraproduktive (Kim et al. 2013b).

2.13. Tilsyn

De former for tilsyn, der omtales i det følgende, er ikke i alle tilfælde sammenlignelige med indholdet i den danske tilsynsvirksomhed. Den internationale forskningslitteratur omhandler almindeligt tilsyn og en mere intensiv form for tilsyn, hvor der i større omfang gennemføres kontrol med klienten, herunder hyppigere besøg af tilsynsførende, aflæggelse af urinprøver og beskæftigelseskontrol. Det er forskelligt, om der også indgår et støtte- eller behandlingselement i det intensive tilsyn. Tilsynsvirksomhed, der tager udgangspunkt i RNR-modellen er også undersøgt, ligesom tilsyn, der er eller kan være kombineret med et kortvarigt fængselsophold, er det.

Det er generelt vanskeligt at vurdere effekten af den *almindelige form for tilsyn*, da det er problematisk at finde en sammenlignelig kontrolgruppe (Clausen 2006). Hertil kommer, at indholdet i tilsynsvirksomheden ikke i alle tilfælde er veldokumenteret, hvilket vanskeliggør en undersøgelse af effekten af de forskellige former for indsats under tilsynet (Brottsförebyggande rådet 2010b). I en ældre undersøgelse af det svenske skyddstilsyn forsøges vanskelighederne ved at finde en egnet kontrolgruppe til undersøgelse af effekten af tilsyn løst ved at kontrollere for risikofaktorer med henblik på at gøre forsøgs- og kontrolgruppe sammenlignelige (Bondeson 1977). Undersøgelsen viser, at andelen med ny kriminalitet er størst blandt personer idømt tilsyn i kombination med en ubetinget dom, mindre blandt dem, der er idømt en betinget dom med vilkår om tilsyn, og mindst blandt personer idømt en betinget dom uden vilkår om tilsyn. Resultatet er det samme, når der kontrolleres for risikofaktorer (ibid.).

I et nyere studie fra England og Wales er effekten af tilsyn ved prøveløsladelse undersøgt ved hjælp af en særlig metode (Lai 2013). I undersøgelsen bruges fængselsstraffens længde til at konstruere en kontrolgruppe, da det er straffelængden, der afgør, om den dømte underlægges tilsyn eller ej. Personer, der idømmes fængselsstraffe af mindst ét års varighed, skal i tilsyn, mens tilsvarende ikke gør sig gældende for personer, der er idømt fængsel på under ét år. I undersøgelsen sammenlignes ved hjælp af *regression discontinuity design* (RDD) recidivet blandt personer, der er idømt en dom, som er henholdsvis lidt kortere eller lidt længere (plus/minus 1-3 mdr.) end 1 år. Kun personer med højst én tidligere dom indgår i analysen. Undersøgelsen viser en signifikant reduktion i recidivet for personer underlagt tilsyn, når recidivet måles fra løsladelsestidspunktet og over en periode på henholdsvis et og to år (reduktion 15-20 procentpoint), men ikke efter tre år (ibid.).

I Danmark kan spørgsmålet om vilkår om tilsyn afgøres i retten i forbindelse med en betinget dom eller administrativt i forbindelse med en prøveløsladelse eller en betinget benådning. Vilkår om tilsyn indebærer både støtte og kontrol. Støtten kan eksempelvis bestå i hjælp med boligforhold og uddannelses- og arbejdssituationen, mens den mere kontrollerende del omfatter regelmæssige møder i hjemmet eller hos den tilsynsførende samt det forhold, at lovovertræderen skal orientere om ændringer i opholdsadresse eller forsørgelsesgrundlag. En dansk evaluering fra 1998 belyser tilsynsklienternes vurdering af tilsynet, herunder dets forløb og virkning, samt de tilsynsførendes erfa-

ringer med tilsynsarbejdet. Undersøgelsen, der ikke er en effektevaluering, viser, at størstedelen af de tilsynsklienter, der har deltaget i en spørgeskemaundersøgelse, er tilfredse med deres tilsyn og vurderer, at tilsynet på en eller flere måder har hjulpet dem (Kyvsgaard 1998b). Bortfaldet i spørgeskemaundersøgelsen var dog stort.

I 2011 blev der foretaget en mindre undersøgelse af den danske tilsynsvirksomhed i kriminalforsorgen. Denne undersøgelse angår ikke effekter af tilsynsvirksomheden, men har fokus på tilsynssamtalens indhold, formål og rammer. Kriminalitet synes at være et fokusområde i tilsynssamtalerne, men der eksisterer dog ikke klare metoder for arbejdet hermed. I undersøgelsen karakteriseres af-dækning af behov, indsats og opfølgning under tilsynsforløbene som værende individuelt tilpasset (Rönnelind et al. 2011). Det skal tilføjes, at Rockwool Fondens Forskningsenhed er i gang med at undersøge effekten af kriminalforsorgens tilsynsvirksomhed. Resultaterne fra denne undersøgelse forventes offentliggjort i løbet af 2015.

Med hensyn til effekten af *intensivt tilsyn* findes der flere og mere robuste – internationale – undersøgelser.

Et klassisk studie af effekten af intensivt tilsyn er foretaget af Petersilia og Turner (Petersilia & Turner 1993b; 1993a). Heri sammenholdes omfanget af ny kriminalitet begået af personer under henholdsvis intensivt tilsyn og almindeligt tilsyn. Undersøgelsen peger på, at intensivt tilsyn kan øge opdagelsesrisikoen for vilkårsovertrædelser, men finder ikke belæg for, at denne form for tilsyn har en kriminalpræventiv effekt, idet antallet af nye arrestationer efter et år er noget større (dog ikke signifikant større) i forsøgsgruppen end i kontrolgruppen. Et lignende resultat ses, når der måles på antallet af genindsættelser i arresthus eller fængsel (ibid.).³⁷ Samme konklusioner findes i en evaluering af et program med intensivt tilsyn, der er målrettet unge prøveløsladte (Giblin 2002).

En gennemgang af metaanalyser, der angår effekten af flere former for rehabiliterende tiltag, omfatter også effekten af intensivt tilsyn (Lipsey & Cullen 2007). Den kriminalpræventive effekt af at intensivere tilsynet vurderes her som positiv, men beskedent (ibid.). Der indgår dog ikke uddybende oplysninger om det nærmere indhold i det intensiverede tilsyn. Når der fokuseres på intensivt tilsyn, som alene indeholder kontrolelementer, viser en metaanalyse fra Washington State Institute for Public Policy derimod ikke klare, signifikante effekter af (Aos et al. 2011). Denne analyse er baseret på 14 undersøgelser. Tilsvarende resultat ses i en anden metaanalyse vedrørende effekten af intensivt tilsyn, hvor de kontrollerende elementer er dominerende. På baggrund af 47 undersøgelser beregnes en effektstørrelse på 0,06, hvilket indikerer et svagt større recidiv blandt personer i forsøgsgruppen (Gengreau et al. 2000). Også i Marylandrapporten vurderes intensivt tilsyn at høre blandt tiltag, der ikke virker (MacKenzie 1998). Denne konklusion synes at være uafhængig af, om

³⁷ Omfanget af genindsættelser hænger dog nøje sammen med antallet af vilkårsovertrædelser. Dette gælder ikke i helt samme grad for antallet af arrestationer, som dog ikke er helt uafhængigt af antal vilkårsovertrædelser.

det intensive tilsyn angår unge eller voksne lovovertrædere (Aos et al. 2011; Farrington & Welsh 2005). For så vidt angår effekten af intensivt tilsyn til alene unge lovovertrædere, peger en art overmetaanalyse, som er baseret på andre metaanalyser, på en mindre positiv effekt (ϕ -0,07) (Kim et al. 2013b). I denne undersøgelse indgår der metaanalyser vedrørende syv forskellige former for tilsyn, herunder intensivt tilsyn både som alternativ til fængselsstraf og som tillæg til almindeligt tilsyn, men separate resultater i for de enkelte former for tilsyn omtales ikke.

Såfremt det intensive tilsyn indebærer øgede *behandlingstiltag under tilsynsperioden*, tyder forskning på, at indsatsen har en kriminalpræventiv effekt (MacKenzie 2002).

I Marylandrapporten vurderes intensivt tilsyn kombineret med behandling eller støttende tiltag over for unge lovovertrædere som et ”lovende tiltag” (MacKenzie 1998). Senere metaanalyser, der er foretaget af Washington State Institute for Public Policy på baggrund af 17 studier af effekten af intensivt tilsyn, som også omfatter betingelser om deltagelse i behandlingsprogrammer, finder en relativ stor effektstørrelse (-0,205) (Aos et al. 2011; Drake 2011).³⁸

Også i en engelsk kontekst ses kombinationen af intensivt tilsyn og behandling. Programmet *Intensive Supervision and Surveillance Program (ISSP)* retter sig mod 10-17-årige lovovertrædere, som gentagne gange har begået alvorlig kriminalitet, og som enten er idømt en betinget dom eller er under prøveløsladelse. Indsatsen er af seks måneders varighed og inkluderer kontrollerende elementer, herunder daglig kontakt mellem den tilsynsførende og den unge samt overvågning af den unges færden, f.eks. via elektronisk fodlænke. Foruden denne kontrol indgår også programvirksomhed, som den unge skal deltage i mindst fem timer dagligt på hverdage i de første tre måneder og mindst en time dagligt i den resterende tid. Programvirksomheden omfatter eksempelvis uddannelse, færdighedstræning, familiestøtte, behandling for alkohol- eller stofmisbrug og rådgivning. En effekt-evaluering af ISSP kan generelt set ikke påvise en kriminalpræventiv effekt. Dog ser programmet ud til at have en positiv effekt for nogle undergrupper, nemlig piger og de mest kriminelt belastede unge. Dette resultat findes dog alene ved måling efter et år, men ikke efter to år, hvilket tyder på, at programmets kriminalpræventive effekt ikke er langvarig (Gray et al. 2005).

Et andet studie af effekten af intensivt tilsyn i kombination med behandling eller støtte, som ligeledes er rettet mod unge, undersøger bl.a. den kriminalpræventive effekt af denne tilsynsform som alternativ til fængsling (indespærring) og finder, at der ikke er forskel i recidivet blandt de to grupper af unge (Wiebush 1993). Datagrundlaget i undersøgelsen er dog ret begrænset.

Kombinationen af intensivt tilsyn og resocialiserende tiltag ses også i *Day Reporting Centers (DRC)*, som er institutioner, hvor lovovertrædere skal møde i dagtimerne hver dag, og hvor der er mulighed for forskellige typer af behandling, hjælp til jobsøgning og andre former for støtte. Delta-

³⁸ Se også hjemmesiden <http://www.wsipp.wa.gov/BenefitCost>

gerne kan være idømt forskellige typer af sanktioner og befinde sig forskellige steder i straffeprocessen. Det kan være fx være personer, der endnu ikke har været for retten, personer der er idømt en betinget dom, eller personer der er prøveløsladt. En evaluering af effekten af DRC sammenlignet med intensivt tilsyn i New Jersey for en målgruppe bestående af personer, som i begyndelsen af deres prøveløsladelsesperiode har overtrådt et vilkår, som er arbejdsløse, og som har minimum tre måneder tilbage af deres tilsynsperiode, finder ikke en kriminalpræventiv effekt af DRC (Boyle et al. 2013). Faktisk ses et højere recidiv blandt forsøgsgruppen end kontrolgruppen, når der måles i en opfølgingsperiode på seks måneder. Denne forskel findes imidlertid ikke, når observationsperioden udvides til 18 måneder. Undersøgelsen er baseret på et randomiseret design, hvor et computerprogram på tilfældig vis fordeler personer i målgruppen, som er villige til at deltage i programmet, til enten forsøgs- eller kontrolgruppe (ibid.). Tiltag som DRC indeholder dog flere typer af indhold – foruden tilsynsvirksomhed indgår som sagt også jobsøgning og øvrige støttende elementer – og da evalueringen ikke indeholder informationer om betydningen af disse elementer, fx om den negative kriminalpræventive effekt skyldes, at der ikke blev leveret jobstøtte, eller om det skyldes typen af jobstøtte, er det vanskeligt at vide, hvad resultatet er et udtryk for (se også Duwe 2013).

I relation til tilsyn findes de største kriminalpræventive effekter i forbindelse med *tilsynsvirksomhed baseret på RNR-principperne*. Denne form for tilsyn indeholder en indledende vurdering af klientens risiko og behov, som lægges til grund for den nærmere planlægning af tilsynsvirksomheden.³⁹

En metaanalyse, baseret på seks undersøgelser af effekten af denne form for tilsyn, finder en effektstørrelse på -0,303, som svarer til en reduktion i recidivet på 16 procentpoint (Drake 2011). Tilsvarende finder en nyere metaanalyse på dette område en effektstørrelse på -0,267.⁴⁰

Et eksempel på en sådan praksis ses i et canadisk program, hvor de tilsynsførende blev uddannet i at anvende en RNR-model (*Strategic Training Initiative in Community Supervision (STICS)*). Uddannelsen af de tilsynsførende bestod af 11 moduler fordelt over tre dage. Blandt 80 tilsynsførende blev 51 tilfældigt udtaget til at deltage i programmet. Alle 80 tilsynsførendes tilsynssamtaler blev efterfølgende optaget på bånd, henholdsvis ved programmets start samt tre og seks måneder efter. På denne baggrund ses i evalueringen, at tilsynsførende, der er undervist i RNR-modellen, også følger principperne bag denne model i markant større udstrækning end de øvrige tilsynsførende. Desuden ses recidivet over en toårig observationsperiode at være signifikant lavere blandt klienter (25 pct.) hos tilsynsførende uddannet i RNR til sammenligning med klienter (41 pct.) hos de øvrige tilsynsførende (Bonta 2010; Bonta et al. 2011; Bonta et al. 2010). Tilsvarende finder en evaluering af implementering af RNR-principperne i tilsynsvirksomhed i Maryland en markant reduktion i tilbagefaldet til kriminalitet blandt klienter hos tilsynsførende, der er undervist i RNR-modellen, sammenlignet med en kontrolgruppe (hhv. 30 pct. og 42 pct. recidiv). Desuden finder evalueringen tegn på,

³⁹ Se mere om RNR-princippet i Jørgensen et al. 2012.

⁴⁰ Se hjemmesiden <http://www.wsipp.wa.gov/BenefitCost>

at tilsynsvirksomhed med udgangspunkt i RNR også medvirker til at reducere antallet af vilkårs-overtrædelser (35 pct. i eksperimentalgruppen og 40 pct. i kontrolgruppen registreres for vilkårs-overtrædelser) (Taxman 2008).

Der findes flere typer af tilsynsvirksomhed, som følger RNR-modellen, herunder f.eks. den ovenfor nævnte Strategic Training Initiative in Community Supervision (STICS), men også *Effective Practices in Community Supervision* (EPICS) og *Staff Training Aimed at Reducing Re-arrest* (STARR). Disse programmer indebærer, at de tilsynsførende uddannes i evidensbaseret viden om RNR og i, hvordan denne viden omsættes til praksis m.v. Der eksisterer en hel del evalueringer af disse programmer, som peger på en effekt i form af mindsket recidiv, i nogle tilfælde dog kun over for visse grupper af lovovertrædere (fx lovovertrædere med enten høj eller lav recidivrisiko), eller når programmet anvendes i kombination med andre metoder (fx motivational interviewing (MI), se bl.a. Lowenkamp et al. 2014; Robinson et al. 2012; Latessa et al. 2013; Drake 2013). Det kan være af betydning for effekten at medtænke den organisatoriske kontekst, når sådanne nye tilsynsformer implementeres (Taxman 2013). Yderligere findes forskellige versioner af programmerne, herunder eksempelvis EPICS with Families, som inkorporerer dele af familiebaserede interventioner, idet familiemedlemmer også oplæres i modellen. Der eksisterer positive erfaringer fra et pilotforsøg med denne familieorienterede version af EPICS, mens en egentlig evaluering er undervejs (Labrecque et al. 2014).

Inden for tilsynsvirksomhed, der er tilrettelagt ud fra klientens risiko og behov, er der også undersøgelser af, hvorvidt antallet af klienter per tilsynsførende er af betydning for klienternes recidiv (Jalbert & Rhodes 2012; Barnes et al. 2012). I en undersøgelse anvendes difference-in-difference-metoden til at sammenligne udviklingen i recidiv blandt klienter hos tilsynsførende, som i en periode tildeles færre klienter (54 i gennemsnit) end normalt, med klienter hos tilsynsførende, som oprettholder det sædvanlige antal klienter (106 i gennemsnit). Undersøgelsen, der er baseret på et randomiseret design, viser en større kontakt mellem klient og tilsynsførende for klienter hos tilsynsførende med reduceret klientantal samt en mindre stigning i antallet af vilkårsovertrædelser og en væsentlig reduktion i recidivet for disse klienter (Jalbert & Rhodes 2012). Et andet studie, som alene angår tilsynsklienter, hvis recidivrisiko er vurderet til at være meget lav, finder, at antallet af klienter for den tilsynsførende ikke påvirker klienternes recidiv (Barnes et al. 2012). Denne undersøgelse har ligeledes et randomiseret design.

I Sverige blev der i 2011 iværksat et pilotprojekt, hvor tilsynsvirksomheden bygger på RNR-principperne. Der foreligger endnu ikke forskningsbaseret evaluering af dette.

I Danmark udgav en arbejdsgruppe under kriminalforsorgen i 2011 en rapport om anvendelse af RNR-principperne i tilsyn, som også indeholdt forslag til forskellige modeller (Kriminalforsorgen 2011a). Kriminalforsorgen er i gang med at implementere RNR-principperne i tilsynsarbejdet, idet

alle tilsynsførende med udgangen af første kvartal 2015 vil være uddannet i brugen af risiko- og behovsvurderingsredskabet LS⁴¹/RNR. Derudover uddannes alle tilsynsførende i den nye tilsynsmodel Motiverende Samtaleintervention i Kriminalforsorgen (MOSAIK), som er inspireret af og udviklet på baggrund af den canadiske tilsynsmodel STICS. Uddannelse af tilsynsførende i den nye tilsynsmodel MOSAIK er påbegyndt ultimo 2014 og afsluttes i første halvår 2016. RNR i KiF udrolles efter en såkaldt stepped-wedge model, som betyder, at implementeringen foregår tidsmæssigt forskudt. Den trinvis implementering skaber et godt grundlag for en evaluering af den kriminalpræventive effekt af den nye tilsynsmodel. De første resultater af en effektevaluering forventes at foreligge i starten af 2016.⁴²

2.14. Restorative justice

Betegnelsen *restorative justice* (RJ) bruges om alternative konfliktløsningsmodeller, der kan omfatte såvel et alternativ til en traditionel domstolsbehandling som et alternativ til traditionelle sanktioner. Tankegangen bag RJ er, at en konflikt bedst løses af de parter, som er direkte involveret i den, dvs. offer og gerningsperson. Med RJ er fokus lagt på genoprettelse og udbedring af skaden frem for straf og hævn. Betegnelsen 'genoprettende retfærdighed' dækker nogenlunde det engelske begreb.

I dansk sammenhæng er RJ tankegangen bl.a. kommet til udtryk i forbindelse med først et geografisk begrænset forsøg og siden 1. januar 2010 en permanent og landsdækkende ordning med konfliktråd i straffesager. Frem til og med tredje kvartal af 2013 er der siden den permanente ordnings ikrafttræden gennemført konfliktråd i 2561 straffesager, hvoraf en væsentlig del angår vold. (Betænkning nr. 1501 2009; se evt. også www.konfliktraad.dk).

Konfliktråd er et møde mellem offer og gerningsperson, hvor en tredjepart, en mægler, er med til at styre processen. I Danmark fungerer konfliktråd som et supplement til den almindelige sagsbehandling ved retten, men der kan dog ved strafudmålingen tages hensyn til, at den tiltalte har deltaget i konfliktråd. I de fleste andre lande fungerer mægling og deltagelse i konfliktråd derimod som alternativ til den traditionelle rettergang, og de aftaler, der indgås mellem offer og gerningsperson, træder i stedet for en strafferetlig sanktion. Det er af interesse både at vide, hvorvidt denne type tiltag har en præventiv effekt i forhold til en traditionel retssag og sanktion, og om konfliktmæglingen i sig selv har en effekt.

I lande som Storbritannien, Australien, New Zealand og Canada anvendes forskellige former for RJ (Sherman & Strang 2007). Der er tale om tiltag som *Victim Offender Mediation* (VOM), *conference*

⁴¹ Level of Service.

⁴² Sideløbende med RNR i KiF er kriminalforsorgen i færd med at implementere en RNR-baseret indsats i alle fængsler. Det er planen, at relevante medarbejdere i fængslerne uddannes i brugen af LS-RNR, således, at der fremadrettet udføres en systematisk behovs- og risikovurdering af nyindsatte. Derudover skal der i fængselsregi udvikles, afprøves og implementeres en MOSAIK-inspireret indsats.

og *circles*. VOM svarer til de danske konfliktråd med undtagelse af at fungere som alternativ til almindelig domstolsbehandling og sanktion. 'Conference' og 'circles' er en slags udvidet mægling, hvor offer og gerningsperson har mulighed for at medbringe deres pårørende eller andre, som er blevet berørt af konflikten.⁴³

Der er gennemført to evalueringer, som omhandler erfaringerne med konfliktråd i Danmark. I 2003 blev der foretaget en evaluering vedrørende forsøgsperioden 1998-2002, mens en evaluering fra 2012 angår den landsdækkende, permanente ordning (Henriksen 2003; Hansen 2012). Begge evalueringer, der bl.a. er baseret på interview med ofre og gerningspersoner, som har deltaget i konfliktråd, viser, at begge parter har haft stort udbytte af at deltage, og at de i altovervejende grad anser konfliktråd for at være vellykkede. Herudover er der gennemført et dansk ph.d.-projekt, som bl.a. omhandler de roller, ofre og gerningspersoner indtager i mæglingssituationen (Asmussen 2013). Ingen af disse undersøgelser omfatter spørgsmålet om effekten af konfliktråd, men Justitsministeriets Forskningskontor er i gang med at effektevaluere den permanente, landsdækkende ordning. Evalueringen forventes færdig inden udgangen af 2015.

En litteraturgennemgang af effektevalueringer af RJ viser, at tiltagene i særdeleshed er lovende i forhold til unge lovovertrædere (Clausen 2006). Der er endvidere flere internationale metaanalyser, der peger på, at RJ mindsker recidivrisikoen for unge med omkring 30 pct. (Bradshaw et al. 2006; Nugent et al. 2004; Bradshaw & Roseborough 2005). I en canadisk metaanalyse, der inkluderer 32 RJ-programmer, som primært er baseret på VOM og rettet mod unge lovovertrædere, findes tilsvarende en generel effekt af RJ. Her er effektstørrelsen dog mere beskedent (-0,07) (Latimer et al. 2001)⁴⁴, og i en senere international metaanalyse findes en ikke-signifikant tendens ($p=0,06$) til mindre recidiv blandt unge, der har deltaget i RJ (Aos et al. 2011). Det skal påpeges, at sidstnævnte analyse er baseret på et mindre datagrundlag, idet kun seks studier er inkluderet.

En effektevaluering af de tre former for RJ-programmer, der anvendes i England, og som inkluderer lovovertrædere i alle aldre, viser, at programmerne samlet set reducerer recidivet målt ved antallet af nye lovovertrædelser. Der er dog ikke signifikant forskel i omfanget af recidivister eller i antallet af nye alvorligere lovovertrædelser (Shapland et al. 2008). Da et af RJ-programmerne er gennemført som et egentligt eksperiment, er dette af særlig interesse. Her er potentielle sager tilfældigt fordelt mellem RJ – i form af 'conferences' – og en kontrolgruppe, som ikke modtager RJ. Fordelingen sker efter, at både offer og gerningsperson har indvilliget i at deltage i RJ, således at der ikke er forskelle i motivationen hos de to grupper. Resultaterne af dette forsøg svarer til det ovenstående, nemlig en reduktion i omfanget af ny kriminalitet, men ikke en signifikant mindskning i andelen af recidivister eller antallet af alvorligere lovovertrædelser. Reduktionen i antallet af nye lovovertrædelser er på knap 30 pct. (ibid.).

⁴³ Der henvises til bilag 3 i Betænkning nr. 1508 (2009) angående konfliktrådsordninger i de øvrige nordiske lande.

⁴⁴ Den angivne effektstørrelse er phi koefficienten, hvorfor reduktionen i recidivet er omtrent 14 pct., jf. afsnit 1.3.

Også i Australien er der gennemført egentlige forsøg på dette område. I en evaluering af de forsøg, som vedrører voksne spiritusbilister (RJ-conferences, the ReIntegrative Shaming Experiments), findes ingen klar kriminalpræventiv effekt, hverken når recidiv måles ved selvrapporert kriminalitet eller ved registreret kriminalitet. RJ lader dog til at påvirke de dømtes opfattelser og holdninger, idet de, der har deltaget i RJ, i højere grad end dem i kontrolgruppen giver udtryk for, at de har gjort en indsats for ikke at køre spirituskørsel, at de anser loven for at være legitim, og at de mener, det vil være problematisk, hvis de begik ny kriminalitet (Tyler et al. 2007). Analyser af de øvrige australske eksperimenter finder heller ingen signifikante kriminalpræventive effekter af RJ vedrørende unge, der har begået ejendomsforbrydelser, og unge, der alene har begået butikstyveri. For unge, der har begået voldskriminalitet, ses efter en etårig observationsperiode en tendens til mindre kriminalitet blandt dem, der har modtaget RJ, og efter en toårig observationsperiode en signifikant reduktion i recidivet på 41 pct. (Sherman & Strang 2007; Sherman 2003).

I en forskningsoversigt, der ikke inkluderer en metaanalyse, sammenfattes erfaringerne med RJ – primært i form af 'conferences' – i en gennemgang af 25 studier, der primært angår unge lovovertrædere (Sherman & Strang 2007). Oversigten påpeger, at RJ virker bedre, når der er tale om alvorlig kriminalitet frem for mindre alvorlig kriminalitet, og når sagen vedrører voldskriminalitet frem for ejendomsforbrydelser. I de studier, som kun vedrører voldskriminalitet, findes i intet tilfælde, at RJ øger recidivet, men i knap halvdelen af studierne er RJ forbundet med en signifikant mindsket recidivrisiko. Samme tendens til positive resultater findes ikke i de studier, der angår ejendomsforbrydelser og forbrydelser uden ofre.⁴⁵

Senest er der i regi af Campbell Systematic Review gennemført en metaanalyse af 10 effektevalueringer af RJ-conferences i USA, England og Australien. Samtlige evalueringer har et randomiseret design, hvor både ofre og gerningspersoner har indvilliget at deltage i RJ, før de er blevet tilfældigt fordelt i kontrol- og eksperimentalgrupperne (Strang et al. 2013). Analysen viser et markant lavere recidiv blandt de lovovertrædere, der har deltaget i RJ, end blandt de øvrige efter en observationsperiode på to år (-0,155). I tråd med de tidligere analyser gælder det særligt i sager om vold, mens effekten er relativt begrænset, når det drejer sig om ejendomsforbrydelser. Den kriminalpræventive effekt af RJ lader herudover til at være en smule større for voksne lovovertrædere end for unge, idet effektstørrelserne er henholdsvis -0,15 og -0,12. Dette står i modsætning til tidligere resultater. Udover at måle effekten af RJ-conferences i forhold til recidiv måles effekten i to af studierne i forhold til ofrenes tilfredshed med sagsbehandlingen m.v. Resultaterne viser, at de ofre, som deltager i RJ, er langt mere tilfredse med forløbet end ofrene i de øvrige sager (0,327). De bekymrer sig i mindre grad om, at gerningspersonen vil gentage forbrydelsen over for såvel dem som andre, og de føler i højere grad, at de har fået en oprigtig undskyldning af vedkommende for det, der er sket. Det lader

⁴⁵ De her nævnte resultater af mægling står umiddelbart i modsætning til et af dem, der er omtalt ovenfor i forbindelse med kognitive programmer. Her blev det nævnt, at en metaanalyse påpeger, at programmer med moduler med 'victim impact' har tendens til at give mere negative resultater end andre programmer. De i øvrigt positive resultater af mægling tyder på, at der med 'victim impact' skal forstås noget andet end mægling.

således til, at RJ-conferences i højere grad end den almindelige domstolsbehandling formår at hjælpe og støtte ofrene for kriminalitet til at lægge hændelsen bag sig (Strang et al. 2013).

RJ i Nordirland har fået særlig stor opmærksomhed herhjemme. I Nordirland er RJ-conferences en del af det strafferetslige system for unge lovovertrædere mellem 10 og 18 år, der erkender deres skyld. Med undtagelse af sager om mord og grov voldtægt kan RJ-conferences anvendes i alle straffesager med unge gerningspersoner. RJ anvendes også over for voksne lovovertrædere i fængsler og via lokale, ikke statslige organisationer (Barr 2013; Leonard & Kenny 2011). Justitsministeriet samarbejder aktuelt med Ulster Universitet om at udvikle et mere formelt pilotprojekt, hvor RJ-conferences kan erstatte den traditionelle domstolsbehandling i straffesager med voksne gerningspersoner. Der er gennemført en række undersøgelser af RJ i Nordirland, men det drejer sig i alle tilfælde om kvalitative interview- eller observationsstudier eller om simple recidivmålinger m.v. (Campbell et al. 2005; Tate & O'Loan 2009). Der er ikke gennemført en selvstændig effektevaluering af RJ-conferences i Nordirland, men pilotprojektet med voksne lovovertrædere fungerer på samme måde som i England, hvor der som nævnt er gennemført en solid evaluering indeholdende et egentligt eksperiment, jf. ovenfor.

I Sverige anvendes mægling bl.a. i det sociale, kriminalpræventive arbejde med unge. Der er gennemført en evaluering af effekten af mægling i forhold til recidiv i sager med gerningspersoner fra otte til 18 år, der har erkendt deres kriminalitet (Sehlin 2009). I evalueringen sammenlignes recidivet blandt unge, der har deltaget i mægling i enten Hudiksvall eller Örnköldsvik, med unge fra nabokommunerne, der ikke gjorde brug af mægling i undersøgelsesperioden. Af evalueringen fremgår, at mægling mindsker recidivrisikoen blandt de unge, men på baggrund af oplysningerne i rapporten er det dog vanskeligt at vurdere sammenligneligheden af kontrol- og eksperimentalgruppen. Årsagen er, at der indgår unge i kontrolgruppen, som ikke indgår i eksperimentalgruppen, herunder dem, som ville have afslået mægling, hvis de havde fået det tilbudt.

2.15. Samfundstjeneste

Samfundstjeneste kan i Danmark anvendes i sager, hvor en betinget dom ikke findes tilstrækkelig, dvs. som alternativ til en ubetinget fængselsstraf. Muligheden for at idømme samfundstjeneste har eksisteret i Danmark siden 1982, hvor der blev oprettet en forsøgsordning i et begrænset geografisk område. Efter i 1985 at have udvidet ordningen til at omfatte hele landet blev sanktionen i 1992 lovfæstet. Siden da er der gennemført forskellige lovændringer med henblik på at udvide brugen af ordningen.

I 2013 blev der afsagt knap 3618 domme med vilkår om samfundstjeneste, hvoraf de 1601 angik færdselsloven. Dette skal sammenholdes med, at der samme år blev afsagt knap 11.400 ubetingede domme. Samfundstjeneste er således et ikke ubetydeligt alternativ til frihedsstraf.

I Danmark er der gennemført fire effektevalueringer af samfundstjeneste. De tre første, der er gennemført, viser, at der overordnet set ikke er statistisk signifikant mindre recidiv efter samfundstjeneste end efter en ubetinget dom, men dog tendenser til en sådan forskel (Clausen 2007b; Klement 2011; Andersen 2012). For visse persongrupper er der imidlertid fundet et statistisk signifikant mindre recidiv efter samfundstjeneste. Den første evaluering, der er fra 2007, viser således, at unge (15-24-årige) færdselslovsovertrædere, som har fået samfundstjeneste, har lavere recidiv end unge færdselslovsovertrædere, der har fået en ubetinget dom. Tilsvarende gælder den del af voldsforbryderne, som er arbejdsløse (Clausen 2007). En evaluering fra 2012 viser mindre kriminalitet for alle voldsforbrydere (Andersen 2012), hvilket i nogen grad svarer til resultaterne fra 2011-evalueringen (Klement 2011). Sidstnævnte, der er fra Justitsministeriets Forskningskontor, viser således, at de, der er dømt for kriminalitet inden for det såkaldte varsomhedsområde – hvilket primært er vold, men det inkluderer også røveri, narkotikakriminalitet og sædelighedsforbrydelser – har mindre risiko for tilbagefald efter samfundstjeneste end efter en fængselsstraf. I modsætning til de øvrige evalueringer omfatter denne alene personer, der er fundet egnede til samfundstjeneste, hvorved de selektionsproblemer, der ofte vil være ved evalueringer af denne art, undgås.

I 2013 besluttede Justitsministeriets Forskningskontor at udvide evalueringen fra 2011 med flere data. Det skyldes, at den tidligere undersøgelse påviste en generel tendens til mindsket recidiv efter samfundstjeneste sammenlignet med en ubetinget dom, hvilket kan betyde, at der reelt kan være en sådan effekt, men at datagrundlaget har været for spinkelt til at kunne påvise det. Den nye undersøgelse, der er baseret på 1610 domme, hvoraf de 1021 angår betingede domme med vilkår om samfundstjeneste, viser, at der for samfundstjenestegruppen som helhed er en mindsket risiko for tilbagefald til ny kriminalitet sammenholdt med dem, der er idømt en ubetinget dom (Klement & Pedersen 2013). Den mindskede risiko for recidiv angår såvel recidiv generelt som recidiv til mere alvorlig kriminalitet. Også denne evaluering omfatter alene personer, der er fundet egnede til samfundstjeneste.⁴⁶

⁴⁶ Rapporten har fået nogen omtale i medierne, idet forskellige personer har anfægtet undersøgelsens resultat. I Politiken har ph.d. studerende Erik G. Larsen d. 8.6.2014 hævdet, at sammenligningen mellem grupperne er tvivlsom, idet der ikke er taget hensyn til, at de er dømt for forskellige former for kriminalitet. Denne kritik gentages i et interview i Jyllands-Posten d. 1.12.2014, og samme argument er også fremført af to bloggere, Jens Olav Dahlgaard og Martin Vinæs, TV2 18.11.2014. Som nævnt i et modindlæg i Politiken allerede d. 22.6.2014 er dette ikke korrekt, idet der har været gennemført en lang række analyser med henblik på at teste betydningen af de forskellige variabler, herunder også arten af den kriminalitet, der er dømt for. Indvendingen giver indtryk af, at kritikerne ikke er bekendt med det varsomhedsområde, der på undersøgelsestidspunktet var for brugen af samfundstjeneste, og som bevirker, at der netop opstår en skævhed mellem dem, der er idømt en fængselsstraf og dem, der har fået samfundstjeneste. Der vil således være relativt mange voldsdømte blandt dem med fængselsstraf, da samfundstjeneste skal anvendes over for denne gruppe med varsomhed – ikke fordi de er mere recidivtruede end andre, men af hensyn til retsfølelsen. Kvasiekperimentelle undersøgelser af den art, som evalueringen af samfundstjenesteordningen repræsenterer, baserer sig på antagelsen om, at domstolene ikke vurderer alle sager på fuldstændig samme måde, men at der vil være en vis variation mellem dommere og/eller byretter. Dette er da også i den tidligere rapport påvist at være tilfældet (Klement 2011). Når en væsentlig del af samfundstjenestedommene reelt angår varsomhedsområdet, vidner også dette om, at der kan være forskelle på, hvorledes varsomhedsanvisningen er blevet vurderet af de forskellige dommere. To andre væsentlige grunde til at idømme samfundstjeneste i stedet for en fængselsstraf er omfanget af tidligere kriminalitet og længden af den aktuelle

Over for dette ret robuste kvasiexperimentelle undersøgelsesdesign står et egentligt kontrolleret eksperiment som udgangspunkt stærkere. Et sådant har det været muligt at gennemføre i Schweiz (Killias et al. 2010). Eksperimentet er imidlertid ganske lille – 84 i eksperimentalgruppen og 39 i kontrolgruppen – hvilket gør det vanskeligt at påvise statistisk holdbare resultater. Så selv om der procentuelt viser sig at være nogle forskelle mellem grupperne, er disse ikke statistisk signifikante. Efter en observationsperiode på 11 år findes heller ikke tydelige forskelle mellem grupperne. Det bør bemærkes, at samfundstjeneste i dette eksperiment har fungeret som alternativ til en fængselsstraf på maksimalt to uger, og at en dags fængselsafsoning blev omsat til otte timers samfundstjeneste. Endvidere var der antagelig en del af dem, der skulle afsone en fængselsstraf, som reelt opholdt sig i et half-way-house i dagtimerne i hverdagen. Så selv om forfatterne til undersøgelsesrapporten konkluderer, at denne evaluering modbeviser antagelsen om, at korte frihedsstraffe er skadelige i forhold til samfundstjeneste, så er det en konklusion med store begrænsninger.⁴⁷

Den schweiziske evaluering omfatter også oplysninger om straffens effekt på arbejdsmarkedsforhold. Lidt tilsvarende indgår i en dansk evaluering af samfundstjeneste, idet der er set på de dømtes økonomiske forhold efter straffen (Andersen 2012). Undersøgelsen påviser, at de, der har afviklet samfundstjeneste, efterfølgende har en bedre indkomst og en mindre afhængighed af velfærdsydelse end dem, der har afsonet en fængselsstraf.

Endelig kan nævnes, at en større hollandsk kvasi-eksperimentel undersøgelse, hvor fængselsdømte matches med samfundstjenestedømte, viser en generel positiv effekt af samfundstjeneste (Wermink et al. 2010). Det samme gør en finsk undersøgelse (Muiluvuori 2001). Det er dog usikkert, om det i disse undersøgelser har været muligt at kontrollere for den selektion, der sker af lovovertrædere til samfundstjeneste.

På baggrund af en tidligere litteraturgennemgang af effektevalueringer og metaanalyser vedrørende effekten af samfundstjeneste i forhold til en frihedsstraf konkluderes det, at sanktionen i hvert fald ikke medfører en øget recidivrisiko, men at der tværtimod er tendens til en mindsket recidiv efter samfundstjeneste (Clausen 2006). En cost-benefit analyse vil på denne baggrund selvsagt påvise en klar gevinst ved anvendelse af samfundstjeneste i stedet for fængsel.

straf. Samfundstjeneste gives således hyppigere til nogen med relativt få forstraffe, og som står til en kortere straf. Disse forhold er der taget hensyn til ved de gennemførte analyser. Det kan tilføjes, at der med henblik på udgivelse i et internationalt tidsskrift (artikel accepteret til udgivelse i *Journal of Experimental Criminology*) er gennemført en række yderligere statistiske analyser – herunder *propensity score matching* – og at alle analyser har givet samme resultat. De anvendte metoder og den anvendte fremgangsmåde svarer til de gængse inden for den kriminologiske videnskab, og en meget væsentlig del af den forskning, der er omtalt i denne rapport, hviler på sådanne metoder.

⁴⁷ Eksperimentet var endvidere ikke totalt, idet personerne kunne nægte at acceptere samfundstjeneste eller blive nægtet at deltage.

2.16. Andre alternativer til en frihedsstraf

Der er også inden indførelsen af samfundstjeneste gennemført enkelte nordiske undersøgelser af effekten af ikke-frihedsberøvende sanktioner i forhold til de frihedsberøvende. Den ældste er en svensk undersøgelse fra 1966, der angår betingede domme i forhold til ubetingede (Börjeson & Ros 1966). På baggrund af undersøgelsen konkluderes, at kriminalforsorgen i frihed når til bedre resultater – lavere recidiv – end fængslerne gør. Nogenlunde tilsvarende konkluderes i en lidt senere svensk undersøgelse, der fokuserer på betinget dømte med og uden institutionsanbringelse i forbindelse med *skyddstilsyn* – en særlig svensk form for tilsyn (Bondeson 1977).

De metaanalyser, der er gennemført internationalt vedrørende effekten af ikke-frihedsberøvende sanktioner i forhold til de frihedsberøvende, omfatter typisk effekten af mange forskellige former for ikke-frihedsberøvende sanktioner i forhold til frihedsberøvende sanktioner. Det betyder, at de ikke-frihedsberøvende sanktioner behandles samlet, og at det er spørgsmålet om frihedsberøvelse kontra ikke-frihedsberøvelse, der er i centrum.

I en metaanalyse fra 2002, der omfatter 31 studier på dette område, angives, at de fleste ikke-frihedsberøvende sanktioner vedrører *probation*, der nogenlunde svarer til betinget dom med tilsyn (Smith et al. 2002). Analysen viser, at recidivrisikoen efter ikke-frihedsberøvende sanktioner svarer til den, der er efter frihedsberøvende sanktioner. En metaanalyse fra 2006, der er baseret på kun 23 studier, da forfatterne har været mere restriktive med hensyn til inklusionskriterierne, når til samme resultat (Villettaz et al. 2006).

I en helt ny opdatering af metaanalysen indgår alene eksperimenter samt kvasi-eksperimenter, såfremt der er anvendt propensity score matching. Metaanalysen vedrørende kvasi-eksperimenter, som omfatter otte studier, påviser en signifikant kriminogen effekt – altså kriminalitetsfremmende effekt – af fængselsstraf. I metaanalysen vedrørende eksperimenter, som omfatter blot fire studier, findes dog ingen signifikant forskel i ny kriminalitet. På den baggrund konkluderer forfatterne, at omend flertallet af de inkluderede studier peger på en negativ effekt af fængselsstraf, så er konklusionen baseret på det mest sikre og solide grundlag, at der ikke kan påvises en signifikant forskel i risikoen for ny kriminalitet efter en frihedsberøvende sanktion i forhold til en ikke-frihedsberøvende sanktion (Villettaz et al. 2015).

I en anden omhyggelig og omfattende gennemgang af litteratur vedrørende dette emne når forfatterne tilsvarende frem til, at fængselsstraffen i forhold til ikke-frihedsberøvende sanktioner enten har en svag kriminogen effekt eller en nul-effekt (Nagin et al. 2009). Også resultaterne fra senere enkeltundersøgelser er i overensstemmelse med denne konklusion (se f.eks. Lulham et al. 2009; Weatherburn 2010; Freiburger & Iannacchione 2011; McGrath & Weatherburn 2012).

I et helt nyt hollandsk studie vedrørende effekten af betingede domme i forhold til ubetingede domme påvises tilsvarende en nul-effekt. Fokuseres alene på førstegangsdømte, påvises imidlertid en signifikant positiv effekt af fængselsstraf, mens der for de flergangsdømte påvises en signifikant negativ effekt. Det bemærkes, at studiet inkluderer relativt få personer – i særdeleshed i analyserne for førstegangsdømte med blot 70 personer i henholdsvis eksperimental- og kontrolgruppe – hvorfor resultaterne må anses for behæftet med en vis usikkerhed. Forfatterne påpeger tillige, at de fundne effekter ikke bør tolkes som kausale effekter af fængselsstraf, idet de kan skyldes andre, uobserverbare forskelle (Aarten et al 2014).

Her skal fremhæves to nye, ganske solide undersøgelser, der anvender data fra naturlige eksperimenter. I begge studier udnyttes det, at sager fordeles tilfældigt blandt dommere i en given retskreds, idet det har vist sig, at der er markant variation blandt dommerne i tilbøjeligheden til at idømme fængselsstraffe. Denne variation i straffastsættelsen udnyttes til at estimere kausale effekter af fængselsstraf på recidiv. Ingen af studierne kan påvise signifikante effekter (Nagin & Snodgrass 2013; Loeffler 2013).

Spørgsmålet om fængselsstraffens effekt i forhold til andre, ikke-frihedsberøvende straffe er også behandlet i danske litteraturoversigter (Kyvsgaard 2001; Balvig 2006). I begge oversigter fremhæves en reform, der gennemførtes i det daværende Vesttyskland i 1969, og som betød, at mere end to tredjedele af frihedsstraffene på under seks måneders fængsel blev ændret til bødestraffe. En undersøgelse af denne reforms specialpræventive effekt skulle vise, at tilbagefaldet til kriminalitet er større for dem, der har afsonet en straf, end for dem, der har fået bøde.

I forlængelse heraf kan nævnes, at der i syv områder i England i 2008-2011 har været gennemført et forsøg med en intensiv indsats i frihed (*Intensive Alternatives to Custody – IAC*) som alternativ til korte fængselsstraffe (Hansbury 2011). Med korte fængselsstraffe menes straffe på op til 12 måneders fængsel. Sigtet med forsøget var at skabe lønsomme alternativer til frihedsstraffen. Det har været den frie kriminalforsorg, der har stået for IAC, og de syv forsøgsområder har haft relativt frie hænder med hensyn til indholdet af IAC, hvis grundsten er et intensivt tilsyn. Dertil har der kunnet føjes forskellige former for tiltag og krav såsom udgangsforbud, deltagelse i akkrediteret programvirksomhed og samfundstjeneste. I en helt ny effektevaluering, hvor der anvendes en matchet kontrolgruppe med ubetingede domme på under tolv måneder fra andre geografiske områder, påvises ingen forskel i *andelen* der begår ny kriminalitet. Derimod påvises en signifikant forskel, når der måles på *antallet* af nye afgørelser, idet AIC reducerer antallet af nye afgørelser med 19 procent, hvilket svarer til en reduktion på 0,4 afgørelse pr. år (Mews & Coxon 2014). Man bør dog være varsom med at tolke resultatet som en kausal effekt af AIC, idet recidiv måles fra løsladelse for de fængselsdømte, mens måleperioden for de AIC-dømte påbegyndes på domsdatoen og således inkluderer den periode, hvor dømte er underlagt diverse krav og tiltag.

2.17. Straffens længde

Nogle af de metaanalyser, der ser på effekten af frihedsstraf kontra ikke-frihedsstraf, inkluderer også spørgsmålet om straffens længde (Smith et al. 2002; Nagin et al. 2009). I analysen fra 2002 finder man en tendens til, at en øgning af straffelængden er forbundet med en svagt øget risiko for recidiv. Det bemærkes, at den gennemsnitlige længde af 'korte straffe' i denne metaanalyse er på 13 måneder mod 31 måneder for lange straffe. I metaanalysen fra 2009 vurderes det videnskabelige grundlag ikke at være tilstrækkeligt robust for at kunne konkludere noget vedrørende spørgsmålet om betydningen af straffens længde.

I to nyere undersøgelser påvises en mindsket recidivrisiko som følge af længere fængselsstraffe (Meade et al. 2012; Tollenaar et al. 2014). For begge studier gælder, at der næppe er tale om en isoleret effekt af de længere straffe. I undersøgelsen fra 2014 igangsættes forskellige behandlingsprogrammer under de længere afsoninger, hvorfor det ikke med sikkerhed vides, om den fundne effekt beror på øget straffelængde eller øget behandling. I undersøgelsen fra 2012 findes effekten – der i sig selv er ganske beskeden – alene for domme på over fem år. Dermed er effekten antagelig i høj grad udtryk for en alderseffekt, idet de, der afsoner de længere straffe, er markant ældre på løsladelsestidspunktet og dermed i ringere risiko for recidiv i observationsperioden. Dette anføres i rapporten, hvoraf det også fremgår, at der ikke er taget højde for denne aldringseffekt.

Et mere solidt nyere studie påviser ligeledes en positiv effekt af at afsones længere tid i fængsel. I studiet udnyttes en ændring af retningslinjerne for prøveløsladelse i Georgia. Med ændringen øges den del af en idømt straf, som skal afsones, inden prøveløsladelse kan finde sted. Undersøgelsen påviser, at et års længere afsoning i fængsel reducerer recidivrisikoen med 14 procent målt over en treårig periode. Gennem supplerende analyser er det undersøgt, om effekten blot er en alderseffekt, hvilket det ikke tyder på er tilfældet (Ganong 2012). Det bemærkes, at også denne undersøgelse omhandler ganske lange straffelængder, idet ændringen i retningslinjerne øger den gennemsnitlige afsonede periode fra 2,15 år til 2,65 år.

En hollandsk undersøgelse af straffelængdens betydning angår straffelængder, der mere ligner de danske, idet personerne i denne undersøgelse i gennemsnit har afsonet en straf på 6,7 måneder (Snodgrass et al. 2011).⁴⁸ I undersøgelsen sammenlignes effekten af straffe på under én måned med effekten af straffe på henholdsvis 1-2 måneder, >2-3 måneder, >3-6 måneder, >6-12 måneder og over 12 måneder. Der konkluderes, at der er meget lidt evidens for en sammenhæng mellem straffens længde og recidiv. Justitsministeriets Forskningskontor er på nuværende tidspunkt i gang med at gennemføre en undersøgelse af straffelængdens betydning for recidiv på danske data. Undersøgelsen vedrører forskellige typer af kriminalitet, som er omfattet af de strafskærper, der blev gennemført i 2002. Undersøgelsen ventes afsluttet ultimo 2015.

⁴⁸ I 2013 var den gennemsnitlige idømte ubetingede frihedsstraf på 6,6 måneder i Danmark.

I Danmark gennemførtes i 1982 en nedkriminalisering for de fleste berigelsesforbrydelser (Kyvs-gaard 1998a). Hensigten var at mindske strafflængderne med omkring en tredjedel – ikke mindst på grund af kapacitetsproblemer i kriminalforsorgen. Samtidig med lovens gennemførelse fik de, der allerede var idømt en straf for berigelseskriminalitet, eller som var i gang med at afsone en straf herfor, deres løsladelse fremrykket. Deres straffe blev således nedsat med indtil en tredjedel. En evaluering viser, at reformen indebar en reduktion i strafflængderne for berigelseskriminalitet på 25 pct., svarende til ca. 50 dage (ibid.). Evalueringen viser endvidere, at der ikke er forskel i andel re- cidiverede mellem dem, der havde afsonet deres (længere) straf inden reformen, dem, der havde fået deres løsladelse fremrykket, og dem, der blev idømt en (kortere) straf efter reformens gennem- førelse. Tilsvarende nul-effekt påvises i et nyt amerikansk studie, som undersøger effekten af en lovændring, der mindsker strafflængderne med knap et år for crack cocaine dømte (Hunt & Peterson 2014). Heller ikke disse undersøgelser tyder altså på, at længere straffe har en større præventiv effekt end korte – eller vice versa.

Der skal endvidere nævnes et italiensk studie vedrørende effekten af strafflængder. Studiet udnytter en naturlig eksperimentel situation, hvor det grundet overfyldte fængsler blev besluttet at løslade alle indsatte, der pr. 1. august 2006 manglede at afsone op til tre år af deres straf. Det er dermed udelukkende domsdatoen og ikke karakteristika ved de dømte, der afgør, hvor stor en del af den idømte straf, den enkelte indsatte ender med at have afsonet ved løsladelsestidspunktet. For de løs- ladte, der begår ny kriminalitet inden for fem år efter løsladelse og idømmes en ubetinget dom på mere end to år, skal den uafsonede strafflængde lægges oven i den nye idømte straf. Studiet finder, at for hver måned af den oprindelige dom, der er uafsonet og derfor lægges oven i en eventuel ny dom, aftager recidivrisikoen med ca. 0,16 procentpoint (Drago et al. 2009). Dette resultat tolkes ofte som en afskrækkende effekt af længere straffe. Det skal dog understreges, at studiet ikke i tilstrækkelig grad underbygger, at den fundne effekt reelt er en isoleret afskrækkende effekt. Blandt dømte med samme idømte strafflængde vil de, der mangler at afsonere længere tid, samtidig være dem, der har afsonet kortest tid inden løsladelse. Den fundne effekt er derfor udtryk for en samlet effekt af en reduktion af tiden tilbragt i fængsel og en øgning af den forventede længde af en ny fængselsstraf ved tilbagefald. Det bemærkes endvidere, at der i studiet er en særlig høj grad af vished (certainty) for at blive idømt en længere straf ved ny kriminalitet, idet det vides præcis hvor lang en uafsonet straf, der lægges oven i en ny dom. Typisk påvises, at vished om pågribelse eller idømmelse af straf har en større general præventiv effekt end stregheden af straffen (von Hirsch et al 1999). Det må derfor formodes, at den høje grad af vished om straf i dette studie kan have bidraget til, at der findes en effekt.

2.18. Inkapacitering

Selv om de fleste undersøgelser viser, at længere fængselsstraffe ikke i højere grad mindsker risiko- en for recidiv, end kortere straffe gør, så kan de længere straffe indebære en større uskadeliggøren- de – eller inkapaciterende – effekt. Ved at holde strafafsoneren afsondret fra det øvrige samfund vil

den straffede således være forhindret i at begå i hvert fald de fleste former for forbrydelser. Det er da også givet, at fængselsstraffen har en sådan inkapaciterende effekt.

Spørgsmålet om fængselsstraffens inkapaciterende virkning har især tidligere været genstand for en del forskning, herunder især forskning i muligheden for en selektiv inkapacitering.⁴⁹ Longitudinelle undersøgelser har vist, at en ganske lille del af lovovertræderne står for en uforholdsmæssig stor andel af den samlede, registrerede kriminalitet (Kyvsgaard 1998a). I princippet vil en selektiv brug af længerevarende fængselsstraffe over for disse lovovertrædere derfor kunne mindske kriminalitetsniveauet betydeligt.

Forskningen vedrørende en sådan selektiv inkapacitering påviser imidlertid, at det er ganske vanskeligt på forhånd at kunne udpege de højfrekvente lovovertrædere. Andelen af falske positive – altså personer der vurderes til at ville begå ny kriminalitet, men som ikke gør det – bliver meget stor. En svensk undersøgelse viser, at andelen af falske positive ved en selektiv inkapaciteringsstrategi bliver på over 40 pct., mens danske målinger viser andele på mellem 33 og 50 pct. (Andersson 1991; Kyvsgaard 1998a). Der vil derfor være store etiske problemer forbundet med anvendelse af selektiv inkapacitering.

Andelen af falske positive ved brug af en kollektiv inkapacitering, ved f.eks. at gøre alle betingede domme ubetingede, bliver selvsagt endnu større – 63-80 pct. ifølge en dansk undersøgelse (ibid.).

Som følge af de mange falske positive ved såvel selektiv som kollektiv inkapacitering bliver de kriminalpræventive effekter ganske små – som regel i størrelsesordenen 1-2 pct. reduktion i kriminaliteten (Kyvsgaard 1998a:180ff.; Owens 2009). Kun en hypotetisk langvarig indespærring – to år – af alle, der én gang tidligere er dømt for en straffelovsovertrædelse, giver en større effekt, nemlig på 12 pct. Disse kriminalpræventive gevinster skal ses i lyset af, at omkostningerne ved denne form for kriminalprævention er overordentligt store, idet populationen af indsatte skal udvides betragteligt for at opnå lidt støtte gevinster (ibid.). Den gennemførte beregning vedrørende to års fængsel til alle, der anden gang dømmes for en straffelovsovertrædelse, viser således, at fængselsbefolkningen med sådan et tiltag ville vokse med over 300 pct.

I en hollandsk undersøgelse af selektiv inkapacitering, der som den danske undersøger betydningen af forskellige pønale scenarier, påvises, at en overordentlig restriktiv politik over for gengangere – 20 års fængsel efter tredje dom – muligvis vil kunne reducere kriminaliteten med 25 pct., men at det ifølge de hollandske forskere vil kræve, at populationen af indsatte bliver så meget som 45 gange større som på undersøgelsestidspunktet (Blokland & Nieuwbeerta 2007). Den cost-benefit analyse, forskerne gennemfører, viser, at den kriminalpræventive gevinst ikke opvejes af omkostningerne.

⁴⁹ Denne og den følgende tekst er primært baseret på en rapport fra 1998 (Kyvsgaard 1998a), hvor tidligere forskning er opsummeret.

I flere nyere studier vedrørende inkapaciteringseffekter af øgede strafflængder påvises også en reduktion i kriminaliteten som følge af længerevarende indespærringer. Størrelsen af effekten afhænger dog af, hvilken population undersøgelsen angår. To hollandske studier undersøger effekten af en lovændring, som har til formål at øge straffen betragteligt for højfrekvente lovovertrædere (med ti eller flere tidligere arrestationer). Loven øger strafflængderne med omkring en faktor ti – typisk fra 2 måneder til 2 år. I det ene studie estimeres effekten på et aggregeret niveau, og der peges på en gennemsnitlig reduktion på 25 pct. i anmeldelser af indbrud og biltyveri i de byer, hvor de indespærrede kriminelle typisk har begået kriminalitet. Studiet er dog ikke i stand til med sikkerhed at konkludere, hvor meget af denne effekt der reelt er en inkapaciteringseffekt (Vollaard 2012). I det andet ganske robuste studie estimeres en isoleret inkapaciteringseffekt. Denne beregnes at ville medføre en reduktion på 4 anmeldte lovovertrædelser eller 2,5 afgørelser pr. års indespærring pr. højfrekvent lovovertræder (Tollenaar et al. 2014).

I endnu et hollandsk studie undersøges inkapaciteringseffekten for førstegangsaftsonere ved hjælp af blandt andet propensity score matching. Undersøgelsen konkluderer, at et års fængsling reducerer kriminaliteten med mellem 0,17 og 0,21 afgørelse pr. lovovertræder (Wermink et al. 2013). I et lignende amerikansk selvrapporteringsstudie vedrørende unge, hvor der anvendes propensity score matching, konkluderes, at et års fængsling afværger mellem 6,2 og 14,1 kriminelle gerninger for de 16-17-årige, og mellem 4,9 og 8,4 kriminelle gerninger for de 18-19-årige (Sweeten & Apel 2007).

Det bemærkes, at der er en vis usikkerhed forbundet med beregninger af inkapaciteringseffekter, og at de antagelig ofte er overestimerede. Effekten måles typisk umiddelbart efter en sanktion, hvilket er det tidsrum, hvor recidivrisikoen er størst. Måles incapaciteringseffekter over en længere periode reduceres de typisk (se f.eks. Ganong 2012). Dertil kommer, at inkapaciteringseffekter må ventes at være forbundet med aftagende marginalnytte. Jo flere højfrekvente lovovertrædere, der idømmes de længere straffe, desto mindre er den marginale kriminalpræventive effekt af at dømme endnu en lovovertræder en langvarig straf, idet det må antages, at gruppen dermed kommer til at inkludere mindre højfrekvente lovovertrædere (Vollaard 2012; Johnson & Raphael 2012).

2.19. Særlige afsonings- og anbringelsesformer

Placering af lovovertrædere på en institution sammen med andre lovovertrædere må betragtes som en risikofaktor, idet der er fare for, at de vil påvirke hinanden i negativ retning og fastholde eller forstærke en asocial adfærd (Andreassen 2003). Det er derfor væsentligt at søge at finde alternative afsoningsmåder for dem, der idømmes ubetingede straffe.

I dette afsnit gennemgås erfaringer med at anvende elektronisk fodlænke, weekendfængsel og andre særlige afsoningsformer.

Overvågning med *elektronisk fodlænke* anvendes på flere måder: som alternativ til afsoning af hele fængselsstraffen, som alternativ til afsoning af den sidste del af fængselsstraffen, som selvstændig sanktion med overvågning en del af døgnet, som led i tilsyn i forbindelse med en betinget dom m.v.

Den danske fodlænkeordning blev indført i 2005, hvor det blev gjort muligt for færdselslovsovertrædere at ansøge Direktoratet for Kriminalforsorgen om tilladelse til at udstå deres straf i hjemmet. Elektronisk fodlænke er således ikke en selvstændig sanktion, men en administrativ ordning, hvor den dømte kan ansøge om at få lov at afsone dommen i hjemmet. I foråret 2006 blev ordningen udvidet til også at omfatte unge, der var under 25 år på gerningstidspunktet, og som blev idømt en ubetinget dom på indtil tre måneder. I foråret 2008 blev ordningen igen udvidet, denne gang til at omfatte alle aldersklasser med en dom på indtil tre måneder. I 2010 blev ordningen udvidet til at omfatte dømte med en ubetinget dom på indtil fem måneder, mens den i 2013 blev udvidet endnu en gang, således at ordningen i dag omfatter dømte med en ubetinget dom på indtil seks måneder. I 2013 blev der endvidere indført mulighed for udslusning i fodlænke, således at langtidisdømte kan afsone den sidste del af deres dom med fodlænke i eget hjem.

I 2011 gennemførte Justitsministeriets Forskningskontor en effektevaluering af ordningen, som den så ud i 2006-2007. Dvs. at evalueringen omfatter færdselslovsovertrædere og unge under 25 år, som er idømt ubetingede domme på indtil tre måneder. Kontrolgruppen består af en tilsvarende gruppe af dømte, som blev idømt en ubetinget dom på indtil tre måneder inden fodlænkeordningen blev indført. På grund af lovændringer m.v. viste det sig ikke muligt at skabe en sammenlignelig kontrolgruppe for færdselslovsovertræderne og dermed heller ikke muligt at påvise eventuelle effekter af fodlænkeordningen for denne gruppe. For de unge under 25 år påvises en forskel, idet unge, der har afsonet med fodlænke i hjemmet, har signifikant lavere risiko for at begå ny kriminalitet efter endt afsoning, end gruppen af unge, som har afsonet i fængsel.⁵⁰ Dette gælder både, når recidiv måles som enhver fældende afgørelse i en toårig periode, og når det måles udelukkende som en ny ubetinget dom i perioden (Jørgensen 2011).

I Sverige har elektronisk fodlænke været anvendt som alternativ afsoningsform siden 1994, hvor der blev iværksat en forsøgsordning hermed. Forsøget foregik i et mindre geografisk område og indebærer, at personer, som var blevet idømt en fængselsstraf på op til to måneder, kunne ansøge om muligheden for at få lov til at afsone dommen med elektronisk fodlænke. I 1997 blev forsøgsordningen udvidet til at omfatte hele landet og domme på op til tre måneders ubetinget fængsel. I 1999 blev ordningen gjort permanent, og i 2005 blev den udvidet til at omfatte dømte med fængselsdomme på indtil seks måneder. Som i Danmark er der tale om en administrativ ordning, hvor personer, der er

⁵⁰ Reelt angår effekten samtlige personer, der fik mulighed for at ansøge om at afsone med en fodlænke, selv om en væsentlig del af dem (49 pct.) ikke fik ansøgt herom eller fik afslag på ansøgningen og derfor afsønte straffen i et fængsel. Idet der henvises til rapporten for forklaringer herpå, skal her bare understreges, at dette er gjort for at sikre sammenlignelighed med kontrolgruppen.

idømt en ubetinget dom, kan ansøge om at få lov til at afsoner dommen i hjemmet (Brottsförebyggande rådet 1997;1999; 2006).

Der er i Sverige gennemført en effektundersøgelse angående dem, som har afsonet med elektronisk fodlænke i forsøgsperioden i 1994 og 1995. Kontrolgruppen består af personer, som har fået en kort ubetinget dom i et andet geografisk område. Undersøgelsen viser, at der for samtlige lovovertrædere ikke er signifikante forskelle i recidivet mellem dem, som har afsonet i hjemmet, og dem, der har afsonet i fængslet. For dem, der er dømt for spirituskørsel, synes der imidlertid at være effekt af afsoningsformen, idet hjemmeafsonere har signifikant lavere recidiv til spirituskørsel end dem, der har været i fængsel (Brottsförebyggande rådet 1999).

I Sverige anvendes elektronisk fodlænke tillige som udslusningsordning efter afsoning i fængsel. Det startede med en forsøgsordning i 2001, hvor indsatte med en dom på mindst to års fængsel kunne ansøge om at afsoner den sidste del af straffen, dog højst fire måneder, med elektronisk fodlænke. I 2005 blev ordningen udvidet, så indsatte med en dom på mindst 1½ års fængsel også kan ansøge om at afsoner de sidste fire måneder med elektronisk fodlænke, mens indsatte med en dom på mindst to år kan få mulighed for at afsoner de sidste seks måneder af straffen med elektronisk fodlænke (Brottsförebyggande rådet 2003; 2010c).

En effektevaluering af denne ordning med en treårig opfølgingsperiode viser et signifikant lavere recidiv for dem med udslusning i fodlænke sammenlignet med dem, som har afsonet hele deres dom i fængslet. 26 pct. af dem med elektronisk fodlænke begår ny kriminalitet mod 38 pct. af dem, som har afsonet hele deres dom i fængslet (Brottsförebyggande rådet 2010c; 2005; 2007). Generelt vurderes det i Sverige såvel som i Danmark, at ordningerne med elektronisk fodlænke er en succes, fordi afsoningen er mindre indgribende end fængselsstraffen og ikke har fængselsstraffens negative konsekvenser, og fordi elektronisk fodlænke er væsentlig billigere end fængselsstraffen og desuden har en recidivhæmmende effekt for i hvert fald visse dømt.

I Norge har elektronisk fodlænke været anvendt som alternativ afsoningsform siden 2008, hvor der blev igangsæt en forsøgsordning. Ordningen omfatter dømt, der er idømt en fængselsstraf på indtil fire måneder, samt dømt, der mangler at afsoner maksimalt fire måneder af en længere fængselsstraf. I en nyere undersøgelse sammenlignes dømt, som afsoner hele dommen med fodlænke, med en matchet, samtidig kontrolgruppe, som afsoner i fængsel. Undersøgelsen konkluderer, at fodlænke på kort sigt har en moderat positiv effekt på beskæftigelse og modtagelse af overførselsindkomst. Endvidere påvises, at dømt, der afsoner med elektronisk fodlænke, i mindre grad recidiverer til nye ubetingede domme end dømt, der afsoner i fængsel. Det kan dog ikke med sikkerhed konkluderes, at de fundne forskelle skyldes selve afsoningsformen frem for andre uobserverbare forskelle mellem de to grupper (Skardhamar 2013).

I England/Wales har elektronisk fodlænke været anvendt i en udslusningsordning siden 1999. Dømte kan løslades med elektronisk fodlænke, hvis deres dom er på mere end tre måneders fængsel. To tidligere studier af ordningen har peget på en nul-effekt (Dodgson et al. 2001; Marie et al. 2011). Studiet fra 2011 peger dog på en ikke signifikant tendens til, at dømte, der udsluses med elektronisk fodlænke, begår mindre ny kriminalitet end dømte, der afsoner en større del af straffen i fængsel. I et helt nyt, mere solidt studie anvendes regression discontinuity til at estimere den kausale effekt af løsladelse med fodlænke.⁵¹ Studiet påviser en statistisk signifikant, positiv effekt, svarende til en reduktion på mellem 20 og 40 procent i risikoen for en ny anholdelse i en toårig periode efter løsladelse (Marie 2015).

I september 2004 blev der iværksat et pilotprojekt med GPS-overvågning i England/Wales. Pilotprojektet havde til formål at skabe erfaringer med at anvende GPS-teknologien og at indføre opholdsforbud, *exclusion order*, som en ny selvstændig sanktionstype. Målgruppen for tiltaget er lovovertrædere, som har høj kriminalitetsfrekvens, eller er dømt for seksualforbrydelser, partnervold eller anden vold. En evaluering af tiltaget viser, at ordningen i langt de fleste tilfælde er blevet anvendt som vilkår i forbindelse med en prøveløsladelse og kun i få sager som en selvstændig sanktion. Evalueringen viser endvidere, at mere end halvdelen af de dømte blev tilbageført eller indsat i fængsel på grund af vilkårsovertrædelse under overvågningen, og det vurderes, at godt hver fjerde har begået ny kriminalitet under overvågningen. Der er ikke foretaget en effektevaluering af tiltaget (Shute 2007).

I Holland anvendes elektronisk fodlænke både som alternativ afsoningsform og som udslusningsordning. Elektronisk fodlænke som alternativ afsoningsform blev indført i 2003 og eksisterer som en mulighed for lovovertrædere, der er idømt en straf på indtil tre måneder. Elektronisk fodlænke som udslusningsordning blev indført i 1995 og giver dømte mulighed for at afsone den sidste del af straffen i hjemmet. Ydermere blev der i 2000-2002 gennemført et forsøg med elektronisk fodlænke til varetægtsfængslede unge mellem 12 og 18 år. For at unge kan få lov at være varetægtsfængslet med elektronisk fodlænke i hjemmet, er der visse kriterier, som skal opfyldes. De unge skal bl.a. have en stabil boligsituation, meningsfulde dagligdagsaktiviteter og ikke have problemer med stofmisbrug. I løbet af det første halvandet år af forsøgsordningen var 23 unge varetægtsfængslet på denne måde. Ingen af disse unge begik ny kriminalitet under varetægtsfængslingen (Post et al. 2005; Miedema & Post 2006; Terlouw & Kamphorst 2002). Der er ikke foretaget egentlige effektevalueringer af de hollandske tiltag.

Der er gennemført flere internationale metaanalyser vedrørende effekten af elektronisk fodlænke, men da fodlænken – især i USA – anvendes i mange forskellige sammenhænge og langt fra alene

⁵¹ Kun personer over 18 år med domme over tre måneder har mulighed for at blive løsladt med fodlænke. Regression discontinuity udnytter dette til at estimere en effekt ved at sammenligne personer lige på hver sin side af alders- og straffængdegrænserne.

som en alternativ afsoningsform, kan disse analyser ikke anvendes til at belyse spørgsmålet om effekten af at afsones med fodlænke frem for i et fængsel. Et systematisk review under the Campbell Collaboration pågår i øjeblikket (Taylor 2012). Hvorvidt der vil indgå separate analyser af fodlænke som alternativ til fængselsstraf, vides dog ikke. I en helt ny amerikansk metaanalyse, som behandler fodlænke som udslusningsordning separat, påvises en positiv effekt med en effektstørrelse på -0,15.⁵²

Et enkelt nyt studie, som netop undersøger effekten af fodlænke som alternativ afsoningsform, skal her fremhæves. Studiet udnytter en naturlig eksperimentel situation i Argentina, hvor sager fordeles tilfældigt til dommere. Blandt dommerne er der stor variation i tilbøjeligheden til at idømme henholdsvis fodlænke eller fængsel. Studiet påviser, at afsoning med fodlænke reducerer recidivrisikoen med mellem 11 og 16 procentpoint i forhold til afsoning i fængsel (Di Tella & Schargrodsky 2013).

I 2012 blev gennemført et finsk litteraturstudie vedrørende elektronisk fodlænke som alternativ sanktion. Her ses en tendens til, at elektronisk fodlænke reducerer risikoen for vilkårsovertrædelser i perioden, hvor dømte overvåges. Der findes ligeledes tegn på, at recidivrisikoen reduceres for dømte, der afsoner i hjemmet med fodlænke frem for i fængsel samt for dømte, der udsluses med fodlænke efter afsoning i fængsel. Det skal dog understreges, at resultaterne beskrives som relativt usikre (Danielsson & Makipää 2012).

En anden type af alternativ afsoning er *weekendfængsel* eller deltidsfængsel. Spørgsmålet om weekendfængsel blev i Danmark diskuteret allerede i midten af 1970'erne i forbindelse med den såkaldte alternativbetænkning (Betænkning nr. 806 1977). Blandt de nye tiltag, som arbejdsgruppen overvejede, var weekendfængsel og natfængsel. I den forbindelse gennemgik arbejdsgruppen eksisterende ordninger med weekendfængsel og natfængsel i Belgien, fritidsfængsel i Frankrig og fritidsfængsel i New Zealand.

Om muligheden for at indføre weekendfængsler skriver arbejdsgruppen, at en væsentlig fordel ved denne afsoningsform er, at den dømte kan forsætte med sin hidtidige beskæftigelse, og at afsoningen kun i begrænset omfang vil påvirke den dømtes forbindelse med familien. Samtidig gør arbejdsgruppen dog opmærksom på, at sanktionstypen indebærer betydelige praktiske problemer med bl.a. en u hensigtsmæssig udnyttelse af afsoningsinstitutionernes kapacitet.

Arbejdsgruppen synes at være noget mere positive over for mulighederne for *natfængsel*, forstået som en særlig form for afsoning af frihedsstraf, hvor den dømte under strafafsoningen kan forlade institutionen i den tid, vedkommende er i arbejde, under uddannelse eller har lignende beskæftigelse

⁵² www.wsipp.wa.gov/BenefitCost/Program/436

uden for fængslet. Natfængsel er imidlertid aldrig blevet indført i Danmark, men kan siges reelt at eksistere i form af frigang til uddannelse og arbejde.

En litteraturgennemgang i forbindelse med en evaluering af en engelsk forsøgsordning med deltidsafsoning viser, at flere lande, herunder Australien, New Zealand og Canada, har erfaringer med afsoning på deltid, typisk i form af weekendafsoning. De omtalte undersøgelser er udgivet i perioden 1998-2003.

Alle ordninger med deltidsafsoning indeholder et maksimum for, hvor mange dage der kan afsones på deltid, med 90 dage som det mest almindelige maksimum. Deltidsafsoning har været anvendt til lovovertrædere med ringe recidivrisiko, og sanktionsformen anses generelt som uegnet til lovovertrædere, som har begået alvorligere voldsforbrydelser eller seksualforbrydelser. Deltidsafsoning anvendes sædvanligvis til lovovertrædere, som har begået indbrud, tyveri, vold, narkotikakriminalitet og spirituskørsel.

Litteraturstudiet viser endvidere, at ordninger med deltidsafsoning har været længe undervejs, og at sådanne ordninger efter noget tid har mistet deres popularitet, fordi der har været forskellige problemer med ordningerne. Disse angår, 1) at sanktionen mister legitimitet, hvis en stor andel af de dømte ikke overholder vilkårene for deltidsafsoningen, 2) at sikkerheden i fængslerne bliver bragt i fare ved at have deltidsafsonere, f.eks. problemer med indsmugling af narkotika, 3) at sanktionen anvendes over for en anden gruppe end tiltænkt, hvorved lovovertrædere, som ellers ville have fået en ikke-frihedsberøvende straf, nu idømmes deltidsafsoning, 4) at sanktionen skaber social ulighed, idet kun lovovertrædere med arbejde og familie anses som egnede til at modtage sanktionen, og 5) at sanktionstypen ikke er rentabel, fordi deltidsafsoninger typisk foregår i weekenden, og cellerne derfor står tomme på hverdage.

En evaluering af et engelsk pilotprojekt har til formål at belyse, om der er forekommet problemer af den nævnte art. Målgruppen for det engelske forsøg er voksne lovovertrædere med arbejde og familieforpligtelser, som en afsoning vil kunne få negative konsekvenser for. Evalueringen viser, at formålet med at indføre deltidsafsoning er blevet indfriet i den forstand, at hovedparten af dem, som har afsonet på deltid, har været i stand til at beholde deres arbejde og bolig, mens de har afsonet. Undersøgelsen viser dog også, at hovedparten af deltidsafsoningerne er foregået i weekenden. Det er således kun 12 pct. af deltidsafsoningerne, som er foregået på hverdage. Problemet med den lave udnyttelsesgrad af fængselskapaciteten på hverdage førte til, at projektet blev nedlagt ca. tre år efter opstart (Penfold et al. 2006).

I Danmark har dømte mulighed for at afsone hele eller dele af deres straf i kriminalforsorgens pensioner eller anden institution m.v., jf. straffuldbyrdsloven § 78. En af kriminalforsorgens pensioner, Pension Skejby, adskiller sig fra de øvrige pensioner ved, at strafafsonerne bor sammen med ikke-straffede. Formålet hermed er at undgå den negative påvirkning, der kan opstå mellem afso-

nerne, og at sikre en positiv normoverførsel fra de ikke-straffede. En effektevaluering af denne særlige afsoningsform viser, at recidivet for dømte, som har afsonet på Pension Skejby, er 21 pct. lavere end recidivet for dømte, som har afsonet på øvrige pensioner. Evalueringen viser desuden, at dømte, som har afsonet på Pension Skejby i højere grad påbegynder eller fastholdes i et uddannelsesforløb end dømte, som har afsonet på øvrige pensioner (Minke 2006). En nyere undersøgelse viser desuden, at de ikke-straffede, som bor på Pension Skejby, tilsyneladende omvendt ikke er blevet negativt påvirkede af at bo sammen med personer, der er straffede, idet der ikke har kunnet konstateres øget kriminalitet i gruppen (Minke 2012).⁵³

2.20. Former for frihedsberøvende straffe

Med straffeloven af 1930 blev der indført en række forskellige former for frihedsberøvende sanktioner i Danmark – ungdomsfængsel, (psykopat)forvaring, sikkerhedsforvaring – som i forhold til fængselsstraffen rettede sig mod særlige persongrupper med særlige behov, blev afviklet i særlige fængsler og var helt eller delvis tidsubestemte. Disse sanktioner blev afskaffet i 1973, bl.a. fordi der ikke syntes at være den forventede særlige præventive effekt herved (Betænkning nr. 644 1972). I dagens Danmark findes der kun én form for fængselsstraf, som dog kan afvikles på en række forskellige måder, jf. tidligere og følgende afsnit. Forvaring kan dog siges at udgøre en særlig form for fængselsstraf, idet den er tidsubestemt, men afsoningen foregår i de almindelige fængsler og på samme vilkår, som gælder andre afsonere.

I andre lande findes der andre typer af frihedsstraffe. I 1980'erne introduceredes i USA *boot camps*, der er kortvarige straffe, som er modelleret i en militær stil – med indkvartering i barakker og med daglig fysisk træning og øvelser under hård disciplin.⁵⁴ Både personale og indsatte bærer uniformer. Overtrædelse af regler straffes øjeblikkeligt med f.eks. et antal armbøjninger. Nogle boot camps har mindre fokus på hårdt arbejde og tilbyder i stedet uddannelse og behandling. De har dog samme militante præg med optagelsesprocedure, øvelser m.v. Boot camps findes både til unge og til voksne lovovertrædere, men anvendes antagelig primært til unge. Det bemærkes, at de, der anbringes i boot camps, får korterevarende straffe end dem, der idømmes en almindelig fængselsstraf.

En metaanalyse, der omfatter 10 evalueringer af boot camps for unge og 11 evalueringer af boot camps for voksne, viser, at denne form for straf for de unge har en kriminogen effekt (ti pct. øgning af recidivrisikoen) og for de voksne lovovertrædere en nul-effekt (Aos et al. 2001).

I en anden metaanalyse, der også er fra 2001 og baseret på 29 enkeltundersøgelser vedrørende både boot camps for unge og for voksne, finder man, at boot camps ikke er mere effektive end den almindelige fængselsstraf (MacKenzie et al. 2001). I analysen forsøger man at skelne mellem effek-

⁵³ Med hensyn til andre, ikke-effektevaluerede afsoningsformer henvises til bilag 3 i Betænkning nr. 1508 (2009).

⁵⁴ Det fremgår af rapporterne vedrørende denne sanktion, at det er domstolene, der beslutter, om en dømt skal i boot camp eller i et traditionelt fængsel. Det kan derfor betragtes som en selvstændig sanktionsform.

ten af boot camps for kvinder og for mænd, men der konkluderes, at datagrundlaget ikke indeholder de nødvendige informationer for at kunne foretage en sådan separat analyse (ibid.).⁵⁵ I en anden og enkeltstående undersøgelse af en boot camp for kvinder, hvor kvinderne tilbydes særlige programmer og behandlingstilbud, finder man ikke en præventiv effekt af at have afsonet i boot campen (Camp & Sandhu 1995).

Der er også udarbejdet et Campbell review af effekten af boot camps i forhold til almindelig fængselsstraf (Wilson et al. 2008). Reviewet omfatter 32 enkeltundersøgelser og viser, at der ikke er en større kriminalpræventiv effekt af boot camps end af fængsler, idet boot camps afsonere har samme recidivrisiko som fængselsstraffede. Det gælder både boot camps for voksne lovovertrædere og boot camps for unge lovovertrædere. Analysen peger videre på, at unge, som har afsonet i boot camps, der ikke tilbyder behandling, har større recidivrisiko end unge, som har afsonet i boot camps, som tilbyder behandling.

Et review fra 2010 når til samme resultat, for så vidt angår den overordnede præventive værdi af boot camps (Meade 2010). Konklusionen er baseret på 23 effektevalueringer af boot camps til alene unge lovovertrædere og 24 effektevalueringer af boot camps til både unge og voksne lovovertrædere. Reviewet inkluderer også nogle cost-benefit betragtninger, idet der påpeges, jf. det tidligere, at det kortere institutionsophold, boot camps indebærer i forhold til en traditionel fængselsstraf, bevirker, at boot camps er billigere end fængsler. Det kan tilføjes, at i og med boot camps ikke mindsker recidivrisikoen – nogle evalueringer peger som nævnt på det modsatte – må det vel konkluderes, at den cost-benefit, boot camps indebærer, antagelig i lige så høj grad vil kunne opnås ved kortere fængselsstraffe.

Sidstnævnte review omfatter også et ret nyt kontrolleret, randomiseret forsøg med boot camps (Bierie 2009). Det omtales her, fordi det metodemæssigt er godt, og fordi det inkluderer en mere omfattende cost-benefit analyse. Forsøget er gennemført, fordi staten Maryland ville vide, om de ekstra omkostninger ved boot camps kunne forsvares. De – *young adult* – lovovertrædere, der i en periode blev dømt til afsoning i en boot camp, blev derfor tilfældigt fordelt mellem et fængsel og en boot camp. Den boot camp, de blev anbragt i, lagde ikke alene vægt på den militære disciplin og struktur, men også på undervisning, erhvervsuddannelse og misbrugsbehandling. Disse tiltag fandtes også i det fængsel, hvor kontrolgruppen afsonede, men færre af de indsatte der benyttede sig af disse muligheder.

I modsætning til langt de fleste effektevalueringer af boot camps viser denne, at de, der har afsonet i en boot camp, har en signifikant mindre risiko for recidiv end dem, der har afsonet i et fængsel (ibid.). Forfatteren understreger da også, at man bør være forsigtig med at generalisere, da undersø-

⁵⁵ De tre undersøgelser af boot camps for alene kvinder, som det er muligt at identificere i metaanalysen, peger dog ikke i retning af, at effekten af denne type straf er anderledes for kvinder end for mænd.

gelsens resultater kan være relateret til særlige forhold ved netop den undersøgte boot camp. Sammenholdt med anden forskning på dette område er der god grund til at antage, at det er den sociale og behandlingsmæssige indsats, der har medført et mindre recidiv, frem for den militære disciplin.

Der skal i denne forbindelse henvises til en nyere sammenfatning, der især fokuserer på tiltag, der kan have en direkte skadelig effekt (Welsh & Rocque 2014). Her indgår boot camps som et af de områder, hvor relativt mange undersøgelser påviser en direkte kriminogen effekt. Af de 43 effektstudier af boot camps, der er omfattet af dette review, påviser fem skadelige effekter, mens fire påviser positive effekter og de resterende ingen effekt.

Her skal også omtales et engelsk program – *Hign intensity training* (HIT) – da programmet siges at svare til boot camps (Jolliffe et al. 2013). Det er et 25 ugers program for unge lovovertrædere i alderen 18-21 år, og lægger – som ovenomtalte eksperiment – en megen vægt på resocialiserende tiltag. HIT er ikke en selvstændig sanktion, men programmet kan indgå som en del af unge lovovertræderes afsoning af en fængselsstraf. Programmet er meget intensivt, idet det kun inkluderer 14 unge ad gangen. Det er inddelt i fem 5-ugers faser: initial vurdering, basal træning, erhvervsfaglig træning, 'pre-release', og 'community work placement'. Som et del af programmet indgår kognitiv træning, og programmet forestås af et særligt veluddannet og motiveret team. En effektevaluering, der er gennemført med en observationsperiode på 10 år, inkluderer en kontrolgruppe, der består af unge, der også er fundet egnede til at gennemføre HIT, men som ikke har fået mulighed herfor, da deres tilbageværende straf var for kort. Evalueringen viser, at den effekt, der blev påvist kort efter programmets gennemførelse, med tiden er mindsket, men at der efter 10 år dog stadig kan spores en effekt, idet det kan beregnes, at der efter 10 år sammenlagt er sparet godt tre domfældelser pr. ung, der har deltaget i programmet.

I Holland blev der i 2004 indført en særlig sanktion til højfrekvente lovovertrædere. Dvs. lovovertrædere, der inden for de seneste fem år var blevet arresteret mindst 11 gange for at have begået lovovertrædelser (Tollenaar et al. 2014). Den nye sanktion – *Inrichting voor Stelselmatige Daders* (ISD) eller: Institution for vaneforbrydere – indebærer, at de højfrekvente lovovertrædere kan blive straffet med op til to års fængsel for selv mindre alvorlige lovovertrædelser, hvis de igen arresteres. Sanktionen kan på denne måde siges at være en særlig europæisk afart af *Three-Strikes* lovgivningen i USA.

Sigtet med den nye sanktion i Holland er både at mindske omfanget af nye lovovertrædelser via den inkapacitering, den længere straf indebærer, samt at mindske risikoen for tilbagefald via de resocialiserende elementer, sanktionen omfatter. Der igangsættes således forskellige behandlingsprogrammer – herunder behandling for stofmisbrug – under sanktionen, og det længere forløb antages at give bedre mulighed for at få gennemført behandlingen.

Sanktionen er effektevalueret, idet den persongruppe, der inden for en femårig periode er løsladt efter ISD, sammenlignes med dels en historisk kontrolgruppe og dels en samtidig kontrolgruppe. Begge kontrolgrupper opfylder betingelserne for at tilhøre den højfrekvente gruppe, idet der dog ikke redegøres nærmere for, hvorfor personer i den samtidig kontrolgruppe ikke er idømt den nye sanktion. Tilsyneladende er det op til den enkelte dommer at afgøre dette. De to kontrolgrupper har afsonet i gennemsnit 108 og 102 dages fængselsstraf, mens de, der løslades efter ISD, har afsonet i gennemsnit 834 dage.

Med hensyn til recidiv viser undersøgelsen, at ISD-afsonere i gennemsnit har 12-16 pct. lavere recidiv.⁵⁶ I rapporten understreges, at det ikke er muligt at vide, i hvilket omfang den påviste effekt af ISD-sanktionen beror på resocialisering som følge af behandlingstiltag under sanktion eller på afskrækkelse som følge af den længere straf.

2.21. Fængselsforhold

Det, der her skal fokuseres på, er, hvilke øvrige dimensioner ved fængselsstraffen – herunder især graden af åben-lukkethed, restriktioner under afsoningen m.v. – der har betydning for recidivrisikoen.

Der er enkelte ældre undersøgelser, der ser på betydningen af afsoning i åbne, mindre restriktive fængsler med afsoning i lukkede, mere restriktive fængsler. Det drejer sig om en finsk undersøgelse, der sammenligner effekten af åbne i forhold til lukkede fængsler (Uusitalo 1972). Afsoningens varighed var den samme for de sammenlignede grupper. Efter en meget lang observationsperiode – ti år – kunne der ved brug af en række forskellige succeskriterier ikke konstateres signifikante forskelle mellem de sammenlignede grupper. Et endnu ældre eksperiment vedrørende anbringelsesstedets åbenhed gav samme resultat (Molof 1967).

Til fængselshistorien hører isolationsfængslet, hvor indsatte er totalt isolerede fra anden menneskelig kontakt og i ensomhed skal angre deres forbrydelse gennem læsning af biblen. Det kaldes Philadelphia systemet, idet det første af denne slags fængsler blev oprettet i Philadelphia i 1829. Systemet kom også til at fungere i Danmark, hvor Vridsløselille Statsfængsel blev bygget i 1859 med henblik på en total isolation af de indsatte (se også Smith 2003). Det blev ret hurtigt klart, at isolationen ikke fremmede resocialiseringen, men var forbundet en række mentale problemer for de indsatte (Smith 2006), og senere er systemet blevet afskaffet både her og i USA.

I USA opstod imidlertid i 1983 en pendant til dette system, det såkaldte *supermax*. Denne gang var formålet ikke at fremme resocialiseringen, men at sikre ro og orden.⁵⁷ Der er lidt tvivl om, hvor

⁵⁶ Vedrørende den inkapaciterende effekt henvises til afsnittet om inkapacitering, pkt. 2.18.

⁵⁷ Der er dog forskning, der viser, at disse fængsler kun i ret begrænset grad mindsker volden i fængselsmiljøet (Briggs et al. 2003).

udbredte disse fængsler er, men i 2005 blev det estimeret, at 44 af USA's stater havde supermax fængsler, som tilsammen husede omkring 25.000 indsatte (Mears 2013). I disse fængsler lever de indsatte så godt som totalt isolerede fra både hinanden og fængselspersonalet og i de fleste tilfælde også med tv-overvågning i cellerne 24-timer i døgnet. Nogle celler er uden udsyn og med lydisolering, så der er tale om sensorisk deprivation. Der tilbydes ikke programvirksomhed eller andet, der kan have betydning for de indsattes muligheder for at leve kriminalitetsfri efter løsladelsen. Til gengæld kan der være en forventning om, at disse fængsler vil have så stor en afskrækkende effekt, at det vil afholde de indsatte for fremtidig kriminalitet.

Dette spørgsmål er belyst i en undersøgelse fra 2009 (Mears & Bales 2009). I undersøgelsen sammenlignes indsatte, der har afsonet i et supermax fængsel, med indsatte, der på baggrund af deres tidligere kriminalitet, adfærd i fængslet m.v., kunne have været placeret i et supermax fængsel, men har afsonet i et almindeligt fængsel. Tre år efter løsladelsen viser det sig, at de to grupper har nogenlunde samme recidivfrekvens, dog har dem fra supermax begået mere voldskriminalitet end dem fra et traditionelt fængsel. Der synes således ikke at have været en afskrækkende effekt af afsoning i det meget strenge regime, men tværtimod en vis kriminogen effekt. Tilsvarende resultat er fundet i en anden undersøgelse (Lovell et al. 2007). Dertil kommer, at den sensoriske deprivation kan afstedkomme en række problemer såsom hukommelsesbesvær og hypersensitivitet over for lyde og andre stimuli (King 2005).

I forlængelse heraf kan peges på en større dansk undersøgelse af det, der til en vis grad svarer til supermax – isolationsfængsling under varetægt – og som også har fokuseret på de helbredsmæssige følger af isolationen (Andersen et al. 1994; 1997). I undersøgelsen konkluderes, at isolationsfængsling indebærer en særlig belastning og risiko for forstyrrelse af det psykiske helbred. Tilsvarende er vist i undersøgelser fra andre lande (Holmgren et al. 2007; Smith 2012).

Inden for de almindelige fængsler er der også store forskelle i fordelingen af restriktioner og privilegier. I Danmark angår det forskelle mellem åbne og lukkede fængsler, og igen inden for de lukkede fængsler er der indsatte, der er isolerede fra andre i særlige afsnit. I USA inddeles de indsatte i en række sikkerhedskategorier og placeres på denne baggrund under mere eller mindre restriktive regimer. Spørgsmålet om betydningen af de afsoningsforhold, der er forbundet med de forskellige sikkerhedsniveauer, er blevet undersøgt i bl.a. et studie, der metodemæssigt benytter sig af, at ikke alle indsatte indplaceres præcist efter det sikkerhedsniveau, de skulle på baggrund af oplysninger om deres kriminalitet, tidligere adfærd under afsoning m.v. (Chen & Shapiro 2007). For individer inden for samme sikkerhedskategori bliver det dermed muligt at undersøge, om strengere afsoningsforhold har en mere afskrækkende virkning, end mindre strenge har. Undersøgelsen viser, at dette ikke er tilfældet. Tværtimod viser nogle af de anvendte effektmålinger en øget risiko for recidiv blandt dem, der har afsonet under de strengeste sikkerhedsforhold.

Der er også gennemført et egentligt eksperiment, der belyser betydningen af afsoning under forskellige sikkerhedsniveauer (Gaes & Camp 2009).⁵⁸ I forsøget blev indsatte, der var testet som tilhørende det højeste sikkerhedsniveau, tilfældigt placeret enten i overensstemmelse hermed eller sammen med indsatte med laveste sikkerhedsniveau. Det viser sig, at der var signifikant flere af dem, der blev placeret på det højeste sikkerhedsniveau end blandt dem, der blev placeret på det laveste, der efterfølgende recidiverede.

Disse undersøgelser kan altså tyde på, at institutionens restriktivitet har en betydning for recidivrisikoen. Den målte effekt behøver imidlertid ikke at skyldes selve restriktionerne, men kan også skyldes, at der enten er en negativ påvirkning af at afsone sammen med indsatte, der vurderes som særligt belastede eller farlige, eller at der er en positiv påvirkning af at afsone sammen med indsatte, der er mere velfungerende.

Med til et afsoningssteds restriktivitet hører også omfanget af kontakt med omverdenen. Der er ganske megen forskning, der tyder på, at forholdet til familien er af betydning for kriminalitetsrisikoen, ikke mindst i perioden efter løsladelse (Hairston 1991; Visser & Travis 2003). Flere undersøgelser viser, at nære familiære relationer og hyppig kontakt i løbet af afsoningen nedbringer tilbagefaldet til kriminalitet. Denne sammenhæng er fokus i en klassisk undersøgelse fra 1950'erne af Lloyd Ohlin, hvor antallet af vilkårsovertrædelser blandt prøveløsladte analyseres i forhold til antallet af henholdsvis besøg og besøgende i løbet af afsoningen. Der findes her en klar sammenhæng, idet de indsatte, der under afsoningen opretholder hyppig kontakt til familien, begår færre vilkårsovertrædelser i forhold til de øvrige indsatte (Ohlin 1954 i Visser & Travis 2003 og i Hairston 1991).⁵⁹

I et engelsk studie af fædres tilbagevenden til familien efter løsladelse undersøges også betydningen af kontakt i løbet af afsoningen. Undersøgelsen er baseret på interview med indsatte, deres partner og eventuelle børn. Interview blandt 54 indsatte og deres familier udføres fire måneder op til løsladelsestidspunktet, og 40 af disse deltager desuden i et opfølgende interview seks måneder efter endt afsoning. Undersøgelsen peger på, at hyppig kontakt i løbet af afsoningen hænger sammen med et efterfølgende godt forhold i familien, mindsket alkoholforbrug, mindsket risiko for boligproblemer m.v. Der ses ikke sammenhæng mellem hyppigheden af kontakt under afsoningen og risikoen for recidiv (Lösel et al. 2012). Undersøgelsen er ikke et egentligt effektstudie, og undersøgelsespopulationen er desuden meget lille, så resultaterne skal vurderes med forsigtighed.

En anden og noget mere omfattende longitudinalundersøgelse af samme emne er baseret på interview med fængslede inden løsladelse og op til tre interview i en periode af 15 måneder efter løsladelse (Visser et al. 2005). Undersøgelsen påviser, at fædre, der i løbet af afsoningen har god kontakt

⁵⁸ Eksperimentet var dog ikke udformet med henblik herpå, men for at teste en ny sikkerhedsklassifikation.

⁵⁹ Tilsvarende resultater ses i flere andre undersøgelser, der er omtalt i (Visser & Travis 2003; Hairston 1988); Smith 2010 og (Hairston 1991).

med deres børn, recidiverer sjældnere og sjældnere begår vilkårsovertrædelser under prøveløsladelsen.

På dette område er der også gennemført en dansk undersøgelse, der på baggrund af data fra kriminalforsorgen har set på, om indsatte, der relativt hyppigt har kontakt med omverdenen i form af besøg eller weekend(udgang), recidiverer mindre end indsatte, der sjældnere eller slet ikke har kontakt med omverdenen (Graunbøl & Hornnes 2009). Undersøgelsen tyder på, at det mindsker risikoen for recidiv, hvis den indsatte har en god kontakt med omverdenen. Samme resultatet findes i amerikanske undersøgelser (Duwe 2012c; Cochran 2014).

Ovennævnte undersøgelser analyser data ved hjælp af regressionsanalyser. En undersøgelse, der er baseret på oplysninger om lovovertrædere, der har afsonet op til et års fængselsstraf i Florida, anvender i stedet propensity score matchning, der alment anses for at være bedre til at tage højde for eventuelle forskelle mellem de sammenlignede grupper (Mears et al. 2012). Også i denne undersøgelse finder man, at besøg reducerer recidivrisikoen, og at effekten – indtil en vis grænse – vokser med antallet af besøg.

Endelig kan nævnes, at en sammenfatning af 29 forskellige studier, der undersøger forskellige aspekter ved forholdet mellem indsatte og deres familier, omfatter to undersøgelser vedrørende betydningen af besøg (Hunter et al. 2012). Også disse peger på, at besøg kan modvirke recidiv.

Det skal påpeges, at der – af ret oplagte grunde – ikke er gennemført randomiserede eksperimenter på dette område, hvilket bevirker, at der kan være en vis usikkerhed ved de ovennævnte konklusioner, idet det ikke kan udelukkes, at det i de enkelte undersøgelser ikke helt har været muligt at kontrollere for de forskelle, der er mellem indsatte, der modtager besøg, og indsatte, der ikke gør det.

Betydningen af afsoningsstedets størrelse er også blevet undersøgt, dog ikke i forhold til recidivrisikoen, men i forhold til omgangen mellem ansatte og indsatte. Det er en norsk undersøgelse, der har set på dette spørgsmål (Johnsen et al. 2011). På baggrund af spørgeskemaer til ansatte og indsatte konkluderes det, at der er en bedre relation mellem ansatte og indsatte i små fængsler (med under 50 indsatte) end i mellemstore (50-100 indsatte) og store fængsler (over 100 indsatte), ligesom de mindre fængsler vurderes mere positive med hensyn til en række andre parametre, såsom personlig udvikling, kontakt med familien og generel trivsel (Johnsen & Granheim 2012).

Der skal endelig også nævnes, at den kriminologiske forskning har peget på andre effekter ved fængselsstraffen, som kan forventes at øge risikoen for tilbagefald. Der er således påpeget, at fængselsstraffen med dens indbyggede restriktioner, disciplin samt frustrations- og aggressionsfremmende forhold mindsker den indsattes muligheder for at leve en kriminalitetsfri tilværelse efter løsladelsen (King 2005; Irwin & Owen 2005; Carlen 2005). Studier af kulturen blandt fængselspersonalet anskueliggør også de negative effekter, det restriktive miljø med fokus på problemer og konflikter

har for mulighederne for at se menneskers potentiale (Liebling et al. 1999).⁶⁰ Det er videre påvist, at fængselsstraffen indebærer prisonisering, dvs. en socialisering til fængselskulturens normer og holdninger, og at prisoniseringen øger med tiden i fængsel. En sådan negativ effekt af fængselsstraffen er kortlagt i en omfattende svensk undersøgelse (Bondeson 1974). Også i en dansk undersøgelse er det påvist, at risikoen for prisonisering øger med tiden, men undersøgelsen finder ikke – i modsætning til andre – at prisoniseringen aftager lige op til løsladelsen (Minke 2010). Undersøgelsen konkluderer, at prisonisering øger risikoen for senere kriminalitet.

2.22. Sanktioner og andre særlige tiltag over for unge

I Danmark skal der senest syv dage efter, kommunen har modtaget dokumentation fra politiet om, at en ung under 18 år har begået voldskriminalitet eller anden alvorlig kriminalitet, indkaldes til et netværkssamråd. Det er den unge, forældrene eller en værge, relevante personer fra den unges netværk samt relevante fagpersoner, der indkaldes. På baggrund af netværkssamrådet skal kommunen udarbejde en handleplan med de initiativer, der skal iværksættes over for den unge for at modvirke yderligere kriminalitet. Disse initiativer kan bestå af handleplaner for den unge, aftaler blandt netværksdeltagerne med henblik på at støtte op om den unges trivsel, foranstaltninger efter servicelovens m.v. Ordningen trådte i kraft d. 1. oktober 2014, hvor den erstattede bestemmelsen i servicelovens § 57c, stk. 2, om foreløbige handleplaner. Justitsministeriets Forskningskontor skal evaluere initiativet med netværkssamråd. Evalueringen skal belyse, hvilke sager netværkssamråd anvendes i, hvordan processen forløber fra sagens modtagelse til afholdelse af samrådet, hvilke deltagere der indgår, hvilke aftaler der indgås samt eventuelle udfordringer og mulige forbedringer af initiativet. Denne rapport forventes klar i 2016, mens undersøgelser af samrådenes eventuelle kriminalpræventive effekt forventes i 2017 og 2018.

Sager med unge under 18 år kan herudover blive behandlet i et lokalt ungesamråd, almindeligvis kun i tilfælde af alvorligere kriminalitet. Formålet med ungesamråd er at pege på den mest hensigtsmæssige sanktion til den unge, således at risikoen for recidiv mindsker. Samrådet er tværsektorielt og tværfagligt med repræsentanter fra politi, kommune, Kriminalforsorg i Frihed m.fl., der på baggrund af fælles drøftelser afgiver en indstilling til retten og anklagemyndigheden om, hvilken sanktion samrådet finder passende i forhold til den unge. Anklagemyndigheden deltager som regel som særlig rådgiver med information om det forventede strafniveau på baggrund af den begåede kriminalitet og tidligere straffe. Justitsministeriets Forskningskontor har kortlagt brugen af ungesamråd i kommuner og politikredse, og af kortlægningen fremgår, at der er stor variation i antallet af sager, der årligt behandles i ungesamråd, og at nogle ungesamråd ikke får forelagt alle sager inden for målgruppen (Pedersen 2014a). Det fremgår yderligere, at ungesamrådenes indstillinger i langt de fleste tilfælde vedrører betingede eller delvist betingede domme, at de forholdsvis ofte an-

⁶⁰ I forskningsprojektet peges der på, at fængselspersonalet generelt vurderer en dag uden konflikter som en god dag, hvilket også karakteriserer den fortælling, en tidligere fængselsbetjent giver af sine erfaringer gennem 16 år i den danske kriminalforsorg (Lund 2003).

går ungdomssanktioner, mens de kun sjældent angår helt ubetingede domme. Indstillingerne indeholder typisk forslag om et eller flere vilkår, der bør knyttes til dommen. I 85 pct. af tilfældene stemmer sagens afgørelse i retten overens med ungesamrådernes indstillinger. Indførelsen af ungesamråd lader dog ikke til at have betydet en ændring i sanktionspraksis over for unge lovovertrædere, men kan have betydet en ændring i arten og omfanget af vilkår (ibid.). Det skal videre undersøges, om behandlingen i ungesamråd indebærer bedre individuelt tilpassede sanktioner, således at recidivet blandt de unge mindskes. Resultaterne af denne undersøgelse forventes klar i 2016.

Når unge lovovertrædere under 18 år meddeles tiltalefrafald efter retsplejelovens § 722 eller idømmes en betinget dom efter straffelovens § 56, kan der fastsættes særlige vilkår i tilknytning dertil. Vilkårene skal afspejle den kriminalitet, der er begået, og den unges situation. De kan indebære, at den unge skal overholde særlige bestemmelser om opholdssted, uddannelse, beskæftigelse, fritid m.v., eller at vedkommende skal undergive sig tilsyn af de sociale myndigheder. Ved tiltalefrafald er det endvidere muligt at tilknytte en ungdomskontrakt som vilkår i de tilfælde, hvor den unge endnu ikke har udviklet et fast kriminalitetsmønster og kun har begået mindre alvorlige lovovertrædelser, jf. Rigsadvokatens meddelelse nr. 7/1998. Kontrakten er en aftale mellem den unge, forældrene eller en værge, politiet og de sociale myndigheder. Den kan have forskelligt indhold, men den indeholder altid et vilkår om, at den unge skal afholde sig fra at begå ny kriminalitet. Kontrakten skal godkendes af retten (Andersen & Jespersen 2001). I 2003 blev der gennemført en effektevaluering af brugen af ungdomskontrakter, og denne viser, at recidivrisikoen er den samme for unge med en ungdomskontrakt som for unge med øvrige vilkår (Stevens 2003). Der er tegn på mindre recidiv for et af de anvendte recidivkriterier, men resultatet er forbundet med en vis usikkerhed, da der kun kontrolleres for enkelte baggrundsvariabler. I Norge er der gennemført flere forsøg med brugen af ungdomskontrakter efter den danske model, men der ikke gennemført egentlige effektevalueringer af forsøgene (Egge 2004; Tandstad & Ullnæss 2008).

Lovovertrædere under 18 år kan blive idømt en ungdomssanktion, jf. straffelovens § 74 a, hvis de har begået grovere, personfarlig kriminalitet eller anden alvorlig kriminalitet, og hvis de vurderes at kunne profitere af socialpædagogisk behandling. Ungdomssanktionen blev indført i 2001 som et alternativ til en ubetinget fængselsstraf på mellem 30 dage og 1 år og 6 måneder med henblik på bedre at kunne modvirke unge lovovertræderes fortsatte kriminelle karriere.⁶¹ Sanktionen varer to år og omfatter almindeligvis tre faser: 1) anbringelse i sikret institution, 2) åbent anbringelsessted og 3) tilsyn i frihed. Der er foretaget flere procesevalueringer af sanktionen, og disse viser, at der har været en række problemer med implementeringen af den (Thomsen et al. 2006; Justitsministeriets Forskningsenhed 2006). Som følge heraf nedsatte socialministeren i 2005 en ekspertgruppe, som navnlig skulle se på, hvordan der kunne skabes bedre sammenhæng mellem ungdomssanktionens tre faser, hvordan man kunne styrke den socialpædagogiske behandling, og hvordan samarbejdet

⁶¹ Der henvises til *Rapport om ungdomskriminalitet* (Ekspertgruppen om ungdomskriminalitet 2001), hvori der nærmere redegøres for baggrunden for ungdomssanktionen, dens målgruppe og anvendelse.

mellem kommuner, institutioner, unge og forældre kunne forbedres. I forlængelse heraf vedtog folketinget i 2007 en ændring af loven om social service, der indebærer, at der nu skal knyttes en koordinator til den unge for at sikre sammenhæng mellem de tre faser, og at der skal udarbejdes målrettede handleplaner.⁶² Det blev endvidere besluttet, at der skal etableres et dokumentationssystem med henblik på at måle effekten af indsatsen.

I 2009 gennemførte Justitsministeriets Forskningskontor en effektevaluering af ungdomssanktionen, idet effekten heraf blev sammenholdt med effekten af en ubetinget frihedsstraf på mellem 30 dage og 1 år og 6 måneder, da det som nævnt er det spektrum, ungdomssanktionen forventes at være et alternativ til (Clausen & Kyvsgaard 2009). Evalueringen tyder på en effekt af den delvise inkapacitering i ungdomssanktionens fase to og tre. Det er derimod tvivlsomt, om der er en større kriminalpræventiv effekt af ungdomssanktionen end af fængselsstraffen, når der ses på tiden efter sanktionens afvikling. Kun én af de tre effektmålinger, som evalueringen omfatter, viser, at ungdomssanktionen medfører mindre ny kriminalitet end en ubetinget dom. I evalueringen påpeges endvidere, at resultaterne er forbundet med nogen usikkerhed, idet der ikke kontrolleres for den selektion, der er sket til ungdomssanktionen. Da evalueringen fra 2009 alene omfatter unge, der har afviklet deres dom inden ændringen af loven om social service, gennemførte Justitsministeriets Forskningskontor endnu en effektevaluering i 2013 vedrørende de unge, der har afviklet en ungdomssanktion efter lovændringens ikrafttræden (Pedersen 2013). Kontrolgruppen består af de ungdomssanktionsdømte i den tidligere evaluering, dvs. at det er effekten af ændringerne, der undersøges. Af evalueringen fremgår, at styrkelsen af ungdomssanktionen ikke påvirker sandsynligheden for, at unge begår kriminalitet efter sanktionens ophør, men at den influerer positivt på sandsynligheden for, at de begår alvorligere kriminalitet. Der er således færre af de unge, der efter styrkelsen af sanktionen, begår personfarlig kriminalitet og/eller idømmes en frihedsstraf, sammenlignet med før.

Hvis betingelserne for varetægtsfængsling er opfyldt, kan unge under 18 år anbringes i varetægts-surrogat på en sikret døgninstitution i stedet for at blive placeret i et arresthus.⁶³ Der er syv sikrede døgninstitutioner i Danmark, som adskiller sig fra andre døgninstitutioner ved at yderdøre og vinduer kan være aflåste, og ved at der kan være et isolationsrum, hvor unge, der er til fare for sig selv eller andre, kan placeres i få timer (Danske Regioner 2011). Ifølge Serviceloven skal de sikrede institutioner yde omsorg, personlig støtte, socialpædagogiske rådgivning og behandling til de unge og skabe de bedst mulige opvækstvilkår for dem under opholdet. I 2012 udkom en ph.d.-afhandling, som omhandler hverdagslivet på en sikret institution (Bengtsson 2012). Afhandlingen er baseret på deltagende observation og på interview med de unge, og den viser, at ventetid og kedsomhed er noget, der præger de unges dagligdag. Den viser også, at de unge genkender disse elementer fra deres liv uden for institutionen, og at de håndterer det ved at skabe spænding og afvigende subkul-

⁶² Rambøll har evalueret sanktionen med fokus på implementeringen af ændringerne (Rambøll 2012).

⁶³ I Vestre fængsel er der et ungeafsnit med plads til ni indsatte i alderen 15-17 år. Afsnittet har tilknyttet en pædagog, en socialrådgiver, undervisning og ungebetjente.

turer, som hylder kriminalitet, venskab og loyalitet. På institutionen kommer dette til udtryk ved, at de unge gør brug af bestemte stiludtryk, og ved, at de forsøger at dyrke den gadelivsstil, de kender (ibid.).

Der er forskellige anbringelsesmuligheder for unge under 18 år i kriminalforsorgens regi.⁶⁴ Ifølge straffuldbyrdelseslovens § 78 kan de unge anbringes i familiepleje, i egnet hjem eller i institution. En evaluering fra 1999 af denne praksis (jf. den tidligere § 49, stk. 2, i straffeloven) viste, at en stor del af disse unge blev placeret på kriminalforsorgens pensioner (Hansen & Løvgrøn 1999). En senere undersøgelse peger på, at unge med længerevarende afsoningsforløb kan være fejlplacerede på pensioner, idet de unge er så belastede, at de kan have behov for en mere intensiv og længerevarende indsats (Hagemann & Olsen 2001). En ny undersøgelse af placeringen af dømte unge i kriminalforsorgen i 2007-2011 viser, at langt de fleste unge under 18 år i dag afsoner hele deres dom et sted, som er egnet til unge, f.eks. på en ungeafdeling (Bien & Rönneling 2014). Yderligere viser undersøgelsen, at der i 2011 i forhold til tidligere var relativt mange unge, der afsonede hele deres dom på en særlig egnet institution til unge i kriminalforsorgens regi, og at den tid, de unge tilbringer i mindre egnede institutioner – arresthuse m.v. – samlet set er faldet.

Ringe Statsfængsel har en afdeling for fortrinsvis unge lovovertrædere i alderen 15-17 år. På afdelingen ledes behandlingen af en psykolog, og der ydes en ekstraordinær uddannelsesmæssig indsats. I 2000 igangsatte kriminalforsorgen et treårigt ungeprojekt i Ringe, som sidenhen er blevet en permanent ordning, og som består i et samarbejde mellem ungeafdelingen og døgninstitutionen Bobjerg. Målgruppen er lovovertrædere under 18 år, som afsoner en ubetinget dom på ungeafdelingen, eller som afsoner efter straffuldbyrdelseslovens § 78 på døgninstitution. Formålet med samarbejdet er at kunne flytte de unge mellem fængslet og den mindre restriktive institution, i det omfang deres adfærd gør dette nødvendigt eller ønskeligt. En evaluering af projektet viser, at samarbejdet mellem fængslet og døgninstitutionen efter en vanskelig start er kommet til at fungere godt og smidigt (Ebsen & Krogh 2006). Der er ikke muligt på baggrund af evalueringen at vurdere effekten af den socialpædagogiske indsats på institutionen eller af samarbejdet. De unge selv oplever, at deres råderum er større på Bobjerg end på ungeafdelingen, og at de overvåges mindre af medarbejderne. På institutionen har de unge mulighed for kontakt med omverdenen, så de kan øve sig på at begå sig i samfundet igen. Til gengæld er de mere usikre på reglerne i institutionen end i fængslet, og de stopper ikke umiddelbart med at begå kriminalitet under opholdet (ibid.).⁶⁵

⁶⁴ Tal fra kriminalforsorgen viser, at det gennemsnitlige belæg i fængsler og arresthuse for afsonere og arrestanter i alderen 15-17 år er faldet, således at belægget i 2014 udgjorde 8,7 unge, jf. www.kriminalforsorgen.dk/Statistik-over-unge-indsatte-1367.aspx.

⁶⁵ I 2006 iværksatte kriminalforsorgen endnu et ungeprojekt. Projektet var et samarbejde mellem de tre pensioner i hovedstadsregionen: Brøndbyhus, Engelsborg og Lysholmgård og bestod i et afsoningstilbud til 15-17-årige unge uden beskæftigelse (se evt. Vedelsby 2007). Indholdet af projektet var praktisk arbejdsstræning, undervisning i samfundsforhold, madlavning, rengøring, personlig hygiejne m.v. samt idrætsaktiviteter. Under opholdet fik de unge udfærdiget en handleplan for tiden efter løsladelsen. Formålet med projektet var at sluse de unge ud i passende arbejde eller uddannel-

I 2009 åbnede en ungeafdeling i Statsfængslet i Jyderup for unge lovovertrædere i alderen 15-17 år, hvortil der er knyttet særligt uddannet fængselspersonale, socialpædagoger m.v. En evaluering af ungeafdelingen viser, at der arbejdes med forskellige indsatsområder, som bl.a. vedrører de unges netværk, skolegang og uddannelse samt praktiske gøremål, adfærdsregulering og almenmenneskelig støtte og anerkendelse (Bien & Rönneling 2014). Evalueringen viser også, at de unge generelt er tilfredse med tilværelsen på afdelingen, men at de er modstandere af afdelingens regelsæt, og at de af forskellige årsager ikke mener, de ansatte kan hjælpe dem videre i deres liv og forhindre dem i at begå ny kriminalitet. De ansatte anerkender, at der er mange regler på afdelingen, men ifølge dem lærer de unge at sætte pris på reglerne og den fastlagte struktur. Reglerne er med til at tydeliggøre rammerne for acceptabel social adfærd og give de unge en forståelse af konsekvenserne af kriminel og anden uhensigtsmæssig adfærd (ibid.). Det er ikke muligt på baggrund af evalueringen at vurdere, om der er en kriminalpræventiv effekt af at afsone på ungeafdelingen.

Vendes blikket mod udlandet indførte de svenske myndigheder i 1999 *Lagen om Slutten Ungdomsvård* (LSU). LSU er en sanktion, der anvendes over for unge under 18 år, der har begået alvorlig kriminalitet, f.eks. røveri, vold, manddrab, narkotikakriminalitet og seksualforbrydelser. Formålet med sanktionen er, at de unge skal afsone på egnede ungdomsinstitutioner frem for i fængsler med voksne lovovertrædere. Det betyder bl.a., at de kommer til at afsone under større åbenhed, end de ellers ville have gjort (Pettersson 2014). De unge ankommer først til en modtagerafdeling, hvor psykologer, pædagoger og andre behandlere kortægger deres behov for pleje og behandling samt udarbejder en individuel handleplan. På institutionerne skal de deltage i den anviste behandling, som ofte omfatter et vredeshåndteringsprogram, og de skal deltage i undervisning. For at forberede de unge på et liv i frihed kan de få lov til at tilbringe den sidste del af afsoningen i udslusning, hvor der er mulighed for at deltage i uddannelse, praktik, fritidsaktiviteter m.v. uden for institutionerne. Der er ikke gennemført en effektevaluering af tiltaget, men i en undersøgelse sammenlignes recidivet blandt samtlige unge, der blev idømt LSU i maksimalt tre år i 1999-2003, med recidivet i en historisk kontrolgruppe. Af resultaterne fremgår, at recidivet til en ny ubetinget straf, voldskriminalitet og narkotikakriminalitet er mindre for de unge, der er idømt LSU, end for de unge i kontrolgruppen. Det fremgår imidlertid også, at de to grupper ikke er fuldt sammenlignelige (Pettersson, 2009). Det vides derfor ikke med sikkerhed, om LSU har en recidivhæmmende effekt, men større åbenhed under afsoning kan dog antages at have en betydning for, at afsonere klarer sig bedre efterfølgende (ibid.).

I 1997 blev der iværksat et forsøg med en særlig ungdomsstraf i Finland, og i 2005 blev straffen gjort permanent (Keisala & Marttunen 2007). Ungdomsstraffen er en selvstændig sanktion, som kan anvendes, når en bødestraf ikke anses for at være tilstrækkelig, men hvor en ubetinget dom heller ikke synes at være en passende sanktion. Målgruppen er unge lovovertrædere i alderen 15-17 år,

se. I 2011 blev projektet ændret, og det har ikke længere tilknyttet fastansatte medarbejdere. Der er ikke gennemført nogen evaluering af projektet.

som har begået gentagen kriminalitet, og som vurderes at have en stor recidivrisiko. Ungdomsstraffen blev indført med det formål at udskyde det tidspunkt, hvor en ung lovovertræder idømmes en ubetinget dom, og den betragtes derfor som et alternativ dertil. Selve straffen består af en kombination af tilsyn, programvirksomhed, støtte og vejledning samt 10-60 timers gratis arbejde, der skal fungere som en slags introduktion til arbejdsmarkedet. Sanktionen har en varighed på 4-12 måneder. En recidivundersøgelse viser, at mindst 57 pct. af de unge, som blev idømt en ungdomsstraf, begik ny kriminalitet inden for et år (Marttunen & Takala 2002). Der er ikke foretaget nogen effekt-evaluering af tiltaget.

I USA kan unge få deres sag behandlet ved særlige domstole, *teen courts*, der tager hensyn til deres unge alder. OJJDP oplyser, at disse er forbeholdt unge i alderen 11-17 år, der har begået mindre alvorlig kriminalitet, f.eks. tyveri eller hærværk, og som ikke tidligere har været arresteret.⁶⁶ *Teen courts* er ikke en del af det strafferetslige system, men kan sammenlignes med programmer, der ligesom de øvrige 'divergent programs', har til formål at lede unge uden om retssystemet. Det er frivilligt at få sin sag behandlet i en *teen court*, men den unge skal typisk erklære sig skyldig i sigtelsen, for at det kan ske. Processen er mindre formel end i almindelige retssager, og der anvendes elementer fra restorative justice. Det væsentlige nye ved *teen courts* er, at samtlige roller – anklager, forsvarer, dommer(e) og nævninge – kan udfyldes af unge, som vælger en sanktion ud fra en række mulige. Der er også den mulighed, at dommeren som den eneste er professionel, at der ikke er nogen nævninge, eller at der i stedet for en anklager og en forsvarer er en, der fremlægger sagen, mens nævningene stiller spørgsmål direkte til den unge på anklagebænken. Den sanktion, der hyppigst vælges, er samfundstjeneste, men det sker også, at gerningspersonen skal give en skriftlig undskyldning eller forpligte sig til at være nævning i andre sager.

Der er gennemført relativt få effektevalueringer af *teen courts* deres popularitet taget i betragtning, og resultaterne af evalueringerne er blandede. En forklaring kan være designet i evalueringerne, da det kun sjældent er lykkedes forskerne at konstruere gode kontrolgrupper til de unge, der har fået deres sag behandlet ved retterne. Der findes en evaluering fra Maryland med et eksperimentelt design, hvor kun halvdelen af de unge, der kunne deltage i en *teen court*, fik det tilbudt (Stickle et al. 2008). I alt 107 unge indgik i evalueringen, der viser, at recidivet var markant større i eksperimentelgruppen end i kontrolgruppen ($d=0,51$). De unge, der fik deres sag behandlet ved en *teen court*, begik således hyppigere ny kriminalitet efterfølgende sammenlignet med de øvrige. Til dette skriver forskerne bl.a., at de elementer, der er hentet fra restorative justice, måske ikke virker på samme måde for unge, der har begået mindre alvorlig kriminalitet, som for unge, der har begået alvorlig kriminalitet. De skriver også, at de unge godt kan blive skamfulde, når deres sag fremlægges for jævnaldrene i retterne, men at det ikke nødvendigvis betyder, at de resocialiseres (ibid.).⁶⁷

⁶⁶ www.ojjdp.gov/mpg/litreviews/Teen_Youth_Court.pdf

⁶⁷ Med hensyn til effekten af såkaldte *diversion programs* henvises til afsnit 2.23.

Wilderness camps er en frihedsberøvende sanktion for unge lovovertrædere, som bl.a. anvendes i USA. Det er en form for overlevelsesture, som ofte forveksles med boot camps, jf. afsnit 2.20, men modsat disse er det teoretiske fundament erfaringsbaseret læring – 'learning by doing' – og at fremme den personlige udvikling hos deltagerne uden brug af militære metoder.⁶⁸ De unge tages ud af deres vante omgivelser, så de får ro til at fokusere på sig selv i stedet for at lade sig påvirke af det negative i deres miljø. Rationalet bag overlevelsesturene er, at hvis det lykkes de unge at klare de fysisk krævende opgaver, de stilles overfor, så får de succesoplevelser, som giver dem selvtillid og en følelse af at have kontrol over situationen. Den øgede selvtillid vil efterfølgende afholde dem fra at begå kriminalitet og fra at udvise anden bekymrende adfærd. De unge lærer samtidig at samarbejde, da opgaverne kræver, at de arbejder sammen.

Der er gennemført en metaanalyse af overlevelsesprogrammer, som inkluderer 28 evalueringer, hvoraf de 22 undersøger effekten i forhold til recidiv (Wilson & Lipsey 2000). Af resultaterne fremgår, at overlevelsesprogrammerne generelt har en recidivhæmmende effekt (-0,18), idet 29 pct. af de unge, som har deltaget, begår kriminalitet eller udviser anden bekymrende adfærd efterfølgende, mens det samme gælder for 37 pct. af de unge, som ikke har deltaget i programmerne. Metaanalysen viser desuden, at intensive overlevelsesprogrammer har større kriminalpræventiv effekt end mindre intensive programmer, at programmer med terapi har større effekt end programmer uden terapi, og at programmer af kortere varighed (op til 6 uger) har større effekt end længerevarende programmer. Sidstnævnte forklares med, at de længerevarende programmer indeholder andre elementer end alene det, der ligger i overlevelsesprogrammerne, og at effekten derfor bliver mindre tydelig. Det bemærkes, at kontrolgrupperne har været underkastet forskellige sanktioner og programmer, da de unge i kontrolgrupperne enten har været på institution, fået en betinget dom med vilkår om tilsyn, været i behandling, modtaget diverse hjælpeforanstaltninger eller står på venteliste til en overlevelsestur. Det er med andre ord uklart, hvad overlevelsesprogrammerne er et alternativ til, og om det er effekten af et alternativ til en frihedsberøvende sanktion, der måles, eller effekten af et alternativ til ikke frihedsberøvende sanktioner.

Operation Nightwatch er et amerikansk eksempel på en type af hjemmeafsoning for unge lovovertrædere, som blev indført i St. Louis i Missouri i år 2000. Unge under 18 år kan idømmes en betinget dom med vilkår om et natligt udgangsforbud, således at de skal være hjemme senest kl. 19.00 aftenen før skoledage, med mindre de har et godkendt ærinde. Et særligt nightwatch-team aflægger uanmeldt besøg hos de unge for at kontrollere, om de overholder udgangsforbuddet. Overtrædelse resulterer i sanktioner med stigende alvorlighedsgrad: først advarsel, dernæst samtale og til sidst indsættelse til afsoning. Der foretages en risikovurdering i forbindelse med dommen. Det er tilfældigt, hvornår teamet aflægger besøg, men unge, der er vurderet til at have en høj recidivrisiko, modtager kontrolbesøg tre gange pr. uge, mens unge med lav recidivrisiko får besøg én gang pr. uge.

⁶⁸ www.ojjdp.gov/mpg/litreviews/Wilderness_Camp.pdf

Tiltaget kan minde om de såkaldte curfews, der indebærer, at unge ikke må opholde sig på offentlige steder i bestemte tidsrum uden en voksen eller uden at have et legalt ærinde (Clausen et al. 2009). Det adskiller sig imidlertid herfra ved at være et individuelt tiltag, der knyttes til en strafferetlig sanktion, og ved, at det kontrolleres, om de unge overholder forbuddet.

Der er gennemført en effektevaluering af Operation Nightwatch med et kvasi-eksperimentelt design (Urban 2005). Eksperimentalgruppen består af unge, der har fået besøg af nightwatch-teamet ($n=55$), mens kontrolgruppen består af unge, som falder inden for målgruppen, men som af forskellige årsager ikke har fået denne form for afsoning ($n=39$). Kontrolgruppen inkluderer endvidere unge, som har deltaget i konfliktråd, da denne gruppe er sammenlignelig med eksperimentalgruppen med hensyn til kriminel belastning. Af resultaterne fremgår, at de unge i eksperimentalgruppen har signifikant lavere recidiv end de unge i kontrolgruppen, når recidivet opgøres som registreret kriminalitet, mens der ikke er nogen kriminalpræventiv effekt at spore, når recidivet opgøres som selvrapporteret kriminalitet. De forskellige resultater kan tyde på, at der er forskel på de to gruppers opdagelsesrisiko, men ikke på gruppernes adfærd. Evalueringens resultater svækkes af at have en lille population og stort bortfald (33 pct.). At kontrolgruppen er sammensat betyder også, at det er vanskeligt klart at sige, hvilke sanktionsformer sammenligningerne angår.

I 1998 blev *Antisocial Behaviour Order* (ASBO) introduceret i Storbritannien. Det er en formel aftale, som indgås med personer ned til 10 år, der opfører sig antisocialt, f.eks. ved at spille høj musik om natten, drikke sig fulde, optræde truende og/eller begå hærværk. En ASBO kan indebære, at den pågældende ikke må besøge særlige steder, tilbringe tid sammen med bestemte personer og lignende. Aftalen gælder i to år, hvorefter den ophører, hvis der ses en forbedring i adfærd. Brud på aftalen er en kriminel handling, dvs. at den pågældende kan blive retsforfulgt. Dommen afhænger af de konkrete omstændigheder i sagen. Der kan være tale om en bøde, samfundstjeneste eller lignende (www.gov.uk/asbo). Som en del af satspuljeaftalen for 2014 blev der givet midler til at afprøve et initiativ i Danmark for unge, der udviser bekymrende, men endnu ikke kriminel adfærd. Et eventuelt brud på aftalen betragtes i modsætning til en ASBO ikke som en kriminel handling. Initiativet, *Aftale om god opførsel*, afprøves aktuelt i Randers og Skanderborg. Justitsministeriets Forskningskontor skal effektevaluere forsøget i 2017.

Community Connection for Youth (CCFY) er et treårigt pilotprojekt i South Bronx, hvor en non-profit organisation arbejder for at mobilisere stærke, lokale netværk, som kan tage hånd om unge lovovertrædere i retssystemet. Formålet er at begrænse fængslinger af unge ved i stedet at lade dem indgå i projekter med aktiviteter, der skal forbedre forholdene i lokalområdet. De unge bliver tilknyttet en lokal græsrodsbevægelse, og i projekterne skal de arbejde sammen med en voksen mentor og andre unge (www.cc-fy.org/). Deres familier bliver inviteret til at deltage i særlige familiestyrkende aktiviteter, og erfaringerne viser, at jo mere familierne engagerer sig, desto mere sandsynlig er det, at de unge bliver i projektet længere end foreskrevet (Curtis et al. 2013). I 2011-2013 fik

85 unge i South Bronx, der var sigtet og arresteret for hærværk, tyveri, ulovlig indtrængen, våbenbesiddelse, vold m.v., flyttet deres sag fra den traditionelle domstol til CCFY. En effektevaluering viser tegn på en kriminalpræventiv effekt heraf, idet recidivet målt ved nye sigtelser og arrestationer efter et år var lavere blandt de unge, der var involveret i projektet, end blandt samtlige unge i retssystemet i dele af South Bronx, der ikke var omfattet af projektet (ibid.). Det skal dog bemærkes, at forskellene i recidivet ikke er signifikante på et 5 pct. niveau, som normalt anvendes, og at undersøgelsesdesignet ikke kommer uden om problemet med selektion. Der indgår således unge i kontrolgruppen, som ikke ville være fundet egnede til at få deres sag behandlet ved CCFY og dermed ikke er sammenlignelige med personerne i forsøgsgruppen. Dertil kommer, at eksperimentalgruppen kun omfatter unge, som har gennemført projektet ($n=62$).

En række af de sanktioner, som allerede er beskrevet i rapporten, anvendes over for både unge og voksne lovovertrædere: elektronisk fodlænke, samfundstjeneste, restorative justice, boot camps m.v. En samlet analyse af 85 metaanalyser, der omhandler effekter af sådanne sanktioner, viser, at sanktionerne ofte virker på samme måde over for både unge og voksne lovovertrædere (Kim et al. 2013a).⁶⁹ Sanktioner med en afskrækkende eller disciplinerende tilgang mindsker hverken recidivet over for unge eller for voksne, snarere tværtimod, mens restorative justice og andre sanktionsformer med en mindre straffende tilgang mindsker recidivet for lovovertrædere i alle aldre. Der henvises til de tidligere afsnit for en beskrivelse af disse sanktioner og tiltag samt deres kriminalpræventive effekter.

2.23. Særligt om unges møde med retssystemet

Da muligheden for at sænke den kriminelle lavalder og for at indføre særlige ungdomsdomstole har været diskuteret den seneste tid, er det fundet relevant at fremdrage litteratur og undersøgelser, der behandler dette emne. Den forskning, der vil blive omtalt her, vedrører i alle tilfælde stemping, da betydningen af unge lovovertræderes første møde med politiet og det strafferetlige system typisk relateres til en mulig stempingseffekt.

Det bemærkes, at gennemgangen af litteratur på dette område ikke er fuldstændig. Med få undtagelser er ældre litteratur på området således ikke inddraget, idet mange af de tidligere studier er blevet kritiseret for at være svage metodemæssigt (Smith & Paternoster 1990). Som baggrund for dette review er der taget udgangspunkt i dels de artikler – herunder metaanalyser – der indgår i en bog fra 2014 om emnet (Farrington & Murray 2014), dels nyere artikler omtalt i Criminal Justice Abstract (publiceret 2012-2015) og dels de henvisninger til andre relevante undersøgelser, der er omtalt i det materiale, der dermed er fremkommet.

⁶⁹ I modsætning til effekten af sanktioner viser analysen, at programmer, der virker kriminalpræventivt for voksne, ikke nødvendigvis virker på samme måde for unge (Kim et al. 2013, se evt. også Lipsey & Cullen 2007).

De undersøgelser, der findes vedrørende unge og stemping, kan inddeles i to kategorier. Der er dem, der vedrører betydningen af at behandle sager vedrørende børn og unge ved en ungdomsdomstol frem for at undlade dette og eventuelt i stedet anvende andre reaktionsmuligheder såsom tiltag via det sociale system. Den anden kategori af undersøgelser vedrører betydningen af overhovedet at komme i kontakt med politi og restvæsen, herunder også betydningen af at blive straffet, i forhold til ikke at gøre det. Undersøgelser heraf er muliggjort, fordi de er longitudinelle og baseret på interview om blandt andet selvrapporateret kriminalitet på forskellige tidspunkter af den unges liv. Med et sådan design er det muligt at sammenligne unge, som ligner hinanden med hensyn til selvrapporateret tidligere kriminalitet, og hvor eneste forskel er, at nogle har været i kontakt med politiet eller er blevet straffet, mens andre ikke er blevet pågrebet eller straffet.

Spørgsmålet om, hvorvidt der i forbindelse med pågribelse og straf sker en stemping, der indebærer, at omgivelserne ser personen som afvigende, og at personen som følge heraf ændrer sin selvopfattelse og så at sige lever op til omgivelsernes forventninger ved at øge sin afvigende adfærd, er gammelt inden for det kriminologiske felt. Det har dog på det seneste fået en renæssance og en nyfortolkning. Renæssancen beror på, at der er gennemført en del nyere forskning, der på baggrund af ganske solide undersøgelsesdesign peger på, at der kan ske en stigmatisering i forbindelse med retssystemets indgriben. Nyfortolkningen relaterer sig til, at den oprindelige ret deterministiske forståelse af stemplingsprocessen og dens resultat er afløst af en fortolkning, hvor det deterministiske element er forsvundet, og hvor stemplingen i højere grad betragtes som medierende. Dvs. at det ikke udelukkende er stemplingen i sig selv, der ses som årsag til øget afvigende adfærd, men også det, at stemplingen kan få andre effekter, som så kan påvirke risikoen for kriminalitet. Eksempelvis kan stemping bevirke, at det bliver vanskeligere at få et arbejde, og/eller at den stemplede trækker sig tilbage fra sin normale sociale omgangskreds og søger én, hvor afvigelse i højere grad er accepteret. Disse forhold kan på sigt få betydning for fortsat kriminalitet. På denne måde kan stemping ses som en mediator i forhold til recidiv (se f.eks. Krohn et al. 2014).

Her skal først ses på undersøgelser, der er gennemført på baggrund af et longitudinelt design.

En af disse undersøgelser er baseret på det velkendte *Cambridge Study in Delinquent Development*, hvor godt 400 engelske drenge er fulgt fra deres 8. år i 1961-1962 og i mere end 40 år frem i tiden. Undersøgelsen giver dermed unikke muligheder for at studere eventuelle langtidseffekter af stemping. I en tidligere undersøgelse baseret på disse data er det påvist, at unge, der i alderen 18-21 er blevet mødt med en strafferetlig sanktion, efterfølgende begår mere kriminalitet – målt via selvrapporateret kriminalitet – end dem, der som udgangspunkt har begået lige så meget kriminalitet, men ikke er blevet pågrebet og straffet for det (Farrington et al. 1978). Denne undersøgelse er for nylig blevet fulgt op, således at der er set på, om der ved henholdsvis ved det 32. og det 48. år kan spores en stempingseffekt (Murray et al. 2014). Der ses dels på effekten af at have fået en strafferetlig sanktion for første gang i alderen 15-18 år og dels på effekten i tilfælde af, at den første straf fore-

kommer i 19-26-års alderen. Ud over at undersøge omfanget af selvrapporteret kriminalitet ved henholdsvis det 32. og det 48. år, undersøges på samme tidspunkter også spørgsmålet om asocial personlighed (målt ved blandt andet alkohol- eller stofmisbrug, kontakt med familien og arbejdsløshed) og personens succes i livet (målt ved blandt andet samlivsforhold, boligforhold og arbejdsforhold). I undersøgelsen indgår 15 kontrolvariabler, der først og fremmest angår forhold under opvæksten.

I undersøgelsen opereres der med fem mediatorer: Positiv attitude til vold, positiv attitude til narkotika, negativ attitude til det etablerede samfund, kriminelle venner og arbejdsløshed. Endelig indgår også enkelte moderatører, dvs. forhold, der kan øge eller modificere effekten af stempling.

Der anvendes forskellige metoder – propensity score og regressionsanalyser – til at analysere effekten af stempling, og de forskellige analyser peger i samme retning: At de, der er blevet dømt i ungdomsårene (15-18 år), rapporterer om mere kriminalitet både ved 32 og 48 års alderen i forhold til en sammenlignelig kontrolgruppe. Ved 32 års alderen scorer de dømte endvidere højere med hensyn til asocial personlighed og lavere med hensyn til succesfaktorerne. For dem, der for første gang dømmes som 19-26-årige, findes der derimod ikke en effekt på omfanget af selvrapporteret kriminalitet senere i livet, men alene med hensyn til de asocial personlighedstræk ved 32 års alderen. Effekten af stempling ser således ud til at være størst, når første domfældelse sker i en ung alder. Effekten af at blive fængslet i 15-26 års alderen i forhold til at blive idømt en ikke-frihedsberøvende sanktion er undersøgt på tilsvarende måde. Fængslingen viser sig at øge scoren vedrørende asocial personlighed og at mindske scoren for succes i livet.

På baggrund af denne og tidligere studier konkluderes blandt andet, at domfældelse i ung alder øger kriminaliteten ved både 18, 21, 32 og 48 års alderen.

I en amerikansk longitudinalundersøgelse, *Rochester Youth Development Study* (RYDS), er der på tilsvarende måde undersøgt betydningen af, at nogle unge idømmes strafferetlige sanktioner, mens andre unge, der i henhold til oplysninger om selvrapporteret kriminalitet begår lige så megen kriminalitet, ikke gør det. RYDS omfatter 1.000 unge fra deres 14. år. De unge blev i starten af undersøgelsen interviewet ni gange med ½ års mellemrum, mens deres forældre blev interviewet otte gange. I undersøgelsens anden fase blev der gennemført tre interviews med ét års mellemrum. På starttidspunktet for denne fase var de unge 22-23 år. Endelig blev der gennemført en tredje fase, idet de igen blev interviewet, da de var omkring 29 år og igen omkring 31 år. Undersøgelsen spænder således over en periode på 17 år og omfatter 14 interviewrunder, hvilket har givet en stor mængde oplysninger om såvel selvrapporteret kriminalitet som de unges kontakt med politi og ungdomsdomstol.

De analyser, der er gennemført med baggrund i disse data, fokuserer først og fremmest på den indirekte effekt af at blive stemplet som kriminel – på de mediatorer, der formidler stemplingens betydning for fortsat kriminalitet.

Den første analyse, der er gennemført, ser på, hvad det betyder for den fortsatte skolegang, at der har været indgriben fra politiet eller fra ungdomsdomstolesystemet i løbet af de første syv interviewrunder (Bernburg & Krohn 2003). Dvs. da de unge var ca. 13½ til 16½ år gamle. Analysen viser, at indgriben fra såvel politi som fra sanktionssystem i ungdomsårene øger sandsynligheden for, at den unge ikke får gennemført high-school. Undersøgelsen viser videre, at uddannelsesproblemerne får betydning for omfanget af arbejdsløshed i 19-21 års alderen, ligesom indgriben fra politi og sanktionssystem i de unge år har en direkte betydning herfor. Endelig viser undersøgelsen, at skolepræstationer og arbejdsløshed – som forventet – er mediatorer for kriminalitet i 21-22 års alderen.

I en senere analyse af RYDS-dataene er der set på, hvorvidt en tidlig stempling som kriminel indebærer, at de stemplede bliver mere tilbøjelige til at trække sig fra deres vanlige, konventionelle sociale netværk og i stedet søge mod kriminelle netværk, og om dette i givet fald efterfølgende øger risikoen for kriminalitet (Bernburg et al. 2006). Også denne antagelse bekræftes af undersøgelsens data, der viser, at de, der havde været i kontakt med ungdomsdomstolssystemet ved 2. interviewrunde, havde øget kontakt med kriminelle netværk ved 3. interviewrunde og øget kriminalitet ved 4. runde i sammenligning med en sammenlignelig gruppe, der ikke var kommet i kontakt med en ungdomsdomstol. Den viser endvidere en tendens til, at de, der allerede ved 2. runde er involveret i et kriminelt netværk, efterfølgende involveres i netværk, der begår relativt meget kriminalitet.

I endnu en analyse, der er baseret på RYDS-data, er fokus voldsforbrydelser, idet det undersøges, hvorvidt opdagelse – i form af kontakt med politiet – ved interviewrunder 7 og/eller 8 på grund af en voldsforbrydelse, indebærer en øget risiko for voldsforbrydelser senere (Ward et al. 2014). På baggrund af oplysninger fra de tidligere interviewrunder inddeles de unge i tre grupper ved hjælp af en *trajectory* analyse, der estimerer fremtidigt forløb med hensyn til voldskriminalitet. Undersøgelsen viser, at for gruppen med et forventet lavt voldsniveau øger risikoen for vold med en effektstørrelse på 0,35, mens det ikke er muligt at påvise eventuelle effekter for gruppen med et forventet højt voldsniveau, da der ikke foreligger match for personerne i denne gruppe.

Den seneste analyse, der er gennemført vedrørende stemplingens betydning på baggrund af RYDS, ligger i forlængelse af de tidligere, men inddrager i højere grad oplysninger fra de senere interviewrunder, hvorved en mulig langtidseffekt af stempling kan undersøges (Krohn et al. 2014). Endvidere belyses betydningen af andre mulige mediatorer. Det undersøges, hvorvidt kontakt med retssystemet ved 6. og 7. interviewrunde indebærer mindsket deltagelse i konventionelle aktiviteter, og hvorvidt dette efterfølgende medfører en lavere selvværdsfølelse, en øget interaktion med kriminel-

le kammerater og/eller øget risiko for arbejdsløshed. Endelig undersøges (ved interviewrunde 10-12), hvorvidt dette påvirker risikoen for kriminalitet. Resultaterne af analyserne er, at retssystemets intervention ikke synes at have hverken en direkte eller indirekte betydning for personernes selv-værdsfølelse, men derimod på deres tilknytning til det konventionelle samfund, idet der bliver en tættere tilknytning til kriminelle kammerater, og samtidig øger risikoen for arbejdsløshed. Videre viser det sig, at såvel mindskningen i prosociale aktiviteter og den øgede arbejdsløshed forhøjer risikoen for kriminalitet i den tidlige voksenalder.

I endnu en amerikansk longitudinalundersøgelse ses der specifikt på betydningen af første arrestation. Undersøgelsen er baseret på *Project of Human Development in Chicago Neighborhoods* (PHDCN) og inkluderer 1249 unge, der var enten 12 eller 15 år ved første interview (Lieberman et al. 2014). De unge blev interviewet tre gange med 2½ års mellemrum. Interviewoplysninger blev koblet sammen med oplysninger fra politiet. Metodemæssigt er der anvendt propensity score matching, der inkluderer ikke mindre end 79 kontrolvariabler, og for 43 unge i forsøgsgruppen (med arrestation) blev der fundet 126 matchpersoner til kontrolgruppen. Det skal nævnes, at undersøgelsen bygger på antagelsen om, at kun en mindre del af de børn og unge, der begår lovovertrædelser, bliver opdaget af politiet, og at kun en mindre del af disse opdagelser leder til en arrestation. En tidligere undersøgelse viser, at det alene gør sig gældende for sig 15 pct. af de unge, der opda- ges.

I undersøgelsen finder man, at den første arrestation øger sandsynligheden for fortsat kriminalitet – altså en mere direkte effekt af stempeling. Desuden finder man, at den første arrestation også øger sandsynligheden for en ny arrestation – uafhængig af omfanget og arten af ny kriminalitet. Dvs. at der her påvises det, der i undersøgelsen omtales som sekundær strafforfølgelse (*secondary sanctioning*), nemlig at en tidligere stempeling som afviger i sig selv forhøjer sandsynligheden for, at myndighederne og andre vil stemple vedkommende igen. En sådan effekt kan tænkes at opstå på grund af den nøjere overvågning, den tidligere stemplede er udsat for.

I en afsluttende diskussion af konsekvensen af undersøgelsen nævnes, at den amerikanske føderale regering har erkendt problemer med stempeling og taget initiativ til at mindske kriminaliseringen af dårlig opførsel i skolen.

Betydningen af første arrestation er også undersøgt i en anden amerikansk longitudinalundersøgelse baseret på data fra *National Youth Survey* (NYS) (Morris & Piquero 2013). Metodemæssigt svarer den også meget til den ovennævnte, idet den blandt andet anvender propensity score matching. Den afviger dog ved at inddele de i alt 1417 unge i tre undergrupper på baggrund af en modelanalyse vedrørende risiko for kriminalitet (*trajectory model*). Dette viser sig at være en fordel, idet betydningen af første arrestation ikke er den samme for de tre grupper. Det er således først og frem- mest gruppen med størst risiko for kriminalitet, der synes at blive påvirket af at blive arresteret, idet

deres kriminalitet efterfølgende øger mere end forventet og mere end de øvrige to gruppers. Gruppen med den ringeste risiko for fortsat kriminalitet påvirkes også af arrestation, men altså i en lavere grad. Dette kan muligvis skyldes, at denne gruppes involvering i kriminalitet er ret sporadisk og meget ringe, hvorfor deres risiko for fortsat kriminalitet under alle omstændigheder er lav.

Der er også gennemført en række litteraturstudier, der sammenfatter resultaterne af longitudinalundersøgelserne. F.eks. har David Huizinga og Kimberley Henry (Huizinga & Henry 2008) udarbejdet en analyse baseret på 19 longitudinalundersøgelser vedrørende effekten af at blive arresteret. Denne viser, at enten medfører arrestation – i forhold til ingen indgriben – ingen effekt, eller også øger den risikoen for kriminalitet. To af studierne peger på en afskrækkende effekt. Det bemærkes, at mange af de studier, der er omfattet af denne analyse, er de samme, som er omtalt ovenfor.

Den anden gruppe undersøgelser, som vedrører betydningen af at behandle sager ved en ungdomsdomstol frem for at undlade dette, tager udgangspunkt i, at det i USA siden 1970'erne har været muligt til at lede unge lovovertrædere uden om retssystemet ved at anvende *diversion programs* (Wilson & Hoge 2013). Der er således givet store skønsmæssige beføjelser til politi, anklagemyndighed og domstole med hensyn til at beslutte, hvorvidt unge, der har begået mindre alvorlig kriminalitet, skal stilles for en ungdomsdomstol, skal videregives til et diversion program eller bare løslades (efter en anholdelse) (Petrosino et al. 2014). Ifølge en opgørelse var der i 2005 tale om 1,7 mio. sager, hvoraf de 60 pct. endte ved en ungdomsdomstol (ibid.). Hensigten med diversion er at mindske den stemping af unge, der kan ske gennem det formelle retssystem. *The Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention* (OJJDP) skriver, at programmernes indhold kan variere betydeligt, at de kan varetages af forskellige myndigheder, og at de kan igangsættes på forskellige tidspunkter: før anholdelsen, under retssagen og efter domsfældelsen.⁷⁰ Det kan dreje sig om intensiv behandling, aflastnings- eller plejefamilie, frivilligt ophold i døgninstitution, udgangsforbud, mentorordning, forældretræning m.v. Unge lovovertrædere kan også blive pålagt at skulle deltage i projekter, der skal nedbringe deres skolefravær eller et eventuelt alkoholforbrug. I mange tilfælde er der tale om interventioner, der også findes i Danmark som enten alternativer eller supplement til de øvrige sanktioner i retssystemet.

Spørgsmålet er, hvilken effekt der opnås ved de forskellige mulige tiltag: Medfører domstolsvejen, at den unge bliver afskrækket fra at begå yderligere kriminalitet, eller øger tværtimod risikoen for ny kriminalitet på grund af stemping. Spørgsmålet er ikke alene vigtigt ud fra en kriminalpolitisk synsvinkel, men også ud fra en økonomisk, da det er billigere at anvende andre løsninger end en rettergang.

⁷⁰ www.ojjdp.gov/mpg/litreviews/Diversion_Programs.pdf

Der er gennemført en række eksperimenter og kvasiekperimentelle undersøgelser af spørgsmålet om effekten af at bringe sager for en ungdomsdomstol frem for anden indsats eller ingen reaktion. En metaanalyse fra 1986 peger på baggrund af disse undersøgelser på mindre recidiv, når de unge undgår rettergang (Petrosino et al. 2014). Tilsvarende gør en metaanalyse fra 2013, der omfatter 45 effektevalueringer, godt 14.000 unge i forsøgsgruppen og knap 19.000 i kontrolgruppen (Wilson & Hoge 2013). For så vidt angår analyser vedrørende alene de bedst designede effektevalueringer, kan der imidlertid ikke påvises en effekt.⁷¹

På denne baggrund fokuseres i det følgende på en nyere metaanalyse, som kun omfatter egentlige eksperimenter, hvor de børn og unge, der står for at få en straffesag behandlet, tilfældigt fordeles i en forsøgs- og kontrolgruppe, hvor den ene gruppe får sagen behandlet ved en ungdomsdomstol, mens den anden modtager anden indsats eller slet ingen indsats – afhængig af forsøgets konstruktion (Petrosino et al. 2014). Denne fremgangsmåde er den bedst mulige, når der skal måles en effekt af et tiltag, og disse undersøgelser må derfor antages at give ganske sikre resultater. Analysen er oprindeligt udarbejdet som en *Campbell Systematic Review*, som anses for at være de mest solide og veldokumenterede litteraturstudier (Petrosino et al. 2010). Analyser er baseret på i alt 29 eksperimenter, der alle omfatter unge op til og med 17 år, og den gennemsnitlige alder for samtlige deltagere i undersøgelserne er 14,7 år.

Da undersøgelserne har anvendt ret forskellige observationsperioder, og da flere af dem har flere målinger, ses der på resultatet ved såvel første måling (korteste observationsperiode) og ved sidste måling (længste observationsperiode). Der gennemføres endvidere en analyse vedrørende den af flere målinger, der peger på den stærkeste effekt af at sende sagen til en domstol.

Flere af studierne undersøger effekten ved brug af mere end ét kriterium for succes/fiasco: Prævalens (andel recidiverede), hyppighed af nye lovovertrædelser, recidivets alvorlighed og kriminalitetens omfang målt ved selvrapporert kriminalitet. Af rapporten fremgår de ovennævnte effekter for alle fire kriterier.

Med hensyn til prævalensen efter den korteste observationsperiode viser 15 af de 27 studier, der omfatter dette effektkriterium, en negativ effekt af at anvende ungdomsdomstol, mens 11 viser en positiv effekt, og et enkelt studie viser en nul-effekt. Af dem, der viser en negativ effekt, er resultatet i otte af undersøgelserne statistisk signifikante, mens dette gælder to af de studier, der viser en positiv effekt. En metaanalyse viser en samlet effektstørrelse på 0,11 (Cohens d), hvilket indikerer, at der samlet set er en signifikant negativ – kriminogen – effekt af at stille de unge for en ungdomsdomstol frem for at videregive sagen til andre myndigheder eller helt undlade indgreb.

⁷¹ Denne metaanalyse omfatter også effektevalueringer, hvor de unge i forsøgsgruppen har været stillet for en ungdomsdomstol, men undgår de traditionelle sanktioner.

Ved målingen efter den længste observationsperiode er det 18 af studierne, der viser en negativ effekt, og den samlede effektstørrelsen er vokset til 0,15, hvilket antages at bero på, at tre af de studier, der viste positiv effekt ved første måling, viser en negativ effekt ved den længere observationsperiode.

Med hensyn til analysen vedrørende den stærkeste effekt af at anvende ungdomsdomstol svarer resultatet stort set til det, der er fundet ved målingen efter den korteste observationsperiode.

Vedrørende hyppighed af ny kriminalitet i observationsperioden er det alene syv undersøgelser, der omfatter et sådant mål. Seks af disse syv undersøgelser peger på en negativ effekt af at behandle sagen ved en ungdomsdomstol. Den samlede effektstørrelse er på 0,23. Resultatet er stort set det samme for alle tre målinger – første, seneste og stærkeste effekt.

Recidivets alvorlighed er målt i ni af undersøgelserne. Fem af disse viser en negativ effekt, mens de fire viser en positiv effekt. Samlet set bliver effekten dog negativ – på 0,13 – ved at anvende ungdomsdomstol. Også her er resultatet ganske ensartet for alle tre målinger.

Endelig er der fem undersøgelser, der måler effekten ved hjælp af oplysninger om selvrapporteret kriminalitet. Fire af disse viser negative resultater, og den samlede effektstørrelse er på 0,15.

Endelig er der også set på de såkaldte moderatorer – altså forhold der har betydning for resultaterne. Af særlig interesse er tiltag over for kontrolgrupperne. Dvs. spørgsmålet om, hvorvidt de unge i kontrolgruppen har modtaget en eller anden indsats som alternativ til rettergangen, eller om de bare er blevet løsladt, og intet videre er sket. Metaanalysen viser, at de 13 studier, hvor sidstnævnte er tilfældet, giver en større negativ effekt (vedrørende prævalensen) end de 14 studier, hvor de unge i stedet har modtaget en eller anden indsats – henholdsvis 0,28 og 0,5 (fixed effects). Forskellen i omfanget af recidivister er således særlig stor, når unge, der bliver stillet for en ungdomsdomstol, sammenlignes med nogen, som bare er blevet løsladt, frem for når de sammenlignes med nogen, der i stedet har modtaget en eller anden indsats. Dette er umiddelbart uventet, idet man kunne antage, at en eller anden form for hjælpetiltag ville være bedre end slet ingen tiltag. I rapporten forklares dette ikke nærmere, ligesom de forskellige former for indsatser heller ikke beskrives. Eksempelvis kan det dog nævnes, at i et af de eksperimenter, der er inkluderet i analysen, blev de unge i kontrolgruppen henvist til mindre, private dagsinstitutioner, som primært arbejder med rådgivning og vejledning af de unge enkeltvis, på familiebasis eller i grupper (Klein 1986). I et andet eksperiment blev kontrolgruppen henvist til steder, der gav erhvervsrådgivning, hjælp med uddannelse og med at finde job, undervisning m.v. (Quay & Love 1977).

En anden interessant moderator er tidligere kriminalitet. 22 af studierne omfatter tilstrækkelige oplysninger til at kunne studere den eventuelt modererende effekt heraf. Det viser sig, at især de un-

dersøgelse, der omfatter mange børn og unge med tidligere kriminalitet, påviser en forholdsvis stor negativ effekt af at anvende ungdomsdomstol (effektstørrelse på omkring 0,30), mens de tre studier, hvor ingen af de inkluderede børn og unge er registreret for tidligere kriminalitet, samlet set påviser en positiv effekt (på -0,22 eller -0,30 afhængig af model). Umiddelbart kunne der forventes et omvendt resultat, idet en stempling især kan forventes at påvirke dem, der ikke tidligere har været i kontakt med politiet eller andre myndigheder på grund af kriminalitet. I rapporten gives der ingen forklaringer på dette resultat.

Her skal også omtales et eksperiment, der ikke er inkluderet i ovennævnte metaanalyse, antagelig fordi det er af senere dato, men det kan også skyldes, at det falder uden for den afgrænsning, der er anvendt i metaanalysen. Eksperimentet vedrører således ikke betydningen af at komme for en ungdomsdomstol, men af at blive stoppet af politiet og at blive arresteret (Wiley et al. 2013). Selve eksperimentet er igangsat i forbindelse med en indsats over for amerikanske gadebander i syv områder i USA. Inden for disse områder er der udvalgt 31 skoler til at deltage i eksperimentet, og inden for hver skole er der tilfældigt udtrukket klasser til henholdsvis en eksperimental- og kontrolgruppe. I alt har 3.820 elever på omkring 12 år deltaget i eksperimentet. Der er gennemført nogle indledende test samt årlige opfølgingsundersøgelser fire gange. Det er disse longitudinaldata, der er anvendt i analysen. I undersøgelsen finder man, at såvel det at blive stoppet som det at blive arresteret er forbundet med øget – selvrapporteret – kriminalitet, og at effekten af at blive arresteret er større end effekten af at blive stoppet. Disse effekter er både direkte og indirekte, idet forskellige forhold – herunder ikke mindst omgang med kriminelle venner – delvis medierer effekten af at blive stoppet/arresteret og senere kriminalitet.

Det skal understreges, at studierne vedrørende behandling ved en ungdomsdomstol ikke kan sige noget om betydningen af en ungdomsdomstol i forhold til en domstol for voksne. Det er der mange andre undersøgelser der gør, men dette emne behandles ikke her, dels fordi der antagelig vil være så store forskelle mellem det – typisk – amerikanske domstolssystem og det danske, at erfaringerne fra disse undersøgelser næppe vil være særligt anvendelige, og dels fordi forskellen mellem de to typer af domstole ikke alene vedrører selve processen, men også sanktionen, straffens længde og konteksten for en eventuel strafafsoning. Dermed er det vanskeligt at vide, hvilket af disse elementer en eventuel påvist effekt angår. Her skal bare peges på en enkelt nyere sammenfatning, der omfatter større undersøgelser, som er gennemført forskellige steder i USA (Redding 2010). Undersøgelsen viser, at det er forbundet med en forhøjet recidivrisiko at få straffesager vedrørende unge overført til behandling ved en almindelig domstol frem for at behandle den ved en ungdomsdomstol.

Det skal tilføjes, at den rapport om udviklingen i børne- og ungdomskriminalitet 2001-2014, som Justitsministeriets Forskningskontor har udarbejdet, omfatter en analyse af betydningen af sænkelsen af den kriminelle lavalder fra 1. juli 2010 til 29. februar 2012, som indebar, at 14-årige i denne

periode kunne retsforfølges. Analysen tyder ikke på, at dette har haft en generalpræventiv effekt, ligesom der heller ikke kan spores en individualpræventiv effekt.

2.24. Effekten af en plettet straffeattest

En væsentlig del af den forskning, der angår betydningen af stempling, vil antagelig også kunne sige noget om effekten af at få en anmærkning på straffeattesten. I flere af de omtalte longitudinallundersøgelser undersøges således den videre kriminalitet for unge, der bliver pågrebet af politiet, sammenholdt med udviklingen for unge, der undgår pågribelse. På baggrund af de beskrivelser, der er adgang til, er det imidlertid ikke altid muligt klart at afgøre, i hvilket omfang det er betydningen af at få en anmærkning i straffeattesten, eller om det er de politi- og strafferetlige tiltag, der igangsættes, som effekten måles af. Reelt vil det antagelig også ofte være vanskeligt at skelne mellem de forskellige indgreb og tiltag, idet de langt hen ad vejen vil være forbundne. Eksempelvis vil de studier, hvor det angives, at det er effekten af politikontakt, der undersøges, reelt også omfatte betydningen af en registrering i et strafferegister, en anholdelse og eventuelt også en sanktion.

Der er alene kendskab til en enkelt undersøgelse, der mere specifikt ser på den kriminogene betydning af at blive registreret som lovovertræder. Det drejer sig om en undersøgelse, der er baseret på data fra Florida, hvor myndighederne har mulighed for at '*withhold adjudication*' for lovovertrædere, der har begået alvorligere kriminalitet, og som idømmes en betinget dom. Dette skulle betyde, at disse forbrydere – i modsætning til dem, hvor dommen afsiges – ikke mister deres borgerrettigheder, og at de ikke er forpligtet til at oplyse om sagen i forbindelse med f.eks. en ansættelse (Chiricos et al. 2007). Det må antages at bero på, at sagen ikke er registreret i strafferegisteret.

Undersøgelsen er baseret på omkring 95.000 voksne forbrydere, der i perioden 2000-2002 enten fik eller ikke fik adjudication withheld. Undersøgelsen oplyser ikke om, hvad der ligger bag henholdsvis den ene eller den anden beslutning, men synes at basere sig på en antagelse om, at tilfældighederne i nogen grad råder. Under alle omstændigheder kontrolleres for en række baggrundsfaktorer, herunder også tidligere kriminalitet. Forfatterne understreger dog, at de mangler oplysninger om socioøkonomisk baggrund, ægteskabelig status og uddannelse. Der anvendes forskellige metoder med henblik på at tage højde for en eventuel selektionsbias, ligesom der gennemføres forskellige analyser for at vurdere resultaterne. I alle tilfælde bliver resultatet dog, at det er forbundet med signifikant øget risiko for recidiv at blive idømt en betinget dom i forhold til at få adjudication withheld. Det antages, at denne effekt beror på, at det er lettere at få et arbejde, når forholdet ikke er registreret på straffeattesten, jf. også følgende afsnit. Arbejdsløshed kan således også her ses som en mediator for stemplingens effekt.

Det skal understreges, at resultaterne af denne undersøgelse naturligvis også kan tolkes i relation til stigmatiseringsteorien. Da den i modsætning til de undersøgelser, der er behandlet i relation hertil, ikke omfatter unge lovovertrædere, men voksne, og da den meget tydeligere end de øvrige undersø-

gelses af stemplingseffekten isoleret undersøger betydningen af en plettet straffeattest, er det valgt at omtale undersøgelsen særskilt.

2.25. Ekstralegale effekter af straf

Der er flere undersøgelser, der ser på det, der kaldes de *ekstralegale effekter* eller den uformelle straf, der kan forekomme som følge af opdagelse og straf. Det vil sige effekter, der ikke er en intentioneret følge af den strafferetlige indgriben eller sanktion, men som kan blive en følge heraf på grund af omverdenens reaktion på kriminaliteten. Den ekstralegale effekt af straf kan eksempelvis være, at man mister sin bolig, at man mister sit arbejde, eller at man skilles fra sin ægtefælle.

Flere af de longitudinalundersøgelser, der er behandlet under afsnittet om stempling, viser indirekte, hvad opdagelse og straf kan betyde. Det er således set, at en strafferetlig indgriben i de unge år øger risikoen for arbejdsløshed senere i livet (Bernburg 2003; se også Krohn et al. 2014). Denne effekt kan antages at skyldes, at arbejdsgiver har reageret på påtegningen på straffeattesten. I en anden af de amerikanske longitudinalundersøgelser påvises, at den første arrestation øger sandsynligheden for en ny arrestation – uafhængig af omfanget og arten af ny kriminalitet (Lieberman et al. 2014). Dette fænomen, som kan skyldes den nøjere overvågning, disse unge lovovertrædere udsættes for fra politiets side såvel som fra omgivelserne generelt, må også betragtes som en ekstralegal effekt, der kan knyttes sammen med en plettet straffeattest.

Der er også gennemført analyser på baggrund af longitudinaldata alene med henblik på at undersøge effekten af straf i forhold til muligheden for arbejde (Apel & Sweeten 2010). Undersøgelsen er baseret på *National Longitudinal Survey of Youth 1997*, der omfatter knap 9.000 unge i alderen 12-18 år ved første interviewrunde. Der er gennemført ni interviewrunder med et års mellemrum. I undersøgelsen finder man bl.a., at en fængselsstraf til førstegangsstraffede mindsker sandsynligheden for, at de får et arbejde med ca. 11 pct. sammenlignet med førstegangsstraffede, der idømmes anden form for straf. Det bemærkes, at det drejer sig om relativt korte fængselsstraffe – gennemsnitligt godt fire måneder. Det særlige ved denne undersøgelse er, at den ikke peger på eksklusion fra arbejdsmarkedet – i form af arbejdsgiveres modvilje mod at ansætte tidligere straffede, jf. studierne der nævnes i det følgende – som forklaring på en mindsket tilknytning til arbejdsmarkedet, men i stedet på, at de unge efter at have afsonet en fængselsstraf afholder sig fra at ansøge om et arbejde. De interview, der er gennemført med de unge, kan tyde på, at det er tilfældet. I undersøgelsesrapporten forklares det med, at fængselsstraffen har svækket de unges tilknytning til og engagement i legalt arbejde.

I en nyere hollandsk undersøgelse påvises ligeledes, at fængselsstraffe mindsker sandsynligheden for at komme i arbejde efter løsladelse. Den negative effekt påvises i særdeleshed for dømtede, der har afsonet mere end seks måneder (Ramakers et al. 2014). I et dansk studie, der undersøger effekten af strafskærpelsen for simpel vold i 2002, påvises omvendt, at øgede strafflængder er forbundet med

større sandsynlighed for at komme i arbejde efter løsladelsen (Landersø 2012). Den positive effekt findes som et resultat af blot syv dages yderligere fængsel, og undersøgelsens resultat står dermed noget i modsætning til øvrige undersøgelser.

Der er gennemført flere eksperimenter, som direkte sigter mod at belyse betydningen af en plettet straffeattest i forhold til mulighederne for at få et arbejde. Disse er typisk gennemført ved, at undersøgelsesdeltagere på skrømt ansøger om job, og at nogle ansøgere oplyser at have været arresteret eller dømt grund af kriminalitet, mens dette ikke gøres i andre, sammenlignelige tilfælde.

Et af disse eksperimenter ser på betydningen af at have været arresteret for den mindst alvorlige form for kriminalitet, *disorderly conduct*, der nok nærmest kan sammenlignes med overtrædelse af ordensbekendtgørelsens bestemmelse om sikring af den offentlige orden. Baggrunden for dette amerikanske eksperiment er, at det med internettet og på anden måde er blevet betydeligt lettere for arbejdsgiver (og andre) at få adgang til eller oplysninger om andre personers straffeattest (Uggen et al. 2014). Den mulige negative effekt heraf kan dermed få større og større betydning. I undersøgelsen blev der sendt 300 par ansøgninger til begynderjobs – altså job der ikke kræver store kvalifikationer. Den ene af de to ansøgere oplyste om, at vedkommende en enkelt gang havde været arresteret for *disorderly conduct*, men at sagen ikke havde resulteret i en sigtelse eller dom. Halvdelen af ansøgerne var hvide, den anden halvdel sorte. Undersøgelsen påviser en marginal – altså ikke særlig stærk eller signifikant – effekt ($p < 0,10$) af at have været arresteret for en triviell lovovertrædelse. Mens 33 pct. af ansøgninger uden en arrestation efterfølgende bliver kontaktet af arbejdsgiveren med henblik på jobsamtale/ansættelse, skete dette i 29 pct. af de tilfælde, hvor der var oplyst om en arrestation. Det viser sig videre, at der i særlig grad var problemer med at få et arbejde for sorte med en plettet straffeattest, såfremt de søgte job på en arbejdsplads med kun hvide ansatte.

De fleste undersøgelser og eksperimenter angår imidlertid de eventuelle ekstralegale effekter af at have været i fængsel.

I en nyere dansk undersøgelse påvises, at unge under 25 år, der afsoner med fodlænke i hjemmet, i mindre grad modtager offentlig forsørgelse efter endt afsoning end en sammenlignelig gruppe af dømte, der har afsonet i fængsel. For dømte, der er ældre end 25 år, findes ikke en tilsvarende effekt (L. Andersen & S. Andersen 2014). Dette resultat kan ses i forlængelse af en tidligere dansk undersøgelse, der påviser, at afsoning af en fængselsstraf indebærer langvarig, om ikke vedvarende, indkomstnedgang på 25-40 pct. (Tranæs & Geerdsen 2008). Et parallelt resultat er fundet i en norsk undersøgelse, der viser, at der blandt personer, der er idømt samfundsstraf, hvilket stort set svarer til samfundstjeneste, er meget få, der mister deres arbejde i forbindelse med afviklingen af dommen, mens denne andel noget større for dem, der i stedet har afsonet en kort frihedsstraf (Skardhamar 2013).

En indkomstnedgang i forbindelse med strafafsoning kan bero på, at de løsladte har vanskeligt ved at få et arbejde, eller det kan bero på, at det arbejde, de måtte få, er ringere lønnet end det arbejde, de tidligere havde. De undersøgelser og eksperimenter, der er gennemført, angår primært spørgsmålet om vanskeligheder ved at få et arbejde på grund af en tidligere dom og straf. Der er dog også enkelte undersøgelser vedrørende indkomst, og en af disse peger på, at afsoning af en fængselsstraf er forbundet med en reduktion af lønindkomst med 10-20 pct. (Western 2002; se også Raphael 2014).

Det første af de eksperimenter, der fokuserer på spørgsmålet om vanskeligheder for straffede ved at få et arbejde, stammer fra begyndelsen af 1960'erne (Schwartz & Skolnick 1962). Den nævnes her, fordi de på en meget enkel måde illustrerer problemstillingen. En gruppe på 100 arbejdsgivere blev af en arbejdsformidler bedt om at forholde sig til enslydende ansøgninger, dog således at en fjerdedel af ansøgningerne var fra én, der ikke var registreret for kriminalitet, en fjerdedel modtog ansøgninger fra én, der var dømt og straffet for vold, en fjerdedel fra én, der havde været tiltalt for vold, men frikendt, og den sidste fjerdedel fra én, der også havde været tiltalt og frikendt for vold, men hvor der desuden var vedlagt et brev fra en dommer, der understregede vedkommendes uskyld. Resultatet blev målt ved, om arbejdsgiveren var villig til at overveje ansøgningen eller ej. Det viste sig, at være tilfældet for én af dem med en straf for vold, for tre af dem der var frikendt herfor, for otte af dem, der var frikendt, og som desuden havde et brev fra dommeren, og endelig for 12 af dem der ikke havde været i kontakt med straffesystemet. Selv om talmaterialet er spinkelt, peger den altså på, at det overhovedet at have været mistænkt for en forbrydelse kan få en betydning.

Dette klassiske eksperiment er i nyere tid fulgt op af andre, idet Schwartz og Skolnicks eksperiment kritiseres for ikke i tilstrækkelig grad at tage hensyn til betydningen af race i forhold til betydningen af at have været i fængsel (Pager 2003). Dette skyldes, at de tidligere eksperimenter er baseret på skriftlige jobansøgninger og ikke ansøgning ved personlig henvendelse. Dermed kan afvisning af en ansøgning fra én med en fængselsstraf tænkes at bero på, at arbejdsgiver har vurderet, at personen er sort, idet en meget stor del af de straffede i USA er sorte. Desuden er Schwartz og Skolnicks forsøg kritiseret for alene at angå én form for job (ufaglært arbejde i et hotel), hvilket vanskeliggør generalisering af resultaterne.

Disse kritikpunkter er søgt imødegået i et nyere forsøg, hvor matchede forsøgspersoner to og to via personligt fremmøde ansøger om annoncerede job (Ibid.). I alt deltog fire forsøgspersoner i forsøget, et matchet sort par og et matchet hvidt par, idet den ene person i hvert par på skift gav sig ud for at være én med en 1½ år lang fængselsstraf på grund af besiddelse af kokain til videresalg. Der blev søgt tilgængelige begynderjob, dvs. arbejde der ikke kræver særlige kvalifikationer eller træning. Alt i alt blev der søgt job hos 350 forskellige arbejdsgivere – 150 af det hvide par og 200 af det sorte. Det blev undersøgt, i hvilket omfang arbejdsgiveren kontaktede ansøger efterfølgende med henblik på yderligere jobsamtale eller ansættelse. Undersøgelsen viser både en effekt af race

og af fængsels erfaringer: Mens 5 pct. af de sorte med fængsels erfaringer senere blev kontaktet af arbejdsgiveren, gjaldt det 14 pct. af de sorte uden fængsels erfaringer. De tilsvarende tal for hvide er henholdsvis 17 og 34 pct.

Lignende resultat er opnået i et analogt eksperiment, hvis primære sigte var at undersøge racediskrimination, men hvor betydningen af at have afsonet en straf også indgår (Pager et al. 2009). Eksperimentet viser, at hvide ansøgere havde omkring dobbelt så stor chance som sorte for at få et opkald fra arbejdsgiveren efter en ansøgningssamtale, mens hvide ansøgere med en blakket straffeattest havde nogenlunde samme sandsynlighed som sorte og latinamerikanske ansøgere – uden pletter på straffeattesten – for efterfølgende at blive ringet op af arbejdsgiveren.

Et nyere amerikansk eksperiment sigter ligeledes på at belyse betydningen af at have været i fængsel (Decker et al. 2014).⁷² Eksperimentet omfatter både skriftlige ansøgninger og ansøgninger via personlig fremmøde – 6.000 ansøgninger via internettet og 60 ansøgninger ved fremmøde. Ansøgningerne omfattede alle de samme oplysninger om uddannelse og kvalifikationer, men halvdelen af dem oplyste desuden om, at ansøger havde afsonet en treårig straf for salg af kokain. Undersøgelsen vedrørende ansøgninger via internettet viser, at en tidligere fængselsstraf ikke havde betydning for de mandlige ansøgers mulighed for at komme videre i ansøgningsprocessen, mens det havde det for kvinder. Det omvendte mønster sås ved den anden undersøgelse, idet der var signifikant mindre sandsynlighed for, at der efterfølgende blev taget kontakt med mænd med en fængselsstraf end mænd uden en fængselsstraf. Der er videre gennemført interview med 49 arbejdsgivere, som generelt udtrykte tilbageholdenhed med at ansætte straffede, herunder især voldsdømte.

Det kan tilføjes, at i det omfang arbejdsgivere, som i øvrigt erklærer sig uvillige til at ansætte tidligere lovovertrædere, ikke kontrollerer ansøgers straffeattest, kan de i stedet generelt fravælge ansøgere fra de persongrupper – såsom gruppen af sorte, unge mænd – hvor der relativt set vil være mange med en plettet straffeattest. Dette er påvist i en amerikansk undersøgelse (Holzer et al. 2006). På denne måde kan den ekstralegale effekt siges at sprede sig til andre dele af befolkningen.

⁷² Undersøgelsen inkluderer også spørgsmålet om etniske og kønsmæssige forskelle med hensyn til sandsynligheden for at få et job. Disse aspekter skal ikke omtales her.

3. SAMMENFATNING VEDRØRENDE EFFEKTEN AF BEHANDLING OG STRAF

Der er efterhånden gennemført en meget stor mængde effektevalueringer vedrørende forskellige tiltag over for lovovertrædere. Det er sjældent, at alle undersøgelserne peger entydig i én retning. Nogle undersøgelser kan påvise en positiv effekt af et tiltag, andre kan ikke påvise en effekt, mens enkelte viser en direkte kriminogen effekt. På trods heraf – og ikke mindst på baggrund af de mange metaanalyser, der er gennemført – kan der alligevel udledes visse tendenser.

Helt overordnet peger forskningen vedrørende effekten af behandlings- og straffetiltag over for lovovertrædere på, at effekten af behandlingstiltag og programvirksomhed varierer fra en nul-effekt til – i de fleste tilfælde – en positiv reduktion i recidivet, mens effekten af mere straffende eller restriktive tiltag varierer fra en – i de fleste tilfælde – nul-effekt til en negativ, kriminogen effekt. I mange evalueringer er det desuden påvist, at tiltag, der øger kontrollen eller disciplinen, ikke fremmer re-socialiseringen, ligesom tiltag, der sigter mod afskrækkelse, typisk ikke gør det. I en del tilfælde er det dog ikke muligt at konkludere noget sikkert om effekten af givne tiltag, idet der ikke foreligger tilstrækkeligt mange robuste studier heraf.

Mere konkret viser litteraturstudiet følgende om de forskellige områder, der er behandlet:

- *Samarbejde mellem myndighederne.* Det er en udbredt opfattelse og erfaring, at samarbejde mellem myndigheder er et vigtigt og nødvendigt led i forebyggelsen af kriminalitet. Der findes imidlertid ikke effektforskning, der alene undersøger betydningen af samarbejdet mellem f.eks. kriminalforsorgen og andre myndigheder eller organisationer. Den forskning, der findes, fokuserer typisk mere på betydningen af de programmer, støtteforanstaltninger m.v., som samarbejdet angår, end på betydningen af selve samarbejdet, hvorfor det på denne baggrund ikke er muligt at udlede sikre konklusioner vedrørende effekten af samarbejdet. De nordiske ikke-effektevaluerede erfaringer, der primært angår samarbejdsprocessen, synes positive, men peger også på barrierer for samarbejdet, herunder samarbejdets store krav til tid og ressourcer. Endvidere fremhæves vigtigheden af at undgå tidsmæssig forskydning mellem indsatser fra forskellige myndigheder og af, at der skabes de rette forudsætninger for samarbejdet.
- *Mentorordninger.* I den internationale forskning inkluderer analyser vedrørende effekten af mentorordninger typisk ikke alene lovovertrædere, men også personer (unge) i risikozonen. Desuden er mentorordninger ofte kombineret med andre former for tiltag, hvilket yderligere vanskeliggør en analyse af den kriminalpræventive effekt af mentorordninger isoleret set. Den eksisterende forskning viser lovende, men blandede resultater, idet de mest solide studier finder de mindste effekter, og generelt pointeres, at mere solide studier mangler for med

sikkerhed at kunne drage konklusioner om mentorordningers kriminalpræventive effekt. Noget forskning tyder på, at den effekt, der er påvist, ikke er langvarig, og at den primært viser sig, når mentorordningen kombineres med andre indsatser. De bedste resultater synes desuden at komme fra programmer, som påbegyndes inden løsladelse, hvor mentoren har en professionel baggrund, eller hvor en følelsesmæssig støtte fra mentoren gives vægt. De danske erfaringer med mentorordninger tegner positivt, men ordningerne er ikke effektevalueret.

- *Tiltag vedrørende arbejde og uddannelse.* Der foreligger en del udenlandsk effektforskning om fængselsvæsenets tiltag rettet mod uddannelse og arbejde, men det er samtidig et område, hvor det er vanskeligt med sikkerhed at måle en indsats effekt. Det skyldes, at deltagelse i beskæftigelsestilbud typisk er baseret på et valg, således at det er særligt motiverede indsatte, der deltager. Denne motivation, som har en væsentlig betydning for recidivrisikoen, er det som regel ikke muligt at tage højde for i kvasiekperimentelle studier. Generelt for arbejds- og uddannelsesprogrammer knyttet til fængselssystemet peges på, at en indsats bør være differentieret, således at målgruppens kvalifikationer og behov er nært koblet sammen med indsatsens indhold og undervisningsmetoder, at det kan have betydning for effekten af et beskæftigelsestiltag, at der forinden arbejdes kognitivt med de indsattes opfattelse af at finde og beholde et arbejde, ligesom forhold såsom overfyldte fængsler, logistiske vanskeligheder med at få indsatte til undervisning på rette tid og sted, mangel på ressourcer til et tilstrækkeligt antal undervisere, produktionsudstyr m.v. kan indvirke på effekten af beskæftigelsestiltag i fængsler. *Arbejde under afsoningen.* Den internationale forskning vedrørende effekten af deltagelse i beskæftigelse og produktionsvirksomhed under afsoningen kan enten ikke påvise en sikker effekt eller påviser en beskedent kriminalpræventiv effekt. Da mange indsatte i danske fængsler er i arbejde under afsoningen kan dog selv en beskedent effekt være af stor betydning. *Frigang til arbejde.* Studier af betydningen af frigang til arbejde under den sidste del af afsoningen peger ligeledes på en beskedent præventiv effekt. *Jobtræningsprogrammer og jobformidling i tilknytning til eller umiddelbart efter løsladelse.* Træning af praktiske og teoretiske færdigheder med henblik på at forbedre jobmulighederne, herunder forbedring af kundskaber til at søge job, udformning af ansøgninger og CV, giver enten ikke signifikante eller små, positive kriminalpræventive effekter. *Skole- og erhvervsfaglig uddannelse.* Udenlandsk forskning, særlig amerikansk, peger på positive kriminalpræventive effekter af erhvervsfaglige uddannelsestiltag, ligesom en svensk undersøgelse viser, at en sådan indsats kan øge de indsattes jobmuligheder efter løsladelse. Amerikansk forskning vedrørende uddannelse under afsoningen viser ret markante, men også varierende, positive effektstørrelser, både i forhold til tilbagefaldet til kriminalitet og til beskæftigelse. I den danske kriminalforsorg er et større projekt, ”Styrket uddannelse til indsatte”, igangsat. Proces-evalueringer tyder på positive erfaringer, men også på udfordringer i form af f.eks. tekniske begrænsninger, og på, at forhold som synlig ledelsesopbakning, tydelig ansvarsfordeling og videndeling kan indvirke på, om indsatsen lykkes.

- *Kognitive programmer.* Der er gennemført et meget stort antal effektevalueringer af kognitive programmer, og generelt peges på, at programmerne har en betydelig recidivhæmmende effekt. En af de mange metaanalyser viser bl.a., at effekten er størst for lovovertrædere med størst recidivrisiko. Evalueringer af særlige vredeshåndteringsprogrammer, såsom *Anger Management* og *Aggressive Replacement Training (ART)*, tyder også på klare positive effekter, ligesom kognitive programmer, der indeholder elementer af vredeshåndtering, har større effekt end dem, der ikke gør det. Også danske effektevalueringer af et vredeshåndteringsprogram tyder på positive effekter.
- *Tiltag vedrørende familien.* Der er ikke fundet egentlige effektstudier af programmer, der er målrettet forældre, som afsoner. Denne form for programmer indeholder undervisning i forælderrollen, i børns udvikling, i kommunikation med børn m.v., og interview-, spørgeske- maundersøgelser m.v. peger på positive forandringer, herunder forbedret selvværd og forældrekompetencer. Nordiske forsøg med samlivs- og forældrevejledende kurser i kriminalforsorgen peger – uden at være effektevaluerede – hovedsageligt på meget positive resultater, idet de indsatte oplever at have fået mere viden om børns udvikling og behov, at være blevet mere opmærksomme på betydningen af deres forælderrolle og at have lært, hvordan denne rolle bedst muligt udfyldes under afsoningen. Også erfaringer med børneansvarlige i kriminalforsorgen er positive. Mere kritiske opfattelser er dog også fremkommet, herunder kritik af kursernes varighed og fokus, ligesom der også ses mere negative udviklinger efter deltagelse i forældrevejledningsprogrammer, muligvis grundet i større bevidsthed om børnenes behov kombineret med en mere kritisk vurdering af egen formåen i den sammenhæng. Familierelaterede tiltag rettet mod unge lovovertrædere og deres familier rummer meget forskelligartede indsatser, men overordnet set tyder denne programvirksomhed på en positiv kriminalpræventiv effekt.
- *Tiltag vedrørende kvindelige afsonere.* Kvinder, der begår kriminalitet, er gennemgående mere socialt udsatte end mandlige lovovertrædere, hvilket er en af grundene til, at der inden for kriminalforsorgen findes særlige tiltag kun for kvinder. Flere undersøgelser på området angår kvindelige misbrugere, men der er kun gennemført få effektevalueringer, så der er ikke sikker viden om, hvorvidt den kønsspecifikke tilgang virker præventivt. Heller ikke andre af de særlige tiltag, der angår kvindelige afsonere, er effektevaluerede, men interviewundersøgelser m.v. tyder på positive erfaringer hermed.
- *Tiltag vedrørende vold i parforhold.* Undersøgelser af effekten af voldsforebyggelsesprogrammer, som er rettet specifikt mod mænd, der har udsat deres kvindelige partnere for vold, giver samlet set ikke entydige og klare resultater med hensyn til effekten heraf. Der er således ikke bevis for, at de kendte behandlingsformer af voldelige mandlige partnere har en kriminalpræventiv effekt, men der er heller ikke bevis for det modsatte. Det kan dog nævnes, at vredeshåndteringsprogrammer generelt ikke anbefales som behandlingsform, da vold i parforhold i højere grad skyldes magt og dominans end vrede. Det kan videre nævnes, at en

enkel amerikansk undersøgelse peger på, at der muligvis kan opnås en kriminalpræventiv effekt ved at lade sager om vold i nære relationer blive behandlet af dommere med ekspertviden på området, især hvis der er fokus på ofrenes sikkerhed og behov samt på at anvende sanktioner over for dømte, der ikke overholder vilkårene i dommen.

- *Tiltag vedrørende rocker/bandemedlemmer.* Der forefindes ikke effektevalueringer af tiltag vedrørende rockere og bandemedlemmer i kriminalforsorgens regi. I Sverige har man gode erfaringer med at hjælpe personer ud af destruktive miljøer, herunder nazistiske og racistiske miljøer, ved brug af personale, der selv har erfaringer fra miljøerne. Der foreligger dog ikke effektevalueringer af tiltaget. I Danmark og i Sverige forsøger myndighederne aktuelt via exit-programmer at støtte og hjælpe medlemmer, der ønsker at forlade et rocker/bandemiljø. Det danske tiltag vil i 2017 blive evalueret med henblik på at fastslå, i hvilket omfang programdeltagerne holder sig ude af miljøerne og af kriminalitet.
- *Tiltag vedrørende seksualforbrydere.* De gennemførte metaanalyser, der er baseret på international forskning, påviser i de fleste tilfælde en positiv, men størrelsesmæssigt meget varierende kriminalpræventiv effekt af behandling af seksualforbrydere. Forklaringen på denne variation kan skyldes forskelle i arten og intensiteten af den behandling, sammenligningsgruppen – kontrolgruppen – modtager. Effekten synes at være størst for biologiske programmer som hormonmedicinering m.v., jf. også en dansk undersøgelse heraf, samt af de psykologiske programmer med en kognitiv tilgang. Effekten af de kognitive programmer er størst, hvis behandlingen foregår i frihed frem for i fængsel. Tiltag, hvor frivillige støtter, hjælper og holder opsyn med seksualforbrydere i frihed, viser lovende resultater, men dokumentationen er endnu begrænset. I USA anvendes GPS teknologi i stigende grad til at holde opsyn med seksualforbryderes færden under deres prøveløsladelse. Metoden ser ud til at mindske recidivrisikoen i den periode, de er under opsyn.
- *Behandling af alkohol- og narkotikaproblemer.* I den internationale forskning er det veldokumenteret, at misbrugsbehandling i fængsler reducerer såvel forbruget af rusmidler som tilbagefaldet til kriminalitet. Den seneste større analyse heraf viser, at recidivet samlet set falder med 15-17 pct. for deltagere i behandlingsprogrammer. Der er dog stor forskel på effekten af forskellige programtyper, og ikke alle former for misbrugsbehandling har en positiv effekt. Især den terapeutiske samfundsmodel ser ud til at have en positiv effekt, ikke mindst hvis den behandling, der er påbegyndt i et fængsel, efterfølges af behandling i frihed. Metaanalyser og evalueringer af andre programmer viser blandede resultater, og generelt frarådes metadonbehandling og boot camps for misbrugere, da der ikke er tegn på en præventiv effekt heraf. Tilsvarende gør sig gældende med hensyn til urinprøvekontrol. Det er også undersøgt, om motiverende samtaler kan fremme misbrugsbehandlingen, men evalueringer giver ikke entydigt positive resultater hverken i forhold til at reducere misbruget eller recidivet blandt lovovertræderne.

- *Drug Courts. Drug Courts.* Sådanne anvendes i flere lande over for lovovertrædere med såvel alkohol- som narkotikaproblemer, og der er påvist ganske positive resultater i forhold til at reducere recidivet blandt voksne lovovertrædere, mens der er knap så stor sikkerhed for tiltagets indvirkning på recidivet blandt unge. Til drug courts er der knyttet et hold af dommere, anklagere, forsvarere, sagsbehandlere, socialarbejdere og behandlere, som er med hele vejen i hvert enkelt behandlingsforløb. Det særlige ved dem er, at dommeren deltager i opfølgende møder. I Norge gøres der forsøg med et narkotikaprogram med domstolskontrol, der i nogen grad svarer til drug courts. Der er ikke gennemført en egentlig effektevaluering af tiltaget, men erfaringerne er positive, og recidivet blandt deltagerne er lavere to år efter programmets start end det generelle recidiv blandt personer, der gentagne gange er dømt for narkotikarelaterede forbrydelser.
- *Afskrækkelsesprogrammer.* Tiltag og programmer, der sigter på at afskrække lovovertrædere eller potentielle lovovertrædere fra at begå ny kriminalitet, giver typisk ikke positive præventive resultater, men i nogle tilfælde har de vist sig at øge risikoen for recidiv. Det gælder programmer, hvor unge konfronteres med hærdede lovovertrædere i lukkede fængsler, og programmer, hvor personer i tilsyn kortvarigt placeres i fængsel med henblik på at opnå en chokeffekt.
- *Forskellige former for tilsyn.* Meget og solid international forskning peger på, at et intensivt tilsyn har en kriminalpræventiv effekt, når det tager udgangspunkt i RNR-principperne. Betonning af kontrol og sanktioner, der har til hensigt at afskrække lovovertræderen fra at begå yderligere kriminalitet, synes modsat at medføre ingen eller egentlig negative kriminalpræventive effekter. Den danske kriminalforsorg er i disse år ved at implementere RNR-principperne i tilsynsarbejdet. De første resultater fra en effektevaluering heraf forventes klar primo 2016.
- *Restorative justice.* I mange af de lande, der har indført en form for konfliktmægling, anvendes det både som alternativ til den traditionelle domstolsbehandling og som alternativ til straf, idet de aftaler, der indgås sammen med offeret og en mægler, træder i stedet for en straf. Evalueringerne heraf viser gennemgående positive resultater – fra små, positive effektstørrelser til en større reduktion i recidivet. Tidligere evalueringer pegede på, at effekten var mest markant for unge lovovertrædere, mens nyere undersøgelser viser en lidt større effekt for voksne lovovertrædere. Generelt er effekten størst for personer, der har begået voldskriminalitet eller anden alvorlig kriminalitet.
- *Samfundstjeneste.* Det er et af de få områder, hvor der foreligger danske effektevalueringer. Tre af de fire danske undersøgelser, der er gennemført, viser et statistisk signifikant mindsket recidiv for visse subgrupper, herunder især voldskriminelle, mens den fjerde, der er baseret på en større undersøgelsespopulation, viser et generelt mindre recidiv for dem, der har afviklet en samfundstjenestedom frem for at afsone en fængselsstraf. Denne effekt kan måles mange år efter dommen. Det er videre i en dansk undersøgelse påvist, at de, der har af-

viklet samfundstjeneste, efterfølgende har en bedre indkomst og en mindre afhængighed af velfærdsydelse end dem, der har afsonet en fængselsstraf.

- *Andre alternativer til en frihedsstraf.* Adskillige internationale studier og metaanalyser ser på effekten af fængselsstraffen i forhold til forskellige former for ikke-frihedsberøvende sanktioner. Samlet set viser forskningen, at de to former for straffe enten er lige effektive, eller at fængselsstraffen har en svag kriminogen effekt – altså øger risikoen for recidiv. I de mest solide studier påpeges primært en nul-effekt.
- *Straffens længde.* Forskningen på dette område viser ikke helt entydige resultater. Enkelte nyere studier peger på, at længere straffe medfører en mindsket risiko for recidiv, mens den øvrige forskning peger på, at længere straffe ikke har en større præventiv effekt end korte.
- *Inkapacitering.* Fængselsstraffe har en inkapaciterende effekt, og denne er forventeligt større ved lange end ved korte straffe. Effekten er endvidere størst for de mest højfrekvente lovovertrædere. Forskningsmæssigt har der især været set på effekten af en selektiv brug af længerevarende fængselsstraffe til de mest aktive lovovertrædere. Det har imidlertid vist sig vanskeligt på forhånd at udpege de højfrekvente lovovertrædere, hvorfor andelen af falske positive – de, der antages at ville begå kriminalitet, men som reelt ikke gør det – bliver meget stor. Dette er med til at mindske effekten af en selektiv inkapacitering og med til at øge udgifterne hertil. Beregninger tyder på, at kun ved en mangedobling af fangepopulationen vil der kunne opnås en inkapaciteringseffekt, der overstiger 10 pct.
- *Særlige afsonings- og anbringelsesformer.* Det er især elektronisk overvågning, der her er i centrum. En dansk effektevaluering har vist, at afsoning i hjemmet indebærer lavere risiko for recidiv end afsoning i et fængsel. Den internationale forskning vedrørende ordninger, der minder om den danske, er af begrænset omfang. De få studier, der findes, peger ligeledes på positive resultater. Elektronisk overvågning kan også anvendes som en udslusningsordning, hvilket der samlet set er positive erfaringer med. Når den elektroniske fodlænke medfører mindre recidiv, er det givetvis bl.a. forbundet med, at strafafsoneren undgår den negative gensidige påvirkning, der kan være mellem indsatte i et fængsel. En parallel hertil ses i en dansk evaluering af afsoning sammen med ikke-kriminelle frem for med alene kriminelle, idet evalueringen peger på, at denne afsoningsform mindsker risikoen for tilbagefald. Særlige afsoningsformer som weekend- eller deltidsfængsel kunne i princippet være en god løsning for især indsatte med arbejds- og familieforpligtelser, men administrative og ressourcemæssige vanskeligheder har bevirket, at sådanne afsoningsformer sjældent anvendes. Den kriminalpræventive effekt af en deltidsafsoning kendes ikke.
- *Former for frihedsberøvende straffe.* I USA anvendes en særlig strafform, *boot camps*, hvor der fokuseres på disciplin og militærlignende øvelser. De fleste evalueringer af denne strafform påviser ingen særlig præventiv effekt heraf sammenholdt med den almindelige fængselsstraf, men enkelte påviser en egentlig kriminogen effekt, mens enkelte andre påviser en positiv effekt. Det er typisk de boot camps, der primært er baseret på disciplin, som giver

ringe eller negativ præventive effekt, mens det er dem, der også er forbundet med en behandlingsmæssig indsats, der giver de positive resultater. I Holland er der indført en særlig sanktion for 'vaneforbrydere', som indebærer, at højfrekvente lovovertrædere kan blive idømt ganske lange straffe for selv mindre alvorlige lovovertrædelser. Sanktionen kan siges at være en særlig europæisk pendant til *Three-Strikes* lovgivningen i USA. Den hollandske straf omfatter dog også en række resocialiserende elementer. En effektevaluering viser et lavere recidiv blandt dem, der har afsonet den nye straf, sammenlignet med en kontrolgruppe. Det er dog ikke muligt at fastslå, i hvilket omfang effekten beror på resocialisering som følge af behandlingstiltag under sanktionen eller på afskrækkelse som følge af den længere straf.

- *Fængselsforhold.* Forskning vedrørende fængslernes grad af åbenhed/lukkethed og brug af restriktioner – herunder isolation – under strafafsoningen, tyder på, at man opnår bedre resultater med få end med mange restriktioner og med åbenhed i forhold til omverdenen i forhold til lukkethed. Ud over de psykiske problemer, som særligt restriktive afsoningsformer kan afstedkomme, øger de også risikoen for recidiv. Både international og dansk forskning peger desuden på, at hyppig kontakt med omverdenen i løbet af en afsoning i fængsel nedbringer risikoen for tilbagefald til ny kriminalitet. Hvorvidt disse undersøgelser i alle tilfælde er metodemæssigt solide, er usikkert.
- *Sanktioner og andre særlige tiltag over for unge.* I rapporten omtales en række af de særlige tiltag over for unge lovovertrædere, der findes i Danmark og i en række andre lande. Nogle sigter på at sikre en hurtigere og bredere funderet sagsbehandling af unge, der har begået kriminalitet, mens andre sigter på at undgå, at unge idømmes fængselsstraffe og anbringes i institutioner sammen med voksne. Mange af tiltagene er ikke effektevaluerede. En undtagelse herfra er den danske ungdomssanktion, der er rettet mod lovovertrædere under 18 år, som har begået grovere, personfarlig kriminalitet eller anden alvorlig kriminalitet, og som vurderes at kunne profitere af socialpædagogisk behandling. En effektevaluering tyder på, at den styrkelse af sanktionen, der skete i 2007, har medført, at færre af de unge efterfølgende begår alvorligere kriminalitet.
- *Særligt om unges møde med retssystemet.* Betydningen af unges første møde med politi og domstole relateres gerne til stemping. Nyere forskning vedrørende stemping betragter i højere grad stemping som en mediator i modsætning til tidligere forsknings mere deterministiske tilgang. Dvs. at det ikke nødvendigvis er stemplingen i sig selv, der er årsag til øget afvigende adfærd, men at det er de andre mulige effekter – såsom vanskeligheder med at få arbejde, udelukkelse fra de sædvanlige omgangskredse – stemplingen kan få, som i sin tur kan påvirke risikoen for kriminalitet. En lang række studier, der er baseret på longitudinallundersøgelser, påviser, at stemping ofte synes at fungere på denne måde, men også, at stemping kan have direkte effekt på kriminaliteten. Det er undersøgelser, der sammenligner forløbet for de unge, der bliver opdaget, arresteret og eventuelt straffet som følge af krimina-

litet, med unge, der også har begået kriminalitet, men ikke opdages og straffes herfor. Der er desuden i USA gennemført en række randomiserede eksperimenter vedrørende betydningen af at stille unge for en ungdomsdomstol frem for at overføre sagen til sociale myndigheder eller eventuelt slet ikke gøre noget. En metaanalyse, der er baseret på 29 eksperimenter, viser en samlet negativ – kriminogen – effekt på 0,11.

- *Effekten af en plettet straffeattest.* Det er vanskeligt at sige, i hvilket omfang de ovennævnte stemplingseffekter relaterer sig til betydningen af at have fået en plettet straffeattest, idet der ikke altid i undersøgelserne redegøres præcist for, hvad der videre sker med de unge, der pågribes, ligesom det kan være vanskeligt at vide, hvilket led i den kæde af strafferetlige tiltag, der igangsættes som følge af pågribelse, en given effekt angår. Der er kun kendskab til et enkelt studie, der mere specifikt undersøger betydningen af et få en plettet straffeattest. Undersøgelsen viser, at det er forbundet med signifikant øget risiko for recidiv at få en sag registreret på straffeattesten. Denne effekt menes at bero på, at det er lettere at få et arbejde, når straffeattesten er ren. Om der af metodemæssige grunde bør tages forbehold over for undersøgelsens konklusioner, er usikkert.
- *Ekstralegale effekter af straf.* At kriminalitet og straf kan få en betydning for personens liv i øvrigt – som f.eks. ringere sandsynlighed for at få et arbejde, jf. ovenfor – omtales som en uformel straf eller ekstralegal effekt af straffen. Mange undersøgelser påviser, at ud over betydningen af strafindgreb i forhold til fortsat kriminalitet, kan der også vise sig en effekt i forhold til uddannelse, arbejde, indkomst, skilsmisse m.v. Der er desuden gennemført flere egentlige eksperimenter vedrørende betydningen af at have afsonet en fængselsstraf – først og fremmest i forhold til muligheden for at få et arbejde. Generelt påvises øgede vanskeligheder ved at få et arbejde, når ansøger oplyser at have afsonet en fængselsstraf.

4. LITTERATUR

- Aarten, P. G. M., A. Denkers, M. J. Borgers & P. H. v. d. Laan (2014): Suspending re-offending? Comparing the effects of suspended prison sentences and short-term imprisonment on recidivism in the Netherlands. *European Journal of Criminology*, vol. 11, s. 702-722.
- Abrams, L. S., M. L. Mizel, V. Nguyen & A. Shlonsky (2014): Juvenile Reentry and Aftercare Interventions: Is Mentoring a Promising Direction. *Journal of Evidence-Based Social Work*, vol. 11, s. 404-422.
- Alexander, M. A. (1999): Sexual Offender Treatment Efficacy Revisited. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, vol. 11, s. 101-116.
- Als Research (2013): *Undersøgelse af mentorindsatsen for rockere- og bandedømte i exit i kriminalforsorgen* Als Research
- Andersen, L. H. & S. H. Andersen (2014): Effects of Electronic Monitoring on Social Welfare Dependence. *Criminology and Public Policy*, vol. 13.
- Andersen, E. M. & S. B. Jespersen (2001): *Ungdomskontrakter - et inspirationshæfte om anvendelse af sanktionsformen over for 15-17 årige lovovertrædere*. Justitsministeriet, Det Kriminalpræventive Råd og Socialministeriet.
- Andersen, H. S., T. Lillebæk & D. Sestoft (1994): *Isolationsundersøgelsen*. Bispebjerg Hospital og Retspsykiatrisk Klinik.
- Andersen, H. S., T. Lillebæk & D. Sestoft (1997): *Efterundersøgelsen*. Bispebjerg Hospital og Retspsykiatrisk Klinik.
- Andersen, S. H. (2012): *Serving time or serving the community? Exploiting a policy reform to assess the causal effects of community service on income, social benefit dependency and recidivism*. The Rockwool Foundation Research Paper.
- Andersson, J. (1991): *Kriminella Karriärer och Påföljdsval*. Department of Sociology, Stockholm University.
- Andreassen, T. (2003): *Institutionsbehandling av ungdomar*. Gothia, Stockholm.
- Antonowicz, D. H. & J. Parker (2012): *Reducing Recidivism: Evidence from 26 Years of International Evaluations of Reasoning & Rehabilitation Programs*. Wilfrid Laurier University.
- Aos, S. (2004): *Summary: Washington State's Family Integrated Transitions Program for Juvenile Offenders: Outcome Evaluation and Benefit-Cost Analysis*. Washington State Institute for Public Policy.
- Aos, S., S. Lee, E. Drake, A. Pennucci, T. Klima, M. Miller, L. Anderson, J. Mayfield & M. Burley (2011): *Return on Investment: Evidence-Based Options to Improve Statewide Outcomes* Washington State Institute of Public Policy, Olympia.
- Aos, S., M. Miller & E. Drake (2006): *Evidence-Based Public Policy Options to Reduce Future Prison Construction, Criminal Justice Costs, and Crime Rates*. Washington State Institute for Public Policy.
- Aos, S., P. Phipps, R. Barnoski & R. Lieb (2001): *The Comparative Costs and Benefits of Programs to Reduce crime*. Washington State Intitute for Public Policy.
- Apel, R. & G. Sweeten (2010): The Impact of Incarceration on Employment during the Transition to Adulthood. *Social Problems*, vol. 57, s. 448-479.
- Armeliuss, B.-Å. & T. H. Andreassen (2007): Cognitive-Behavioral Treatment for Antisocial Behavior in Youth in Residential Treatment. *Campbell Systematic Reviews*, vol. 8.
- Asmussen, I. H. (2013): *Fra Retsstat til Omsorgsstat: Om syndsforladelse i konfliktråd*. Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Balvig, F. (2006): Virkninger af straf. I Kyvsgaard, B. (ed.): *Hvad virker - hvad virker ikke?* Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København.
- Barnes, G. C., J. M. Hyatt, L. C. Ahlman & D. T. L. Kent (2012): The effects of low-intensity supervision for lower-risk probationers: updated results from a randomized controlled trial *Journal of Crime and Justice*, vol. 35, s. 200-220.
- Barnoski, R. (2004): *Outcome evaluation of Washington State's research-based programs for juvenile offenders* Washington State Institute of Public Policy.
- Barr, T. S. A. (2013): Putting victims in prison. *Restorative Justice: An International Journal*, vol. 1.

- Barton, W. H., G. R. Jarjoura & A. B. Rosay (2008): *Evaluation of the Boys & Girls Clubs of America Targeted Re-Entry Initiative*. U.S. Department of Justice.
- Bayse, D. J., S. M. Allgood & P. H. V. Wyk (1991): Family Life Education: An Effective Tool For Prisoner Rehabilitation. *Family Relations*, vol. 40, s. 254-257.
- Belenko, S. R. (2001): *Research on Drug Courts: A Critical Review, 2001 Update*. National Center on Addiction and Substance Abuse.
- Bengtsson, T. T. (2012): *Youth behind bars: An ethnographic study of youth confined in secure care institutions in Denmark*. Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Bentsen, D. S. (2014): *Evaluering af indsatsen om videreuddannelse af undervisere på erhvervsuddannelsesområdet*. . Kriminalforsorgen.
- Berman, A. H. (2004): Reasoning and Rehabilitation Program: Assessing Short- and Long-Term Outcomes among Male Swedish Prisoners. *Journal of Offender Rehabilitation*, vol. 40, s. 85-103.
- Bernburg, J. G. & M. D. Krohn (2003): Labeling, life chances, and adult crime: the direct and indirect effects of official intervention in adolescence on crime in early adulthood. *Criminology*, vol. 41, s. 1287-1318.
- Bernburg, J. G., M. D. Krohn & C. J. Rivera (2006): Official Labeling, Criminal Embeddedness, and Subsequent Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 43, s. 67-88.
- Beskæftigelsesudvalget (2002): *Beskæftigelse af indsatte i Kriminalforsorgens institutioner*. Beskæftigelsesudvalget.
- Betænkning nr. 644 (1972): *Om effektiviteten af forvaring og særængsel mv.* Karl O. Christiansen m.fl., København.
- Betænkning nr. 806 (1977): *Alternativer til frihedsstraf - et debatoplæg*. Arbejdsgruppe nedsat af Justitsministeriet, København.
- Betænkning nr. 1501 (2009): *Betænkning om konfliktråd*. Justitsministeriet, København.
- Betænkning nr. 1508 (2009): *Indsatsen mod ungdomskriminalitet*. Justitsministeriet, København.
- Bien, N. & S. Clausen (2013): *Evaluering af det sikrede PC-netværk*. Kriminalforsorgen.
- Bien, N. & N. Lund-Sørensen (2012): *Evaluering af Projekt Godnathistorie i Statsfængslet i Ringe* Direktoratet for kriminalforsorgen
- Bien, N. & A. Rønning (2014): *Straf og pædagogik under samme tag? En undersøgelse af ungeafdelingen i Statsfængslet i Jyderup og af unge dømtes placering i Kriminalforsorgen*. Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Bierie, D. (2009): Cost matters: a randomized experiment comparing recidivism between two styles of prisons. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 5, s. 371-397.
- Blakeborough, L. & A. Richardson (2012): *Summary of findings from two evaluations of Home Office Alcohol Arrest Referral pilot schemes*. Home Office, UK.
- Block, S., C. A. Brown, L. M. Barretti, E. Walker, M. Yudt & R. Fretz (2014): A Mixed-Method Assessment of a Parenting Program for Incarcerated Fathers. *The Journal of Correctional Education*, vol. 65.
- Blokland, A. A. J. & P. Nieuwebeerta (2007): Selective Incapacitating Frequent Offenders: Costs and Benefits of Various Penal Scenarios. *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 23, s. 327-253.
- Bondeson, U. (1974): *Fången i fångsamhället: Socialisationsprocesser vid ungdomsvårdsskola, ungdomsfängelse, fängelse och internering*. P. A. Norstedt & Söners förlag, Malmö.
- Bondeson, U. (1977): *Kriminalvård i frihet*. Liber, Stockholm.
- Bonta, J. (2010): Understanding What Works: Lessons for the Nordic Countries? *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, vol. 97, s. 281-295.
- Bonta, J., G. Bourgon, T. Ruge, T.-L. Scott, A. K. Yessine & L. Gutierrez (2011): An Experimental Demonstration of Training Probation Officers in Evidence-Based Community Supervision. *Criminal Justice and Behavior*, vol. 38, s. 1127-1148.
- Bonta, J., G. Bourgon, T. Ruge, T.-L. Scott, A. K. Yessine, L. Gutierrez & J. Li (2010): *The Strategic Training Initiative in Community Supervision: Risk-Need-Responsivity in the Real World*. Public Safety Canada.
- Boyle, D. J., L. M. Ragusa-Salerno, J. L. Lanterman & A. F. Marcus (2013): An Evaluation of Day Reporting Centres for Parolees. Outcomes of a Randomized Trial. . *American Society of Criminology*, vol. 12, s. 119-143.

- Bradshaw, W. & D. Roseborough (2005): Restorative Justice Dialogue: The Impact of Mediation and Conferencing on Juvenile Recidivism. *Federal Probation*, vol. 69, s. 15.
- Bradshaw, W., D. Roseborough & M. S. Umbreit (2006): The Effect of Victim Offender Mediation on Juvenile Offender Recidivism: A Meta-Analysis. *Conflict Resolution Quarterly*, vol. 24, s. 87-98.
- Braithwaite, J. & D. M. Vandiver (2014): The Missing Link in Assessing and Treating Sex Offenders: Considering Substance Abuse as a Criminogenic Need. *Offender Programs Report*, vol. 18, s. 17-32.
- Briggs, C. S., J. L. Sundt & T. C. Castellano (2003): The Effect of Supermaximum Security Prisons on Aggregate Levels of Institutional Violence. *Criminology*, vol. 41, s. 1341-1375.
- Brottsförebyggande rådet (1997): *Den utvidgade försöksverksamheten med intensivövervakning med elektronisk kontroll – resultat från det förste halvåret*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (1999): *Intensivövervakning med elektronisk kontroll. Utvärdering av 1997 och 1998 års riskomfattande försöksverksamhet*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (2001): *EXIT för avhoppare -en uppföljning och utvärdering av organisationen Exit åren 1998-2001*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (2003): *Fängelse i frihet. En utvärdering av intensivövervakning med elektronisk kontroll*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (2005): *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja. Slutrapport om kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001-2004*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (2006): *Utvidgad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll. En beskrivning av de nya målgrupperna för IÖV och IÖV-utsluss*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (2007): *Utökad användning av elektronisk fotboja inom kriminalvården. Slutrapport*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (2008a): *Behandling av narkotikamissbrukare i fängelse. En effekt-studie*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (2008b): *Mentorskaps inverkan på återfall i brott. En systematisk forskningsgenomgång*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (2010a): *Effekter av arbetsmarknadsutbildning för intagna i fängelse*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (2010b): *Frivården i Sverige. En kortläggning*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (2010c): *Utrökad frigång och återfall*. BRÅ.
- Brottsförebyggande rådet (2012): *Lekmanövervakare inom frivården*.
- Bull, R. & G. Scerif (2001): Executive Functioning as a Predictor of Children's Mathematics Ability: Inhibition, Switching, and Working Memory. *Developmental Neuropsychology*, vol. 19, s. 273-293.
- Bushway, S. & P. Reuter (1998): *Labor Markets and Crime Risk Factors* Department of Criminology and Criminal Justice - University of Maryland.
- Bushway, S. D. & P. Reuter (2002): Labor Markets and crime risk factors. I Sherman, L. W. et al. (ed.): *Evidence-Based Crime Prevention*. Routledge, London, s. 198-240.
- Börjeson, B. & E. Ros (1966): *Om påföljders verkningar*. Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Camp, D. A. & H. S. Sandhu (1995): Evaluation of Femlae Offender Regimented Treatment Program (FORT). *Journal of the Oklahoma Criminal Justice Research Consortium*, vol. 2, s. 50-57.
- Campbell, C., R. Devlin, D. O'Mahony, J. Doak, J. Jackson, T. Corrigan & K. McEvoy (2005): *Evaluation of the Northern Ireland Youth Conference Service. NIO Research and Statistical Series: Report No. 12*. Statistics and Research Branch of the Northern Ireland Office & Institute of Criminology and Criminal Justice, School of Law, Queen's University.
- Carlen, P. (2005): Imprisonment and the penal body politic: the cancer of disciplinary governance. I Liebling, A. & S. Maruna (ed.): *The Effects of Imprisonment*. Willan Publishing, Cullompton, Devon, s. 421-441.
- Carlsson, Y. (2005): *Tett På: En evaluering av gjengintervensjonsprosjektet "Tett På" i Oslo*. NIBR-rapport.
- Cederwall, J. Y. & I. Freij (2010): *Utvärdering av partnerkontakt kopplat till IDAP*. Kriminalvården.
- Chan, W. Y. & D. B. Henry (2013): Juvenile Offenders. I DuBois, D. L. & M. J. Karcher (ed.): *Handbook of Youth Mentoring*. s. 315-324.
- Chapell, C. A. (2004): Post-secondary correctional Education and recidivism: A meta-analysis of research conducted 1990-1999. *Journal of Correctional Education*, vol. 55, s. 148-167.
- Cheliotis, L. K. (2008): Reconsidering the effectiveness of temporary release: A systematic review. *Aggression and Violent Behaviour*, vol. 13, s. 153-168.

- Cheliotis, L. K. (2009): Before the next storm: Some evidence-based reminders about temporary release. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, vol. 53, s. 420-432.
- Chen, M. K. & J. M. Shapiro (2007): *Do Harsher Prison Conditions Reduce Recidivism? A Discontinuity-based Approach*. American Law and Economics Association.
- Chiricos, T., K. Barrick, W. Bales & S. Bontrager (2007): The labeling of convicted felons and its consequences for recidivism. *Criminology*, vol. 45.
- Cho, R. M. & J. H. Tyler (2010): Does Prison-Based Adult Basic Education Improve Postrelease Outcomes for Male Prisoners in Florida? . *Crime & Delinquency*, vol. 59, s. 975-1005.
- Christiansen, H. N. (2012): *Effekten af mentor- og fritidsindsatser: En systematisk kortlægning*. Det kriminalpræventive råd og Trygfonden
- Cissner, A. B., M. Labriola & M. Rempel (2013): *Testing the Effects of New York's Domestic Violence Courts: A Statewide Impact Evaluation*. Center for Court Innovation.
- Clausen, S. (2006): Alternativer til frihedsstraf. I Kyvsgaard, B. (ed.): *Hvad virker - hvad virker ikke? Kundskabsbaseret kriminalpolitik og praksis*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København, s. 137-164.
- Clausen, S. (2007a): *Behandlingsprogrammer for voldelige mandlige partnere - Redegørelse for internationale erfaringer*. Justitsministeriets Forskningsenhed.
- Clausen, S. (2007b): *Samfundstjeneste - virker det?* Københavns Universitet.
- Clausen, S. (2011): *Evaluering af Kriminalforsorgens samarbejde med Dialog mod Vold*. Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Clausen, S. (2012): *Resultater fra spørgeskemaundersøgelse blandt indsatte på behandlingsafdelinger i Kriminalforsorgen*. Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Clausen, S. & B. Kyvsgaard (2009): *Ungdomssanktionen. En effektevaluering*. Justitsministeriet Forskningskontor.
- Clausen, S., M. Djurhuus & B. Kyvsgaard (2009): *Udredning til brug for Kommissionen vedrørende ungdomskriminalitet*. Justitsministeriets Forskningskontor.
- Cochran, J. C. (2014): Breaches in the Wall: Imprisonment, Social Support and Recidivism. *Journal of Research in Crime & Delinquency*, vol. 51, s. 200-229.
- Cooke, B. J. & D. P. Farrington (2015): The Effects of Dog-Training Programs: Experiences of Incarcerated Females. *Women & Criminal Justice*, vol. 0, s. 1-14.
- Cortoni, F. & R. K. Hanson (2005): *A Review of the Recidivism Rates of Adult Female Sexual Offenders*. Correctional Service of Canada.
- Cortoni, F., R. K. Hanson & M.-É. Coache (2010): The Recidivism Rates of Female Sexual Offenders Are Low: A Meta-Analysis. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, vol. 22, s. 387-401.
- Cortoni, F., K. Nunes & M. Latendresse (2006): *An examination of the Effectiveness of the Violence Prevention Program*. Correctional Service of Canada.
- Curtis, R., A. Marcus & N. Jacobs (2013): *South Bronx Community Connections. A Pilot Project of Community Connections for Youth: A Grassroots Approach to Pro-social Adolescent Development in a Neighborhood of Chronic Disadvantage*. John Jay College of Criminal Justice.
- D'Amico, E. J., S. B. Hunter, J. N. V. Miles, B. A. Ewing & K. C. Osilla (2013): A randomized controlled trial of a group motivational interviewing intervention for adolescents with a first time alcohol or drug offense. *Journal of Substance Abuse Treatment*, vol. 45, s. 400-408.
- Dahl, H. V. & M. U. Pedersen (2006): *Kvinder i motivations- og misbrugsbehandling i Vestre Fængsel og Horseshøj Statsfængsel*. Center for Rusmiddelforskning, Århus Universitet.
- Danielsson, M., N. Axel ForsKrimi-nalvården & I. Freij (2012): *Behandlingsprogrammet PRISM i Kriminalvården: Utvärdering av återfall i brott för programdeltagare 2003-2006*. Kriminalvården.
- Danielsson, M., F. Dahlin & M. Grann (2008): *Våga Välja: Utvärdering av återfall för åren 2002-2006*. Kriminalvården.
- Danielsson, M., A. Fors & I. Freij (2009a): *12-stepsprogram i Kriminalvården: Utvärdering av återfall i ny brottslighet för programdeltagare för åren 2003-2006*. Kriminalvården.
- Danielsson, M., A. Fors & I. Freij (2009b): *Behandlingsprogrammet One to One: Utvärdering av återfall i ny brottslighet för programdeltagare för åren 2003-2006*. Kriminalvården.

- Danielsson, M., A. Fors & I. Freij (2009c): *Brottsbrytet: Utvärdering av återfall i ny brottslighet för programdeltagare för åren 2003-2006*. Kriminalvården.
- Danielsson, M., A. Fors, I. Freij & D. Lidman (2011): *Behandlingsprogrammet IDAP i Kriminalvården: Utvärdering av återfall i brott för programdeltagare 2004-2007*. Kriminalvården.
- Danielsson, P. & L. Mäkipää (2012): A Systematic Literature Review of Electronic Monitoring of Offenders. "Research Report Summaries". National Research Institute of Legal Policy.
- Danske Regioner (2011): *Sikrede institutioner for børn og unge - lovgrundlag og socialpædagogisk praksis*.
- Davis, L. M., R. Bozick, J. L. Steele, J. Saunders & J. N. V. Miles (2013): *Evaluating the Effectiveness of Correctional Education. A Meta-Analysis of Programs That Provide Education to Incarcerated Adults*. The RAND Corporation
- Davis, L. M., J. L. Steele, R. Bozick, M. V. Williams, S. Turner, J. N. V. Miles, J. Saunders & P. S. Steinberg (2014): *How Effective is Correctional Education, and Where do We Go from Here? The Results of a Comprehensive Evaluation*. The RAND Corporation.
- Davis, R. C. (2009): The Brooklyn mediation field test. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 5, s. 25-39.
- Decker, S. H., C. Spohn & N. R. Ortiz (2014): *Criminal Stigma, Race, Gender, and Employment: An Expanded Assessment of the Consequences of Imprisonment for Employment* School of Criminology and Criminal Justice.
- De Jong, P. F. (1998): Working memory deficits of reading disabled children. *Journal of Experimental Child Psychology*, vol. 70, s. 75-96.
- Dennis, J. A., O. Khan, M. Ferriter, N. Huband, M. J. Powney & C. Duggan (2012): *Psychological interventions for adults who have sexually offended or are at risk of offending (Review)*. The Cochrane Collaboration.
- Det Kongelige Justis- og Politidepartement (2008): *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmelding)*. Det Kongelige Justis- og Politidepartement.
- Di Tella, R. & E. Schargrodsky (2013): Criminal Recidivism after Prison and Electronic Monitoring *Journal of Political Economy*, vol. 121.
- Dodgson, K., P. Goodwin, P. Howard, S. Llewellyn-Thomas, E. Mortimer, N. Russell & M. Weiner (2001): *Electronic monitoring of released prisoners: an evaluation of the Home Detention Curfew scheme*. Home Office Research, Development and Statistics Directorate.
- Dowden, C. & D. A. Andrews (2003): Does Family Intervention Work for Delinquents? Results of a Meta-Analysis. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, vol., s. 327-342.
- Drago, F., R. Galbiati & P. Vertova (2009): The Deterrent Effects of Prison: Evidence from a Natural Experiment *Chicago Journals* vol. 117, s. 257-280.
- Drake, E. (2007): *Does participation in Washington's work release facilities reduce recidivism?* Washington State Institute for Public Policy, Olympia.
- Drake, E. (2013): *Inventory of Evidence-Based and Research-Based Programs for Adult Corrections* Washington State Institute for Public Policy.
- Drake, E. K. (2011): *"What works" in community supervision: Interim report*. Washington State Institute for Public Policy, Olympia, Washington.
- Drake, E. K. & R. Barnoski (2006): *Recidivism Findings for the Juvenile Rehabilitation Administration's Mentoring Program: Final Report*. Washington State Institute for Public Policy.
- Duwe, G. (2012a): Can Circles of Support and Accountability (COSA) Work in the United States? Preliminary Results From a Randomized Experiment in Minnesota. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, vol. 25, s. 143-165.
- Duwe, G. (2012b): Evaluating the Minnesota Comprehensive Offender Reentry Plan (MCORP): Results from a Randomized Experiment *Justice Quarterly*, vol. 29, s. 347-383.
- Duwe, G. (2012c): The Importance of Social Support for Prisoner Reentry: The Effects of Visitation on offender Recidivism. *Corrections Today*, vol. 74, s. 46-50.
- Duwe, Grant (2013): What's Inside the "Black Box"? The Importance of "Gray Box" Evaluations for the "What Works" Movement. American Society of Criminology. *Criminology & Public Policy*, vol. 12(1), p. 145-153.

- Duwe, G. & V. Clark (2014): The Effects of Prison-Based Educational Programming on Recidivism and Employment *The Prison Journal*, vol. 94, s. 454-478.
- Dyb, E. & K. Johannessen (2011): *Tilbakeføring av straffedømte. En kommentert bibliografi*. NIBR: Norsk Institutt for by- og regionsforskning.
- Ebsen, F. & D. Krogh (2006): *Ude på noget? Den sociale højskole*, København.
- Eddy, J. M., C. R. M. Jr. & B. Burraston (2013): VI. A randomized controlled trial of a parent management training for incarcerated parents: proximal impacts. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, vol. 78.
- Egge, M. (2004): *Forsøk med ungdomskontrakter - en alternativ reaksjonsform rettet mot unge lovbrystere*. Politihøgskolen, PHS Forskning, Oslo.
- Elliott, I. A. & A. R. Beech (2012): A U.K. Cost-Benefit Analysis of Circles of Support and Accountability Interventions. *Criminal Justice Research Review*, vol. 14, s. 40-41.
- Elliott, I. A., G. Zajac & C. A. Meyer (2013): *Evaluability Assessments of the Circles of Support and Accountability (COASA) Model. Cross-Site Report*. Pennsylvania State University.
- Falck, S. (2014): *Narkotikaprogram med domstolskontroll - en opfølgingsstudie av 115 av de første klientene* Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Farabee, D., S. X. Zhang & B. Wright (2014): An experimental evaluation of a nationally recognized employment-focused offender reentry program. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 10, s. 309-322.
- Farrington, D., G. Hancock, M. Livingston, K. Painter & G. Towl (2000): *Evaluation of Intensive Regimes for Young Offenders*. Research Findings from Home Office no 121.
- Farrington, D. P. & R. Loeber (1989): Relative Improvement Over Chance (RIOC) and Phi as Measures of Predictive Efficiency and Strength of Association in 2*2 Tables. *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 5, s. 201-213.
- Farrington, D. P. & J. Murray (2014): *Labeling Theory*. Transaction Publishers, New Brunswick.
- Farrington, D. P., S. G. Osborn & D. J. West (1978): The Persistence of Labeling Effects. *British Journal of Criminology*, vol. 18, s. 277-284.
- Farrington, D. P. & B. C. Welsh (2005): Randomized experiments in criminology: What have we learned in the last two decades? *Journal of Experimental Criminology*, vol. 1, s. 9-38.
- Feder, L., D. B. Wilson & S. Austin (2008): *Court-Mandated Interventions for Individuals Convicted of Domestic Violence*. The Campbell Collaboration.
- Ferguson, L. M. & J. S. Wormith (2013): A meta-Analysis of Moral Recognition Therapy. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, vol. 57, s. 1076-1106.
- Finckenauer, J. O. (1982): *Scared Straight and the panacea phenomenon*. Prentice-Hall, New Jersey.
- Forsberg, L. G., D. Ernst, K. Sundqvist & C. Å. Farbring (2011): Motivational Interviewing Delivered by Existing Prison Staff: A Randomized Controlled Study of Effectiveness on Substance Use After Release. *Substance Use & Misuse*, vol. 46, s. 1477-1485.
- Frank, V. A., H. V. Dahl & T. Kolind (2010): Indsattes erfaringer med narkotikakontrol og hashbehandling i danske fængsler. I Frank, V. A. & H. V. Dahl (ed.): *Kriminalitet og illegale rusmidler*. Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Freiburger, T. L. & B. M. Iannacchione (2011): An examination of the effect of imprisonment on recidivism. *Criminal Justice Studies*, vol. 24, s. 369-379.
- Fridell, M. & M. Hesse (2005): *Psykosociala interventionsmetoder vid kriminalitet och drogmissbruk: Meta-analyser och randomiserade kontrollerade studier*. Institution för Psykologi, Lunds Universitet och Center for Rusmiddelforskning, Århus Universitet/København
- Fridhov, I. M., A. Persson, H. Ramsbøll, A. Storgaard & K. Svensson (2013) *Løsladelse Planlægning og Samarbejde i Danmark, Norge og Sverige*. Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi, Aarhus.
- Gaes, G. G. (2008) The impact of prison education programs on post-release outcomes. I: *Secondary The impact of prison education programs on post-release outcomes*, s. 1-31.
- Gaes, G. G. & S. D. Camp (2009): Unintended consequences: experimental evidence for the criminogenic effect of prison security level placement on post-release recidivism. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 5, s. 139-162.

- Gallagher, C. A., D. B. Wilson, P. Hirschfield, M. B. Coggeshall & D. L. MacKenzie (1999): A quantitative review of the effects of sex offender treatment on sexual reoffending. *Corrections Management Quarterly*, vol. 3, s. 19-29.
- Ganong, P. N. (2012): Criminal Rehabilitation, Incapacitation, and Aging. *American Law and Economics Review*, vol. 14, s. 391-424.
- Garrido, V. & L. A. Morales (2007): *Serious (violent or chronic) juvenile offenders: A systematic review of treatment effectiveness in secure corrections*. The Campbell Collaboration.
- Gathercole, S. E. & S. J. Pickering (2000): Working memory deficits in children with low achievements in the National Curriculum at seven years. *British Journal of Educational Psychology*, vol. 70, s. 177-194.
- Geis, S. V., R. Gainey, M. I. Cohen, E. Healy, D. Duplantier, M. Yeide, A. Bekelman, A. Bobnis & M. Hopps (2012): *Monitoring High-Risk Sex Offenders With GPS Technology: An Evaluation of the California Supervision Program. Final Report*. Development Services Group.
- Gengreau, P., C. Goggin, F. T. Cullen & D. A. Andrews (2000) Compendium 2000 on Effective Correctional Programming: The Effects of Community Sanctions and Incarceration on Recidivism. Correctional Service of Canada.
- Giblin, M. J. (2002): Using Police Officers to Enhance the Supervision of Juvenile Probationers: An Evaluation of the Anchorage CAN Program. *Crime & Delinquency*, vol. 48, s. 116-137s.
- Gottfredson, D. C., D. B. Wilson & S. S. Najaka (2002): School-based crime prevention. I Sherman, L. W. et al. (ed.): *Evidence-Based Crime Prevention*. Routledge, London, s. 56-164.
- Granheim, P. K. (2007): *Evalueringssrapport VINN Samtalegruppe for kvinner - basert på datamateriale fra norske og svenske enheter 2006-2007*. Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS.
- Grant, B. A., D. Kunic, P. MacPherson, C. McKeown & E. Hansen (2003): *The High Intensity Substance Abuse Program (HISAP): Results from the Pilot Programs*. Addictions Research Centre, Research Branch, Policy Planning and Coordination, Correctional Service Canada
- Graunbøl, H. M. & J. Hornnes (2009): *Sociale bånd der binder – en undersøgelse af betydningen af indsattes sociale kontakt med familie og venner under afsoning*. Speciale ved Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Gray, E., E. Taylor, C. Roberts, S. Merrington, R. Fernandez & R. Moore (2005): *Intensive Supervision and Surveillance Programme - The final report*. Probation Studies Unit, Centre for Criminology, University of Oxford.
- Greenfield, S. F., A. J. Brooks, S. M. Gordon, C. A. Green, F. Kropp, R. K. McHugh, M. Lincoln, D. Hein & G. M. Miele (2007): Substance abuse treatment entry retention and outcome in women: A review of the literature. *Drug and Alcohol Dependence*, vol. 86, s. 1-21.
- Gundersen, K. & F. Svartdal (2006): Aggression Replacement Training in Norway: Outcome evaluation of 11 Norwegian student projects. *Scandinavian Journal of Educational Research*, vol. 50, s. 63-81.
- Hagemann, H. & C. B. Olsen (2001): *Alternativ afsoning efter straffelovens §49, stk. 2 - en effektundersøgelse*. Center for Alternativ SamfundsAnalyse.
- Hairston, C. F. (1988): *Family Ties During Imprisonment: Do They Influence Future Criminal Activity?* Federal Probation.
- Hairston, C. F. (1991): Family Ties During Imprisonment: Important to Whom and For What? *Journal of Sociology & Social Welfare*, vol., s. 87-104.
- Hall, G. C. N. (1995): Sexual Offender Recidivism Revisited: A Meta-Analysis of Recent Treatment Studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol. 63, s. 802-809.
- Halmø, I. (2009): *Resocialisering med familiebehandling i utraditionelle og hidtil uprøvede rammer. Afrapportering over erfaringerne med implementering af Familiebehandling i Kriminalforsorgen i perioden 1. juni 2005 - 1. juni 2008*. Kriminalforsorgens Pension Engelsborg.
- Hansbury, S. (2011) Research Summery 3/11: Evaluation of the Intensive Alternatives to Custody pilots. Justice, M. o.
- Hansen, D. S. & N. Lund-Sørensen (2013): *Forsøg med import af undervisning i seks arresthuse 2012-2015. Midtvejsevaluering af erfaringer og foreløbige virkninger i importforsøget*. . Kriminalforsorgen.
- Hansen, F. K. (2012): *Evaluering af konfliktråd - den landsdækkende ordning*. CASA.
- Hansen, N. K. (2010): *Pilotprojekt "Far i Fængsel"*. Kriminalforsorgen.

- Hansen, L. & P. Løvgren (1999): *Udviklingen i brugen af alternativ afsoning - en statistisk analyse af anvendelsen af straffelovens §49, stk. 2 i perioden 1990-1998*. Center for Alternativ Samfundsanalyse.
- Hanson, R. K., G. Bourgon, L. Helmus & S. Hodgson (2009): The Principles of Effective Correctional Treatment Also Apply to Sexual Offenders: A Meta-analysis. *Criminal Justice and Behavior*, vol. 39, s. 865-891.
- Hanson, R. K., A. Gordon, A. J. R. Harris, J. K. Marques, W. Murphy, V. L. Quinsey & M. C. Seto (2002): First Report of the Collaborative Outcome Data Project on the Effectiveness of Psychological Treatment of Sex Offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, vol. 14, s. 169-194.
- Hargreaves, C. & B. Francis (2014): The Long Term Recidivism Risk of Young Sexual Offenders in England and Wales – Enduring Risk or Redemption? *Journal of Criminal Justice* vol. 42, s. 164-172.
- Harm, N. J. & P. J. Thompson (1997): Evaluating the Effectiveness of Parent Education for Incarcerated Mothers. *Journal of Offenders Rehabilitation*, vol. 24, s. 135-152.
- Harper, G. & C. Chitty (2004): *The impact of corrections on re-offending. A review of 'what works'*. Home Office - research report.
- Harrison, K. (1997): Parental Training for Incarcerated Fathers: Effects on Attitudes, Self-Esteem, and Children's Self-Perception. *The Journal of Social Psychology*, vol. 137, s. 588-593.
- Hedin, U.-C. (2000): *Fångarnas Föräldraskap - En Utvärdering av Föräldrautbildningar inom Kriminalvården*. Kriminalvårdens Forskningskommitté.
- Hedrich, D., P. Alves, M. Farrell, H. Stöver, L. Møller & S. Mayet (2011): The effectiveness of opioid maintenance treatment in prison settings: a systematic review. *Addiction*, vol. 107, s. 501-517.
- Heltberg, T. (2012) Væk, kære væk. Om terapeutisk stofmisbrugsafdeling i fængsler og hvad der kan ske, når forskningsmateriale ændrer sig undervejs. I: *Secondary Væk, kære væk. Om terapeutisk stofmisbrugsafdeling i fængsler og hvad der kan ske, når forskningsmateriale ændrer sig undervejs*. Københavns Universitet København.
- Hendriksen, L. G., J. Jakobsen & P. S. Smith (2012): *Børneansvarlige i Kriminalforsorgen - Fokus på de indsattes børn*. Institut for Menneskerettigheder, København.
- Henriksen, C. S. (2003): *Evaluering af konfliktråd*. CASA, København.
- Herman-Stahl, M., M. L. Kan & T. McKay (2008) Incarceration and the Family: A Review of Research and Promising Approaches for Serving Fathers and Families U.S. Department of Health & Human Services.
- Hollin, C., E. Palmer, J. McGuire, J. Hounsome, R. Hatcher, C. Bilby & C. Clark (2004): *Pathfinder programmes in the Probation Service: A retrospective analysis*. Home Office.
- Holloway, K., T. H. Bennett & D. P. Farrington (2008): *Effectiveness of Treatment in Reducing Drug-Related Crime*. BRÅ.
- Holmberg, S. & J. Öberg (2012): Effects of Drug Treatment Units in Swedish Prisons. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, vol. 13, s. 44-63.
- Holmgren, B., T. Frisell & B. Runeson (2007): *Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner*. Kriminalvårdens Utvecklingsenhet.
- Holmqvist, R., T. Hill & A. Lang (2005): *Ger ART bättre behandlingseffekter? Utvärdering av metoder på tre ungdomshem*. Statens Institutionsstyrelse.
- Holstein, B. (1986) Uddannelse og recidiv – en undersøgelse af sammenhængen mellem uddannelse under afsoning og kriminelt recidiv hos 1.325 løsladte. Kriminalpolitisk forskningsgruppe - Justitsministeriet.
- Holzer, H. J., S. Raphael & M. A. Stoll (2006): Will Employers Hire Ex-Offenders? Employer Perception, Background Checks, and Their Determinants IPattillo-McCoy, M. et al. (ed.): *The Impact of Incarceration on Families and Communities*. Russel Sage, Nws York.
- Home Office (2007): *Evaluation of Drug Interventions Programme pilot for children and young people: arrest referral, drug testing and Drug Treatment and Testing Requirements*. Home Office.
- Howells, K. (2002): *Anger Management and Violence Prevention: Improving Effectiveness*. Australian Institute of Criminology.

- Huizinga, D. & K. L. Henry (2008): The Effect of Arrest and Justice System Sanctions on Subsequent Behavior: Findings from Longitudinal and Other Studies. I Liberman, A. M. (ed.): *The Long View of Crime: A Synthesis of Longitudinal Research* Springer, s. 220-254.
- Hunt, K. S. & A. Peterson (2014): Recidivism among offenders receiving retroactive sentence reduction: The 2007 crack cocaine amendment. *Federal Sentencing Reporter*, vol. 26.
- Hunter, G., O. Skrine, P. Turnbull, A. Kazimirski & D. Pritchard (2012): *Intermediate outcome of family and intimate relationship interventions: a rapid evidence assessment*. National Offender Management Service, Ministry of Justice.
- Hunter, G., O. Skrine, P. Turnbull, A. Kazimirski & D. Pritchard (2013): *Intermediate outcomes of family and intimate relationship interventions: a rapid evidence assessment* National Offender Management Service
- Höien, T. & I. Lundberg (1999): *Dyslexi: Från Teori Till Praktik*. Bokförlaget Natur och Kultur Läromedel, Stockholm.
- Højdahl, T., J. H. Magnus & E. Langeland (2014): "A bridge to change": Experiences of participation in "VINN" - a motivational program for convicted women. A qualitative study. *EuroVista*, vol. 3.
- Ireland, J. L. (2004): Anger Management Therapy with Young Male Offenders: An Evaluation of Outcome. *Aggressive Behavior*, vol. 30, s. 174-185.
- Irwin, J. & B. Owen (2005): Harm and the contemporary prison. I Liebling, A. & S. Maruna (ed.): *The Effects of Imprisonment*. Willan publishing, Collumpton, Devon, s. 94-117.
- Jalakas, A. (2012): Unikt program hjälper gängmedlemmar att starta om: Metod för män som vill lämna organiserad brottslighet. *Rundtikrim, Kriminalvårdens personaltidning*, vol. 2.
- Jalbert, S. K. & W. Rhodes (2012): Reduced caseloads improve probation outcomes. *Journal of Crime and Justice*, vol. 35, s. 221-238.
- Jewell, J. D. & S. J. Elliff (2013): An Investigation of the Effectiveness of the Relaxation Skills Violence Prevention (RSVP) Program With Juvenile Detainees. *Criminal Justice and Behavior*, vol. 40, s. 203-213.
- Johnsen, B. & P. K. Granheim (2012): Prison size and quality of life in Norwegian closed prisons in late modernity. I Ugelvik, T. & J. Dullum (ed.): *Penal Exceptionalism? Nordix prison policy and practice*. Routledge, London & New York.
- Johnson, R. & S. Raphael (2012): How Much Crime Reduction Does the Marginal Prisoner Buy? *Journal of Law and Economics*, vol. 55, s. 275-310.
- Johnsen, B., P. K. Granheim & J. Helgesen (2011): Exceptional prison conditions and quality of prison life: Prison size and prison culture in Norwegian closed prisons. *European Journal of Criminology* vol. 8, s. 515-529.
- Jolliffe, D. & D. P. Farrington (2007a): *A rapid evidence assessment of the impact of mentoring on re-offending: a summary*. Home Office.
- Jolliffe, D. & D. P. Farrington (2007b): *A systematic review of the national and international evidence on the effectiveness of interventions with violent offenders*. Ministry of Justice.
- Jolliffe, D., D. P. Farrington & P. Howard (2013): How long did it last? A 10-year reconviction follow-up study og high intensity training for young offenders. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 9 s. 515-531.
- Justitsministeriet (2011) En Vej Ud: Rammemodel for exit-programmer til bande- og rockermedlemmer der ønsker at bryde ud af miljøet
- Justitsministeriets Forskningsenhet (2006): *Ungdomssanktionens forløb*. Justitsministeriet.
- Justitsministeriets Forskningskontor (2014): *Evaluering af forsøgsordning med vredeshåndteringsprogrammet "anger management"*. Under offentliggørelse.
- Jørgensen, M. L. (2009): *Udslusning i Danmark*. Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi (NSfK).
- Jørgensen, T. T. (2011): *Afsoning i hjemmet. En effektevaluering af fodlænkeordningen*. Justitsministeriets Forskningskontor.
- Jørgensen, T. T., B. Kyvsgaard, A.-J. B. Pedersen & M. L. Pedersen (2012): *Risikofaktorer, effekt-evalueringer og behandlingsprincipper: En forskningsoversigt*. Justitsministeriets Forskningskontor.
- Kaunitz, C., A.-K. Andershed, L. Brännström & G. Smedslund (2010) Aggression Replacement Training (ART) for reducing antisocial behavior in adolescent and adults. Protocol.

- Keisala, H. & M. Marttunen (2007): *The New Juvenile Punishment. Summary. Publication no. 230/231.* National Research Institute of Legal Polic.
- Kenworthy, T., C. E. Adams, C. Bilby, B. Brooks-Gordon & M. Fenton (2004): Psychological interventions for those who have sexually offended or are at risk of offending. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, vol.
- Killias, M., G. Gilliéron, F. Villard & C. Poglia (2010): How damaging is imprisonment in the long-term? A controlled experiment comparing long-term effects of community service and short custodial sentences on re-offending and social integration. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 6, s. 115-130.
- Kim, B., A. V. Merlo & P. J. Benekos (2013): Effective correctional intervention programmes for juveniles: review and synthesis of meta-analytic evidence. *International Journal of Police Science & Management*, vol. 15, s. 169-189.
- Kim, B., A. V. Merlo & P. J. Benekos (2013a): Effective correctional intervention programmes for juveniles: review and synthesis of meta-analytic evidence. *International Journal of Police Science & Management*, vol. 15, s. 169-189.
- Kim, R. H. & D. Clark (2013b): The effect of prison-based college education programs on recidivism: Propensity Score Matching approach *Journal of Criminal Justice*, vol. 41, s. 196-204.
- King, R. D. (2005): The effects of supermax custody. I Liebling, A. & S. Maruna (ed.): *The Effects of Imprisonment*. Willan Publishing, Cullompton, Devon, s. 118-145.
- Klein, M. W. (1986): Labeling Theory and Delinquency Policy - An Experimental Test. *Criminal Justice and Behavior*, vol. 13, s. 47-79.
- Klement, C. (2011): *Samfundstjeneste - en effektevaluering*. Justitsministeriets Forskningskontor.
- Klement, C. & A.-J. B. Pedersen (2013): *Samfundstjeneste - en udvidet effektevaluering*. Justitsministeriets Forskningskontor.
- Koehler, J. A., D. K. Humphreys, T. D. Akoensi, O. S. d. Ribera & F. Lösel (2014): A systematic review and meta-analysis on the effects of European drug treatment programmes on reoffending. *Psychology, Crime & Law*, vol. 20, s. 584-602.
- Koehler, J. A., F. Lösel, T. D. Akoensi & D. K. Humphreys (2013): A systematic review and meta-analysis on the effects of young offender treatment programs in Europe *Journal of Experimental Criminology*, vol. 9, s. 19-43.
- Koudahl, P. (2006): *Forskning i fængselsundervisning i Danmark*. Direktoratet for Kriminalforsorgen & Danmarks Pædagogiske Universitet
- Koudahl, P. (2007): *Indsatte i danske fængsler: Uddannelse og uddannelsesønsker*. Direktoratet for Kriminalforsorgen & Danmarks Pædagogiske Universitet
- Koudahl, P. (2010): *Uddannelse i fængslerne: Hvad siger de indsatte?* Direktoratet for Kriminalforsorgen & Danmarks Pædagogiske Universitet
- Kriminalforsorgen (2011a): *Rapport fra arbejdsgruppen vedrørende RNR i tilsyn*. Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kriminalforsorgen (2011b): *Udvalget vedrørende fængslede kvinders vilkår*. Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kriminalforsorgen (2012): *Indstilling fra arbejdsgruppen vedrørende indsattes børn*. Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kriminalforsorgen & Ministeriet for børn, ligestilling, integration og sociale forhold (2014): *Afradikalisering - tilbage på sporet*.
- Kriminalforsorgens Uddannelsescenter (2010): *Programvirksomhed i Kriminalforsorgen - Information til personale*.
- Kriminalomsorgen (2012): *Narkotikaprogram med domstolskontroll: ND-senteret i Bergen*. Senter for narkotikaprogram med domstolskontroll.
- Kriminalvården (2011): *Slutredovisning av försöksverksamhet riktad till kvinnor som varit utsatta för människohandel eller befunnit sig i prostitution*.
- Kriminalvården (2012): *Behandlingsprogrammet ETS i Kriminalvården. Utvärdering av återfall i brott för programdeltagare 2004-2009*.

- Kriminalvården (2013): *Behandlingsprogrammet ROS i Kriminalvården. Utvärdering av återfall i brott för programdeltagare 2002-2009.*
- Kristensen, E., E. Grahn & T. Lillebæk (2009): *Evalueringsrapport: Projekt Møgelkær.* Psykiatrisk Center Rigshospitalet, Sexologisk Klinik
- Kristjansdóttir, I. G. & G. Gudbjørnsdóttir (2011): Benefits of education in prison. *Nordisk Kriminologi*, vol. 37, s. 9.
- Krohn, M. D., G. Lopes & J. T. Ward (2014): Effects of Official Intervention on Later Offending in the Rochester Youth Development Study. I Farrington, D. D. & J. Murray (ed.): *Labeling Theory.* Transaction Publishers, New Brunswick, s. 179-207.
- Kyvsgaard, B. (1998a): *Den kriminelle karriere.* Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København.
- Kyvsgaard, B. (1998b): *Kriminalforsorg i frihed - mellem omsorg, hjælp og kontrol.* Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Kyvsgaard, B. (2001): Hvad virker og hvad virker ikke med hensyn til at mindske ungdomskriminalitet? Udenlandske erfaringer. *Rapport om ungdomskriminalitet.* Erkspergruppen om ungdomskriminalitet. Justitsministeriet.
- Labrecque, R. M., J. D. Luther, P. Smith & E. J. Latessa (2014): Responding to the Needs of Probation and Parole: The Development of the Effective Practices in a Community Supervision Model With Families. *Offender Programs Report*, vol. 18, s. 1-16.
- Lai, K. (2013): *Does Supervision After Release From Prison Reduce Re-offending?* Ministry of Justice.
- Landenberger, N. A. & M. W. Lipsey (2005): The positive effect of cognitive behavioral programs for offenders: A Meta-analysis of factors associated with effective treatment. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 1, s. 451-476.
- Landersø, R. (2012): *Does Incarceration Length Affect Labor Market Outcomes for Violent Offenders?* The Rockwool Foundation Research Unit.
- Landersø, R. & T. Tranæs (2009): Selvforsørgelse og uddannelse efter fængsel. I Ryberg, J. (ed.): *Løsladt - og hvad så?* Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, København.
- Latessa, E. J., P. Smith, M. Schweitzer & R. M. Labrecque (2013): *Evaluation of the effective practices in community supervision model (EPICS) in Ohio.* Center for Criminal Justice Research, University of Cincinnati
- Latimer, J. (2001): A meta-analytic examination of youth delinquency, family treatment, and recidivism. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, vol., s. 237-253.
- Latimer, J., C. Dowden & D. Muise (2001): *The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta-Analysis.* Department of Justice, Canada.
- Latimer, J., K. Morton-Bourgon & J.-A. Chrétien (2006) A Meta-Analytic Examination of Drug Treatment Courts: Do They Reduce Recidivism? I: *Secondary A Meta-Analytic Examination of Drug Treatment Courts: Do They Reduce Recidivism?* Department of Justice Canada.
- Lattimore, P. K. & D. M. Steffey (2010): *The Multi-site Evaluation of SVORI: Methodology and Analytic Approach.* The National Reentry Resource Center, The Council of State Governments Justice Center.
- Lattimore, P. K. & C. A. Visser (2009): *The Multi-site Evaluation of SVORI: Summary and synthesis.* The National Reentry Resource Center, The Council of State Governments Justice Center.
- Leonard, L. & P. Kenny (2011): Measuring the Effectiveness of Restorative Justice Practices in the Republic of Ireland Through a Meta-Analysis of Functionalist Exchange. *The Prison Journal*, vol. 91, s. 57-80.
- Liberman, A. M., D. S. Kirk & K. Kim (2014): Labeling effects of first juvenile arrests: secondary deviance and secondary sanctioning. *Criminology*, vol. 52, s. 345-370.
- Liebling, A., D. Price & C. Elliot (1999): Appreciative inquiry and relationships in prison. *Punishment & Society*, vol. 1, s. 71-98.
- Lindberg, O. (2005): *Kvinnorna på Hinseberg - en studie av kvinnors villkor i fängelse.* Örebro Universitet.
- Lindstad, J. M. (2013): *Brugerundersøgelsen 2013. Indsatte i fængsler og arresthuse* Kriminalforsorgen.
- Lipsey, M. W. (1995): What do We Learn from 400 Research Studies on the Effectiveness of Treatment with Juvenile Delinquents? I McGuire, J. (ed.): *What Works: Reducing Reoffending.* John Wiley and Sons, Chicester, s. 63-78.

- Lipsey, M. W. (2009): The Primary Factors that Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview *Victims & Offenders*, vol. 4, s. 124-147.
- Lipsey, M. W. & F. T. Cullen (2007): The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: A Review of Systematic Reviews. *Annual Review of Law and Social Science* vol. 3, s. 297-320.
- Lipsey, M. W., N. A. Landenberger & S. J. Wilson (2007): *Effects of cognitive-behavioral programs for criminal offenders*. The Campbell Collaboration.
- Lipsey, M. W. & D. B. Wilson (2001): *Practical Meta-Analysis*. SAGE Publications, Thousand Oaks.
- Lipton, D., F. S. Pearson, C. M. Cleland & D. Yee (2002): The Effects of Therapeutic Communities and Milieu Therapy on recidivism. I McGuire, J. (ed.): *Offender Rehabilitation and Treatment*. John Wiley and Sons, Chichester, s. 39-78.
- Little, G. L. & K. D. Robinson (1988): Moral Recognition Therapy: A systematic step-by-step treatment system for treatment-resistant clients *Psychological Reports*, vol. 62, s. 132-151.
- Lodahl, L. & M. U. Pedersen (2007): *Evaluering af indsatsen på fem kontraktafdelinger*. Center for Rusmiddelforskning, Århus Universitet.
- Loeffler, C. E. (2013): Does Imprisonment alter the life course? Evidence on Crime and Employment from a Natural Experiment. *Criminology*, vol. 51.
- Lovell, D. L., C. Johnson & K. C. Cain (2007): Recidivism of supermax prisoners in Washington State. *Crime and Delinquency*, vol. 53, s. 633-656.
- Lowenkamp, C. T., A. Holsinger, C. R. Robinson & M. Alexander (2014): Diminishing or durable treatment effects of STARR? A research note on 24-month rearrest rates. *Journal of Crime and Justice*, vol. 37, s. 275-283.
- Luborsky, L., R. Rosenthal, L. Diguer, T. P. Andrusyna, J. S. Berman, J. T. Levitt, D. A. Seligman & E. D. Krause (2002): The Dodo Bird Verdict Is Alive and Well -Mostly. *Clinical Psychology: Science and Practice*, vol. 9, s. 2-12.
- Lulham, R., D. Weatherburn & L. Bartels (2009): *The recidivism of offenders given suspended sentences: A comparison with full-time imprisonment*. NSW Bureau of Crime Statistics and Research.
- Lund, P. (2003): *16 år i fængsler*. Lademann, København.
- Lyk-Jensen, S. V. & J. Heidemann (2011): *Effektmåling af PSP-samarbejdet i Frederiksberg Kommune*. SFI - Det National Forskningscenter for Velfærd.
- Lösel, F., G. Pugh, L. Markson, K. A. Souza & C. Lanskey (2012): *Risk and protective factors in the resettlement of imprisoned fathers with their families*. Ormiston Children, Families Trust & the Institute of Criminology - University of Cambridge.
- Lösel, F. & M. Schmucker (2005): The Effectiveness of Treatment for Sexual Offenders: A Comprehensive Meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 1, s. 117-146.
- Långström, N., P. Enebrink, E.-M. Laurén, J. Lindblom, S. Werkö & R. K. Hanson (2013): Preventing sexual abusers of children from reoffending: systematic review of medical and psychological interventions. *British Medical Journal* vol.
- MacKenzie, D. (1998): *Criminal Justice and Crime Prevention* Department of Criminology and Criminal Justice - University of Maryland
- MacKenzie, D. L. (2002): Reducing the Criminal activities of known offenders and delinquents: Crime prevention in the courts and corrections. I Sherman, L. W. et al. (ed.): *Evidence-Based Crime Prevention*. Routledge, London, s. 330-405.
- MacKenzie, D. L. (2006): What Works in Corerections? Reducing the Criminal Activity of Offenders. In *Vocational Education and Work Programs*. Department of Criminology and Criminal Justice. University of Maryland.
- MacKenzie, D. L. (2012): Preventing Future Criminal Activities of Delinquents and Offenders. I Welsh, B. C. & D. P. Farrington (ed.): *The Oxford Handbook of Crime Prevention*. Oxford University Press, Oxford, s. 466-486.
- MacKenzie, D. L. (2013): First do no harm: a look at correctional policies and programs today. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 9, s. 1-17.
- MacKenzie, D. L., D. B. Wilson & S. B. Kider (2001): *Part II: Research Findings from Prevention and Intervention Studies: Effects of Correctional Boot Camps on Offending*. The American Academy of Political and Social Science.

- Marie, O., K. Moreton & M. Goncalves (2011) The effect of early release of prisoners on Home Detention Curfew (HDC) on recidivism. Ministry of Justice.
- Marie, O. (2015): *Early Release from Prison Electronic Monitoring and Recidivism: A Tale of Two Discontinuities*. Maastricht University & London School of Economics.
- Marshall, W. L. (2006): *Treatment of sexual offenders and its effects*. http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No72/No72_12VE_Marshall.pdf.
- Marshall, W. L., L. E. Marshall, G. A. Serran & Y. M. Fernandez (2006): *Treating sexual offenders: An integrated approach*. Routledge, Taylor & Francis, New York.
- Marttunen, M. & J.-P. Takala (2002): *Evaluation of a new punishment. Summary. Publication no. 192*. National Research Institute of Legal Policy.
- Mathiassen, C. (2011): *Perspektiver på kvinders dagligdag i danske fængsler - erfaringer med kvinders og mænds fælles afsoning*. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.
- Matjasko, J. L., A. M. Vivolo-Kantor, G. M. Massetti, K. M. Holland, M. K. Holt & J. D. Cruz (2012): A systematic meta-review of evaluations of youth violence prevention programs: Common and divergent findings from 25 years of meta-analyses and systematic reviews. *Aggression and Violent Behavior*, vol. 17, s. 540-552.
- McGrath, A. & D. Weatherburn (2012): The effect of custodial penalties on juvenile reoffending. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, vol. 45, s. 26-44.
- McGuire, J. (2002): Integrating findings from research reviews. I McGuire, J. (ed.): *Offender rehabilitation and treatment: Effective Programmes and Policies to Reduce Re-Offending*. John Wiley & sons, Ltd., West Sussex, England.
- McLean, M. & S. Butler (2008): *Recidivism Survival Analysis of the Serious and Violent Offender Reentry Initiative 2003-2007*. Wyoming Survey & Analysis Center.
- McMurrin, M. (2009): Motivational interviewing with offenders: A systematic review. *Legal and Criminological Psychology*, vol. 14, s. 83-100.
- Meade, B. (2010): The total effect of boot camps that house juveniles: A systematic review of evidence. *Journal of Criminal Justice*, vol. 38, s. 841-853.
- Meade, B., B. Steiner, M. Makarios & L. Travis (2012): Estimating a Dose-Response Relationship Between Time Served in Prison and Recidivism. *Journal of Research in Crime & Delinquency*, vol. 50, s. 525-550.
- Mears, D. P. (2013): Supermax Prisons. The Policy and the Evidence. *Criminology & Public Policy*, vol. 12, s. 681-719.
- Mears, D. P. & W. D. Bales (2009): Supermax Incarceration and Recidivism. *Criminology*, vol. 47, s. 1131-1166.
- Mears, D. P., J. C. Cochran, S. E. Siennick & M. D. Bales (2012): Prison Visitation and Recidivism. *Justice Quarterly*, vol. 29, s. 888-918.
- Messina, N., C. E. Grella, J. Cartier & S. Torres (2010): A randomized experimental study of gender-responsive substance abuse treatment for women in prison. *Journal of Substance Abuse Treatment*, vol. 38, s. 97-107.
- Mews, A. & C. Coxon (2014): *Updates analysis of the impact of the Intensive Alternatives to Custody pilots on re-offending rates*. Ministry of Justice.
- Miedema, F. & B. Post (2006): *Summary: Evaluation of GPS monitoring of offenders in the Netherlands*. WODC (Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum), Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Miller, M., E. Drake & M. Nafziger (2013): *What works to reduce recidivism by domestic violence offenders?* Washington State Institute for Public Policy.
- Miller, W. R. & S. Rollnick (2002): *Motivational Interviewing: Preparing people for change*. The Guilford Press, New York.
- Mills, L. G., B. Barocas & B. Ariel (2013): The next generation of court-mandated domestic violence treatment: a comparison study of batterer intervention and restorative justice programs. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 9, s. 65-90.
- Minke, L. K. (2006): *Skejby-modellen - et socialt eksperiment om fortynding af kriminelle*. Justitsministeriet.

- Minke, L. K. (2010): *Fængslets indre liv - med særlig fokus på fængselskultur og prisonisering blandt indsatte*. Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Minke, L. K. (2012): *Bliver minus til plus på sigt? - En kvalitativ og kvantitativ undersøgelse af om ikke-kriminelt belastede bliver kriminelle af at bo sammen med kriminelt belastede på Kriminalforsorgens Pension Skejby*. Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Mitchell, O., D. B. Wilson, A. Eggers & D. L. MacKenzie (2012a): *Drug Courts' Effects on Criminal Offending for Juveniles and Adults*. The Campbell Collaboration.
- Mitchell, O., D. B. Wilson & D. L. MacKenzie (2012b): *The Effectiveness of Incarceration-Based Drug Treatment on Criminal Behavior: A Systematic Review*. The Campbell Collaboration
- Mollerup, S., G. Gabrielsen & B. Jessen-Petersen (2006): *Behandling af sædelighedskriminelle i Anstalten ved Herstedvester*. Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Molof, M. J. (1967): *Forestry Camp study: A comparison of recidivism rates of camp-eligible boys randomly assigned to camp and to institutional programs*. . Department of Youth Authority, Research Report no. 53, State of California.
- Morris, R. G. & A. R. Piquero (2013): For Whom Do Sanctions Deter and Label? *Justice Quarterly*, vol. 30, s. 837-868.
- Muiluvuori, M.-L. (2001): Recidivism Among People Sentenced to Community Service in Finland. *Journal of Scandinavian studies in Criminology and Crime Prevention*, vol. 2, s. 72-82.
- Murray, J. (2005): The effects of imprisonment on families and children of prisoners. I Liebling, A. & S. Maruna (ed.): *The Effects of Imprisonment*. William Publishing, Cullompton, Devon, s. 442-462.
- Murray, J., A. Blokland, D. P. Farrington & D. Theobald (2014): Long-Term Effects of Convictions and Incarceration on Men in the Cambridge Study in Delinquent Development. In Farrington, D. D. & J. Murray (ed.): *Labeling Theory*. Transaction Publishers, New Brunswick, s. 209-235.
- Nagin, D. S., F. T. Cullen & C. L. Jonson (2009): Imprisonment and reoffending. I Tonry, M. (ed.): *Crime & Justice*. The University of Chicago Press, s. 115-199.
- Nagin, D. S. & G. M. Snodgrass (2013): The Effect of Incarceration on Re-Offending: Evidence from a Natural Experiment in Pennsylvania *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 29, s. 601-642.
- Nielsen, R. C. & B. Kyvsgaard (2007): *Alkoholistbehandling: En effektevaluering* Justitsministeriets Forskningskontor.
- Nolan, A., G. Wilton, C. Cousineau & L. Stewart (2014): *Outcomes for Offender Employment Programs: Assessing CORCAN Participation* Correctional Service Canada.
- Nugent, W. R., M. Williams & M. S. Umbreit (2004): Participation in Victim-Offender Mediation and the Prevalence of Subsequent Delinquent Behavior: A Meta-Analysis. *Research on Social Work Practice*, vol. 14, s. 408-416.
- Olver, M. E. & S. C. P. Wong (2013): Treatment programs for high risk sexual offenders: Program and offender characteristics, attrition, treatment change and recidivism. *Aggression and Violent Behavior*, vol. 18, s. 579-591.
- Owens, E. G. (2009): More Time, Less Crime? Estimating the Incapacitative Effect of Sentence Enhancements. *Journal of Law and Economics*, vol. 52, s. 551-579.
- Pager, D. (2003): The Mark of a Criminal Record. *American Journal of Sociology*, vol. 108, s. 937-975.
- Pager, D., B. Bonikowski & B. Western (2009): Discrimination in a Low-Wage labor Market: A Field Experiment. *American Sociological Review*, vol. 74, s. 777-799.
- Pearson, F. S. & D. S. Lipton (1999): A Meta-Analytic Review of Effectiveness for Corrections-Based Treatments for Drug Abuse. *The Prison Journal*, vol. 79, s. 384-410.
- Pearson, F. S., D. S. Lipton, C. M. Cleland & D. S. Yee (2002): The effect of behavioral/cognitive-behavioral programs on recidivism. *Crime and Delinquency*, vol. 48, s. 476-496.
- Pedersen, A.-J. B. (2012): *Evaluering af forsøgsordning med vredeshåndteringsprogrammet "anger management"*. Justitsministeriets Forskningskontor.
- Pedersen, A.-J. (2013): *Ungdomssanktionen. Effektevaluering af en styrkelse af sanktionen*. Justitsministeriets Forskningskontor.
- Pedersen, A.-J. (2014a): *Evaluering af ungesamråd*. Justitsministeriets Forskningskontor.
- Pedersen, M. L. (2014b): *Exit-indsatser for rockere og bandemedlemmer: En kortlægning af tiltag under rammemodellen*. Justitsministeriets Forskningskontor.

- Penfold, C., G. Hunter & M. Hough (2006) The intermittent custody pilot: a descriptive study. Home Office.
- Perry, V., C. Fowler, K. Heggie & K. Barbara (2011): The Impact of a Correctional-based Parenting Program in Strengthening Parenting Skills of Incarcerated Mothers. *Current Issues in Criminal Justice*, vol. 22, s. 457-472.
- Petersilia, J. & S. Turner (1993a): *Evaluating Intensive Supervision Probation/ Parole: Results of a Nationwide Experiment*. US Dept of Justice, National Institute of Justice.
- Petersilia, J. & S. Turner (1993b): Intensive Probation and Parole. *Crime and Justice*, vol. 17, s. 281-335.
- Petrosino, A., C. Turpin-Petrosino & S. Guckenberg (2010) Formal System Processing of Juveniles: Effects on Delinquency. I: *Secondary Formal System Processing of Juveniles: Effects on Delinquency*. Campbell Systematic Reviews.
- Petrosino, A., C. Turpin-Petrosino & S. Guckenberg (2014): The Impact of Juvenile System Processing on Delinquency. In Farrington, D. P. & J. Murray (eds.) 2014: *Labeling Theory*.
- Petrosino, A., C. Turpin-Petrosino, M. E. Hollis-Peel & J. G. Lavenberg (2013): *Scared Straight and Other Juvenile Awareness Programs for Preventing Juvenile Delinquency: A Systematic Review*. The Campbell Collaboration.
- Pettersson, T. (2009): *Återfall i brott bland ungdomar dömda till fängelse respektive sluten ungdomsvård*. Statens Institutionsstyrelse.
- Pettersson, T. (2014): Öppenhet under verkställigheten av sluten ungdomsvård och återfall i brott. I (ed.): *NSfKs 56. forskerseminar. Ungdom og Kriminalitet*. Scandinavian Research Council for Criminology
- Polaschek, D. L. & R. M. Collie (2004): Rehabilitating serious violent adult of-fenders: An Empirical and Theoretical Stocktake. *Psychology, Crime & Law*, vol. 10, s. 321-334.
- Polizzi, D. M., D. L. MacKenzie & L. J. Hickman. (1999): What works in adult sex offender treatment? A review of prison and non-prison based treatment programs. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, vol. 43, s. 357-374.
- Post, B., L. Tielemans & C. Woldringh (2005): *Evaluation of the Electronic Detention pilot programme*. WODC, ITS Nijmegen.
- Prieur, A. & L. S. Henriksen (2003): *Arrangerende venskaber - mentorordning for unge straffedømte med anden etnisk oprindelse*. Sociologisk Laboratorium, Aalborg Universitet.
- Quay, H. C. & G. T. Love (1977): The Effect of a Juvenile Diversion Program on Rearrests *Criminal Justice and Behavior*, vol. 4, s. 377-395.
- Ramakers, A., R. Apel, P. Nieuwebeerta, A. Dirkzwager & J. V. Wilsem (2014): Imprisonment length and post-prison employment prospects *Criminology*, vol. 52, s. 399-427.
- Rambøll (2012): *Evaluering af projekt High:Five*.
- Ramsbøl, H. (2003): *Kriminalforsorgen og de sociale myndigheders samarbejde*. Formidlingscentret for socialt arbejde.
- Ramsbøl, H. (2009): *Projekt God løsladelse*. Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi (NSfK).
- Raphael, S. (2014): The Effects of Conviction and Incarceration on Future Employment Outcomes. I Farrington, D. D. & J. Murray (ed.): *Labeling Theory*. Transaction Publishers, New Brunswick, s. 237-262.
- Rasmussen, N. & H. Ramsbøl (2009): Projekt God løsladelse. I Ryberg, J. (ed.): *Løsladt og hvad så? Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København*.
- Redcross, C., M. Millenky & T. Rudd (2012): *More Than a Job: Final Results from the Evaluation of the Center for Employment Opportunities (CEO) Transitional Jobs Program*. Office of Planning, Research and Evaluation (OPRE) Administration for Children and Families, U.S. Department of Health and Human Services.
- Redding, R. E. (2010) Juvenile Transfer Laws: An Effective Deterrent to Delinquency. I: *Secondary Juvenile Transfer Laws: An Effective Deterrent to Delinquency*. U.S. Department of Justice, s. 1-12.
- Redondo, S., J. Sánchez-Meca & V. Garrido (2002): Crime Treatment in Europe: A Review of Out-come Studies. I McGuire, J. (ed.): *Offender Rehabilitation and Treatment: Effective Programmes and Policies to Reduce Re-Offending*. John Wiley & sons, Ltd., Chichester, England.

- Reitzel, L. R. & J. L. Carbonell (2006): The Effectiveness of Sexual Offender Treatment for Juveniles as Measured by Recidivism: A Meta-analysis. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, vol. 18, s. 401-421.
- Rempel, M., M. Green & D. Kralstein (2012): The impact of adult drug courts on crime and incarceration: findings from a multi-site quasi-experimental design. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 8, s. 165-192.
- Rhodes, J. & D. Dubois (2006): Understanding and Facilitating the Youth Mentoring Movement. *Social Policy Report*, vol. 20, s. 1-20.
- Rice, M. E. & G. T. Harris (2003): The size and sign of treatment effects in sex offender therapy. *Annals of the New York Academy of Sciences*, vol. 989, s. 428-440.
- Richmond, K. M. (2014): The Impact of Federal Prison Industries Employment on the Recidivism Outcomes of Female Inmates. *Justice Quarterly*, vol. 31, s. 719-745.
- Robinson, C. R., C. T. Lowenkamp, A. M. Holsinger, S. VanBenschoten, M. Alexander & J. C. Oleson (2012): A random study of Staff Training Aimed at Reducing Re-arrest (STARR): using core correctional practices in probation interactions *Journal of Crime and Justice*, vol. 35, s. 167-188.
- Roman, J., L. Brooks, E. Lagerson, A. Chalfin & B. Tereshchenko (2007): *Impact and Cost-Benefit Analysis of the Maryland Reentry Partnership Initiative*. Urban Institute, Justice Policy Center.
- Rönneling, A., A. Sørensen & P. C. Bak (2011): *Undersøgelse af tilsynsvirksomheden*. Kriminalforsorgen.
- Rutgers University-Newark (2011): *Assesing the Impact of InsideOut Dad on Newark Community Education Centers (CEC) Residential Reentry Center Residents. Full Report*. Economic Development Research Group, School of Public Affairs and Administration
- Sallander, E. & P. Alvant (2012): *Samverka för att förebygga återfall i brott*. BRÅ.
- Sandifer, J. L. (2012): Evaluating the Efficacy of a Parenting Program for Incarcerated Mothers. *The Prison Journal*, vol. 88, s. 423-445.
- Satterup-Melkane, D. (2010): *Evaluering for Projekt MÅL*. Kriminalforsorgens Uddannelsescenter.
- Saylor, W. G. & G. G. Gaes (1996): *PREP: Training Inmates through Industrial Work Participation, and Vocational Apprenticeship Instruction*. U.S. Federal Bureau of Prisons.
- Schwartz, R. D. & J. H. Skolnick (1962): The Studies of Legal Stigma. *Social Problems*, vol. 10, s. 133-142.
- Sehlin, S. (2009): *Förebygger medling återfall i brott bland unga gärningsmän? En återfallsstudie av medlingsverksamheterna i Hudiksvall & Örnsköldsvik*. Sociologiska institutionen.
- Seiter, R. P. & K. R. Kadela (2003): Prisoner Reentry: What Works, What Does Not, and What Is Promising. *Crime & Delinquency*, vol. 49, s. 360-388.
- Sevigny, E. L., B. K. Fuleihan & F. V. Ferdik (2013): Do drug courts reduce the use of incarceration?: A meta-analysis. *Journal of Criminal Justice*, vol. 41, s. 416-425.
- Shapland, J., A. Atkinson, J. Dignan, L. Edwards, J. Hibbert, M. Howes, J. Johnstone, G. Robinson & A. Sorsby (2008): *Does restorative justice affect reconviction? The fourth report from the evaluation of three schemes*. UK Ministry of Justice.
- Shea, E. (2005): *A Comparative Study of Prison Labour in France, Germany and England*.
- Sherman, L. W. (2003): Reason for Emotion: Reinventing Justice with Theories, Innovations, and Research - the American Society of Criminology 2002 Presidential Address. *Criminology*, vol. 41, s. 1-37.
- Sherman, L. W., D. P. Farrington, B. C. Welsh & D. L. MacKenzie (2002): *Evidence-Based Crime Prevention*. Routledge, London.
- Sherman, L. W. & H. Strang (2007): *Restorative Justice: The Evidence*. The Smith Institute.
- Sherr, L., A.-M. S. Skar, C. Clucas, S. v. Tetzchner & K. Hundeide (2011): *Evaluering av Program for foreldreveiledning basert på International Child Development Programme*. Norsk sammendrag. International Child Development Programme og University College London.
- Shute, S. (2007): *Satellite Tracking Of Offenders: A Study Of the Pilots In England and Wales*. Research summary 4, London.
- Skar, A.-M. S., S. v. Tezchner, C. Clucas & L. Sherr (2014): Paradoxical correlates of a facilitative parenting programme in prison - counter-productive intervention or first signs of responsible parenthood? . *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, vol. 15, s. 35-54.
- Skardhamar, Torbjørn 2013: *Straffegjennomføring med elektronisk kontroll i Norge. Konsekvenser for straffedes sysselsetting*. Statistisk sentralbyrå. Oslo.

- Smedslund, G., T. K. Dalsbø, A. K. Steiro, A. Winsvold & J. Clench-Aas (2007): Cognitive behavioural therapy for men who physically abuse their female partner. *Campbell Systematic Reviews*, vol. 4.
- Smedslund, G., T. K. Dalsbø, A. K. Steiro, A. Winsvold & J. Clench-Aas (2011): *Cognitive Behavioural Therapy for Men Who Physically Abuse their Female Partner*. The Campbell Collaboration.
- Smith, P., C. Goggin & P. Gendreau (2002): *The Effects of Prison Sentences and Indeterminate Sanctions on Recidivism: General Effects and Individual Differences*. Public Works and Government Services Canada.
- Smith, P. S. (2003): *Moralske hospitaler - Det moderne fængselsvæsens gennembrud 1770-1870*. Forum, Narayana Press.
- Smith, P. S. (2006): The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature. I Tonny, M. (ed.): *Crime and Justice*. The University of Chicago Press, Chicago & London, s. 441-528.
- Smith, P. S. (2012): A critical look at Scandinavian exceptionalism. I Ugelvik, T. & J. Dullum (ed.): *Penal Exceptionalism? Nordic prison policy and practice*. Routledge, London og New York.
- Smith, P. S. (2014): *When the Innocent are Punished. The Children of Imprisoned Parents*. Palgrave Macmillan.
- Smith, P. S. & J. Jakobsen (2010): *Når straffen rammer uskyldige. Børn af fængslede i Danmark*. Gyldendal, København.
- Smith, D. A. & R. Paternoster (1990): Formal processing and future delinquency: Deviance amplification as selection artifact. *Law & Society Review*, vol. 24, s. 1109-1131.
- Snyder, Z. K. (2009): Keeping Families Together: The Importance of Maintaining Mother-Child Contact for Incarcerated Women. *Women & Criminal Justice*, vol. 19, s. 37-59.
- Stevens, H. (2003): *Evaluering af ungdomskontraktordningen* Justitsministeriets Forskningsenhed, København.
- Stevenson, G., K. Stenager & L. Barlach (2011): *Behandling af mænd der udøver vold - Evaluering af fire projekter*. Servicestyrelsen.
- Stickle, W. P., N. M. Connell, D. M. Wilson & D. Gottfredson (2008): An experimental evaluation of teen courts. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 4, s. 137-163.
- Stigaard, D. L. (2014): *Evaluering af implementering af det kognitive behandlingsprogram ART på de sikrede døgninstitutioner Grenen og Koglen*. CFK Folkesundhed og Kvalitetsudvikling.
- Storgaard, A. (1999): *Behandling i stedet for fængselsstraf til nogle kriminelle stofmisbrugere*. Center for Rusmiddelforskning, Århus.
- Storgaard, A. (2003): *Importmodellen i Vridsløselille – straf og misbrugsbehandling under samme tag*. Justitsministeriets & Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Storgaard, A. & H. Ramsbøl (2013): Danmark. Køreplan for god løsladelse. I Storgaard, A. (ed.): *Løsladelse, Planlægning og Samarbejde i Danmark, Norge og Sverige*. Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi, Aarhus, s. 13-25.
- Storvoll, E. E. & A. Hovland (1998): Ullersmoprojektet 'scared straight' i Norge 1992-1996. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, vol. 85, s. 122-135.
- Strang, H., L. W. Sherman, E. Mayo-Wilson, D. Woods & B. Ariel (2013): *Restorative Justice Conferencing (RJC) Using Face-to-Face Meetings of Offenders and Victim Satisfaction. A Systematic Review*. The Campbell Collaboration.
- Sullivan, C. J. & D. Jolliffe (2012): Peer Influence, Mentoring, and the Prevention of Crime I Welsh, B. C. & D. P. Farrington (ed.): *The Oxford Handbook of Crime Prevention*. Oxford University Press, s. 207-225.
- Svendsen, L. (2009): *Vejen til den gode løsladelse, og tiden derefter*. Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi (NSfK), Oslo.
- Sweeten, G. & R. Apel (2007): Incapacitation: Revisiting an Old Question with a New Method and New Data. *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 23, s. 303-326.
- Tandstad, B. & M. Ullnæss (2008): *Evaluering og rapport: "Projekt Ungdomskontrakt"*. Bærum Kommune, Helsekontoret barn og unge, vest.
- Tarling, R., T. Davison & A. Clarke (2004): *The national evaluation of the Youth Justice Board's mentoring projects*. Youth Justice Board.

- Tate, S. & C. O'Loan (2009): *Northern Ireland Youth Re-Offending: Results from the 2006 Cohort*. Research and Statistical Bulletin 4/2009. Statistics and Research Branch of the Northern Ireland Office.
- Taxman, F. S. (2008): No illusions: offender and organizational change in Maryland's proactive community supervision efforts. *Criminology and Public Policy*, vol. 7, s. 275-302.
- Taxman, F. S. (2013): 7 Keys to "Make EBP's Stick": Lessons From the Field. *Federal Probation*, vol. 77.
- Taylor, F. (2012): *Protocol: Electronic Monitoring of Offenders: A Systematic Review of Its Effect on Recidivism in the Criminal Justice System*. The Campbell Collaboration.
- Taylor, C. J. (2013): Tolerance of Minor Setbacks in a Challenging Reentry Experience: An Evaluation of a Federal Reentry Court. *Criminal Justice Policy Review*, vol. 24, s. 49-70.
- Taylor, J., N. Burrowes, E. Disley, M. Liddle, M. Maguire, J. Rubin & S. Wright (2013): *Rapid evidence assesment to identify intermediate outcomes from mentoring interventions*. Rand Europe.
- TemaNord (2003): *Å lære bak murene - Nordisk kartlegging av fengselsundervisningen*. Nordisk Ministerråd.
- Terlouw, G. J. & P. A. Kamphorst (2002): *Summary: From fixed to mobile. An evaluation of an experiment with electronic monitoring for minors as an alternative for preventive custody*. WODC (Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum), Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Thompson, P. J. & N. J. Harm (2000): Parenting from Prison: Helping Children and Mothers. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, vol. 23, s. 61-81.
- Thomsen, S. A., M. L. Sørensen & L. K. Rasmussen (2006) Ungdomssanktionen i kvalitativ belysning. I: *Seondary Ungdomssanktionen i kvalitativ belysning*. Socialforskningsinstituttet.
- Thomsen, R., C. Mathiassen & B. Wahlgren (2013): *Vejledning og kompetenceafklaring i danske fængsler. Eksempler og anbefalinger*. National Center for Competenceudvikling, Institut for Uddannelse og Pædagogik, Århus Universitet.
- Tolan, P., D. Henry, M. Schoeny & A. Bass (2008): Mentoring Interventions to Affect Juvenile Delinquency and Associated Problems. *Campbell Systematic Reviews*, vol. 16, s. 1-112.
- Tolan, P., D. Henry, M. Schoeny, A. Bass, P. Lovegrove & E. Nichols (2013): *Mentoring Interventions to Affect Juvenile Delinquency and Associated Problems: A Systematic Review*. The Campbell Collaboration.
- Tollenaar, N., A. M. v. d. Laan & P. G. M. Heijden (2014): Effectiveness of a prolonged incarceration and rehabilitation measure for high-frequency offenders. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 10, s. 29-58.
- Tong, L. S. J. & D. P. Farrington (2005): How effective is the 'Reasoning and Rehabilitation' programme in reducing reoffending? A Meta-analysis of evaluations in four countries. *Psychology, Crime & Law*, vol. 12, s. 3-24.
- Tranæs, T. & L. P. Geerdsen (2008): *Forbryderen og samfundet*. Gyldendal, København.
- Travers, R., R. E. Mann & C. R. Hollin (2014): Who benefits from cognitive skills programs? Differential impact by risk and offence type. *Criminal Justice and Behavior*, vol. 41, s. 1103-1129.
- Travers, R., H. C. Wakeling, R. E. Mann & C. R. Hollin (2013): Reconviction following a cognitive skills intervention: An alternative quasi-experimental methodology. *Legal & Criminological Psychology*, vol. 18, s. 48-65.
- Trulsson, K. (2008): *Det slutna tjejrummet - missbrukande flickor i tvångsvård*. Statens institutionsstyrelse (SiS).
- Turner, S. & J. Petersilia (1996): Work release in Washington: Effects on recidivism and corrections costs. *The Prison Journal*, vol. 76, s. 138-164.
- Tyler, T. R., L. W. Sherman, H. Strang, G. C. Barnes & D. Woods (2007): Reintegrative Shaming, Procedural Justice, and Recidivism: The Engagement of Offenders' Psychological Mechanisms in the Canberra RISE Drinking-and-Driving Experiment. *Law & Society Review*, vol. 41, s. 553-585.
- Uggen, C., M. Vuolo, S. Lageson, E. Ruhland & H. K. Witham (2014): The Edge of Stigma: An Experimental Audit of the Effects of Low-Level Criminal Records on Employment. *Criminology*, vol. 52, s. 627-654.
- Ungdomsstyrelsen (2010): *Utvärdering av EXIT - Fryshusets avhopparverksamhet: Delrapport kring insatser för ungasom vill lämnagrupeer som använder våld och hot för att nå politiska mål*.

- Urban, L. S. (2005): *The Deterrent Effects of Curfew Enforcement: Operation Nightwatch in St. Louis*. Department of Criminology and Criminal Justice, University of Missouri, St. Louis, Missouri.
- Uusitalo, P. (1972): Recidivism after release from closed and open penal institutions. *British Journal of Criminology*, vol. 12, s. 211-229.
- Vacca, J. S. (2004): Educated prisoners are less likely to return to prison. *The Journal of Correctional Education*, vol. 55, s. 9.
- Villettaz, P., G. Gillieron & M. Killias (2015): *The Effects of Custodial vs. Non-Custodial Sentences on Re-Offending: An Updated Systematic Review of the State of Knowledge*. Campbell Collaboration.
- Villettaz, P., M. Killias & I. Zoder (2006): *The Effects of Custodial vs. Non-Custodial Sentences on Re-Offending: A Systematic Review of the State of Knowledge*. The Campbell Collaboration.
- Visher, C. A. (2013): Incarcerated Fathers: Pathways From Prison to Home. *Criminal Justice Policy Review*, vol. 24, s. 9-26.
- Visher, C. A. & J. Travis (2003): Transitions from Prison to Community: Understanding Individual Pathways. *Annual Review of Sociology*, vol. 29, s. 89-113.
- Visher, C. A., L. Winterfield & M. B. Coggeshall (2005): Ex-offender employment program and recidivism: A meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 1, s. 295-316.
- Visher, C. A., L. Winterfield & M. B. Coggeshall (2006): *Systematic Review of Non-Custodial Employment Programs: Impact on Recidivism Rates of Ex-Offenders*.
- Visitations- & behandlingsnetværket (2004): *Slutrappport. Forsøgsordning vedrørende en forsterket behandlingsindsats over for personer der er dømt for seksualforbrydelser*. Direktoratet for Kriminalforsorgen.
- Vito, G. F. (1984): Developments in Shock Probation: A Review of Research Findings and Policy Implications. *Federal Probation*, vol. 48, s. 22-27.
- Vollaard, B. (2012): Preventive crime through selective incapacitation. *The Economic Journal*, vol. 123, s. 262-284.
- Von Hirsch, A. Bottoms, E. Burney & P. Wikström 1999: *Criminal deterrence and sentence severity. An analysis of recent research*. The University of Cambridge. Institute of Criminology. Oxford.
- Walji, I., J. Simpson & S. Weatherhead (2014): Experiences of engaging in psychotherapeutic interventions for sexual offending behaviours: A metasynthesis. *Journal of Sexual Aggression*, vol. 20, s. 310-332.
- Walker, D. F., S. K. McGovern, E. L. Poey & K. E. Otis (2004): Treatment Effectiveness for Male Adolescent Sexual Offenders: A Meta-analysis and Review. *Journal of Child Sexual Abuse*, vol. 13, s. 281-293.
- Wampold, B. E. (2001): *The great psychotherapy debate: Models, methods, and findings*. Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ.
- Ward, J. T., M. D. Krohn & C. L. Gibson (2014): The Effects of Police Contact on Trajectories of Violence: A Group Based, Propensity Score Matching Analysis. *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 29, s. 440-475.
- Watt, K., J. Shepherd & R. Newcombe (2008): Drunk and dangerous: a randomised controlled trial of alcohol brief intervention for violent offenders. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 4, s. 1-19.
- Weatherburn, D. (2010): The effect of prison on adult re-offending. *Crime and Justice Bulletin*, vol. 10, s. 1-19.
- Webster, R., C. Hedderman, P. J. Turnbull & T. May (2001): *Building bridges to employment for prisoners*. Home Office.
- Welsh, B. C., M. W. Lipsey, F. P. Rivara, J. D. Hawkins, S. Aos & M. E. Hollis-Peel (2012): Promoting Change, Changing Lives: Effective Prevention and Intervention to Reduce Serious Offending. I Loeber, R. & D. P. Farrington (ed.): *From Juvenile Delinquency to Adult Crime*. Oxford University Press, New York.
- Welsh, B. C. & M. Rocque (2014): When crime prevention harms: a review of systematic reviews. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 10, s. 245-266.
- Wermink, H., A. Blokland, P. Nieuwebeerta, D. Nagin & N. Tollenaar (2010): Comparing the effects of community service and short-term imprisonment on recidivism: a matched samples approach. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 6, s. 325-349.
- Wermink, H., R. Apel, P. Nieuwebeerta & A. Blokland (2013): The Incapacitation Effect of First-Time Imprisonment: A Matched Samples Comparison. *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 29, s. 1-19.

- Westerberg, H. (2004) Working memory: Development disorders and training. I: *Secondary Working memory: Development disorders and training*. Karolinska Institutet, Stockholm, Sverige.
- Western, B. (2002): The Impact of Incarceration on Wage Mobility and Inequality. *American Sociological Review*, vol. 67(4), p. 526-546.
- Wiebush, R. G. (1993): Juvenile Intensive Supervision: The Impact on Felony Offenders Diverted From Institutional Placement. 39, s. 68-89.
- Wiebush, R. G., D. Wagner, B. McNulty, Y. Wang & t. N. Le (2005): *Implementation and Outcome Evaluation of the Intensive Aftercare Program*. U.S. Department of Justice.
- Wilczak, G. L. & C. A. Markstrom (1999): The Effects of Parent Education on Parental Locus of Control and Satisfaction of Incarcerated Fathers. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, vol. 43, s. 90-102.
- Wiley, S. A., L. A. Slocum & F.-A. Esbensen (2013): The unintended consequences of being stopped or arrested: An exploration of the labeling mechanisms through which police contact leads to subsequent delinquency *Criminology*, vol. 51, s. 927- 966.
- Wilson, D. B., L. A. Bouffard & D. L. Mackenzie (2005): A Quantitative Review of Structured, Group-Oriented, Cognitive-behavioral Programs for Offenders. *Criminal Justice and Behavior*, vol. 32, s. 172-204.
- Wilson, D. B., C. A. Gallagher & D. L. MacKenzie (2000): A meta-analysis of corrections-based education, vocation, and work programs for adult offenders. *Journal of research in crime and delinquency*, vol. 37, s. 347-368.
- Wilson, S. J. & M. W. Lipsey (2000): *Wilderness challenge programs for delinquent youth: a meta-analysis of outcome evaluations*. Vanderbilt University: Evaluation and Program Planning, p. 1-12..
- Wilson, D. B., D. L. MacKenzie & F. N. Mitchell (2008): *Effects of Correctional Boot Camps on Offending*. A Campbell Collaboration systematic review.
- Wilson, D. B., O. Mitchell & D. L. MacKenzie (2006): A systematic review of drug court effects on recidivism. *Journal of Experimental Criminology*, vol. 2, s. 459-487.
- Wilson, J. A. & R. C. Davis (2006): Good intentions meet hard realities: An evaluation of the project Greenlight reentry program. *Criminology and Public Policy*, vol. 5, s. 303-338.
- Wilson, K., P. Gonzalez, T. Romero, K. Henry & C. Cerbana (2010): The Effectiveness of Parent Education for Incarcerated Parents: An Evaluation of Parenting from Prison. *The Journal of Correctional Education*, vol. 61, s. 114-132.
- Wilson, H. A. & R. D. Hoge (2013): The Effect of Youth Diversion Programs on Recidivism. A Meta-Analytic Review *Criminal Justice and Behavior*, vol. 40, s. 497-518.
- Windfeldt, M. (2012): *Evaluering af projekt Job og uddannelse for varetægtsfængslede unge - JUVU. August 2010 - december 2011*. Job og uddannelse for varetægtsfængslede unge (JUVU). Københavns Kommune & Københavns Fængsler.
- Woolfenden, S., K. J. Williams & J. Peat (2009): *Family and parenting interventions in children and adolescents with conduct disorder and delinquency aged 10-17 (Review)*. The Cochrane Collaboration.
- Yahner, J. & J. M. Zweig (2012): *Which components of Transitional Jobs Programs Work Best? Analyses of Programs for Former Prisoners in the Transitional Jobs Reentry Demonstration*. Urban Institute.
- Youth Justice Research (2003): *Treating Youth in Conflict with the Law: A New Meta-Analysis*. Department of Justice Canada, Youth Justice Research.
- Zhang, S. X., R. E. L. Roberts & V. J. Callanan (2006): Preventing Parolees From Returning to Prison Through Community-Based Reintegration. *Crime & Delinquency*, vol. 52, s. 551-571.